

YIL 8 - SAYI 14 - Mayıs 2016
YEAR 8 - NUMBER 14 - May 2016

P-ISSN 1309-3762

E-ISSN 2149-1585

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR DERGİSİ
Journal of Academic Researches and Studies

AKAD

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR DERGİŐİ
JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCHES AND STUDIES

Yıl 8 • Sayı 14 • Mayıs 2016
Year 8 • Number 14 • May 2016

p-ISSN: 1309-3762
e-ISSN: 2149-1585

<http://iibfaacd.kilis.edu.tr>
iibfdergi@kilis.edu.tr

Bu dergi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi yayınıdır.

This Journal is published by Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Kilis 7 Aralık University.

Índeksler / Indexes

İndeksler / Indexes

 <p>Journal Seeker Research Bible</p>	 <p>Cosmos</p>
 <p>AcademicKeys UNLOCKING ACADEMIC CAREERS</p>	 <p>EZB Electronic Journals Library</p>
 <p>JOUR INFORMATICS</p>	 <p>ESJI Eurasian Scientific Journal Index www.ESJIndex.org</p>
 <p>Google scholar</p>	 <p>arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi</p>
 <p>asos akademia sosyal bilimler indeksi</p>	 <p>Akademik Dizin Akademik Türk Dergileri İndeksi</p>
 <p>tei Türk eğitim indeksi</p>	

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR DERGİSİ

JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCHES AND STUDIES

Kurucu (Founder)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Baş Editör (Editor-in-Chief)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Editörler (Editors)

Doç. Dr. Sadettin PAKSOY
Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE
Arş. Gör. Kazım SARIÇOBAN
Arş. Gör. Elif YILDİRİMCİ
Arş. Gör. Özcan ÖZKAN

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY (Başkan)
Doç. Dr. Taner AKÇACI
Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE
Yrd. Doç. Dr. Sumru BAKAN
Yrd. Doç. Dr. Hasan MEMİŞ
Yrd. Doç. Dr. Cuma ERCAN
Yrd. Doç. Dr. Tahir ÖĞÜT

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Azmi YALÇIN (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan ÇELİK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZER (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdurrahman FETTAHOĞLU (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)

Sekreteryaya (Secretaries)

Arş. Gör. Ümit GEZİCİ
Arş. Gör. Orhan BALIKÇI

Adres (Address)

Kilis 7 Aralık Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
79100 Kilis / TÜRKİYE

Tel: +90(348) 813 93 34

Fax: +9 0(348) 813 93 36

E-mail: iibfdergi@kilis.edu.tr

Web: http://iibfaacd.kilis.edu.tr

Basım Yeri

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, Kilis/TÜRKİYE

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK (İnönü Üniversitesi)	Prof. Dr. Muhsin HALİS (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ (İnönü Üniversitesi)	Prof. Dr. Muhsin KAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK (Ankara Üniversitesi)	Prof. Dr. Mustafa UÇAR (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaeddin JABAL (University of Aleppo, Syria)	Prof. Dr. M. Şükrü AKDOĞAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali ÖZTEKİN (Akdeniz Üniversitesi)	Prof. Dr. Mümin ERTÜRK (Beykent Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ (İnönü Üniversitesi)	Prof. Dr. Nurullah GENÇ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Arif ÖZSAĞIR (Gaziantep Üniversitesi)	Prof. Dr. Nurhan AYDIN (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Asuman AKDOĞAN (Erciyes Üniversitesi)	Prof. Dr. Ramazan ERDEM (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER (Balıkesir Üniversitesi)	Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz TORAMAN (Gaziantep Üniversitesi)	Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Enver BOZKURT (Kırıkkale Üniversitesi)	Prof. Dr. Şakir SAKARYA (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan BALDEMİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	Prof. Dr. Şevki ÖZGENER (Nevşehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdemir GÜNDOĞMUŞ (Adnan Menderes Üniversitesi)	Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erşan SEVER (Aksaray Üniversitesi)	Prof. Dr. Uğur YILDIRIM (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret OTLU (İnönü Üniversitesi)	Prof. Dr. Yakup BULUT (Mustafa Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)	Prof. Dr. Yılmaz ÖZKAN (Ankara Hukuk Bürosu)
Prof. Dr. Harun TANRIVERMİŞ (Ankara Üniversitesi)	Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim ARSLAN (Gaziantep Üniversitesi)	Doç. Dr. Abdullah SOYSAL (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ (Aksaray Üniversitesi)	Doç. Dr. Ali ŞAHİN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. İnci VARINLI (Erciyes Üniversitesi)	Doç. Dr. Aydın USTA (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM (Anadolu Üniversitesi)	Doç. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerim YILDIRIM (Balıkesir Üniversitesi)	Doç. Dr. Bekir Sami OĞUZTÜRK (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)	Doç. Dr. Birol ERKAN (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi)	Doç. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut ÖZDEVECİOĞLU (Erciyes Üniversitesi)	Doç. Dr. Hasan KORKUT (International University of Sarajevo)
Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	Doç. Dr. İrfan KALAYCI (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet MELEMEN (Marmara Üniversitesi)	Doç. Dr. Mehmet KARA (Mustafa Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Mohamad ALKHAŞROUM (University of Aleppo, Syria)	Doç. Dr. Mehmet Seyfettin EROL (Gazi Üniversitesi)

HAKEM KURULU

Doç. Dr. Mahmut MASCA (Afyon Kocatepe Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Imad NAKHOUL (Amarican University of Middle East, Kuwait)
Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. M. Burhanettin COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ŞENTÜRK (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYA (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Mete Kaan KAYNAR (Hacettepe Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZÇALICI (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat DEMİR (Harran Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Özgür BALMUMCU (Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer Selçuk EMSEN (Atatürk Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Sumru BAKAN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramazan AKBULUT (Harran Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Tahir ÖĞÜT (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. S. Mustafa ÖNEN (İnönü Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Walid ABIDI (Amarican University of Middle East, Kuwait)
Doç. Dr. Sadettin PAKSOY (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)	Dr. Bengü HIRLAK (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyfettin ASLAN (Dicle Üniversitesi)	Dr. Bülent ÖZKAN (İpekyolu Kalkınma Ajansı)
Doç. Dr. Taner AKÇACI (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)	Dr. Fırat DEMİR (University of Oklahoma, USA)
Doç. Dr. Tayfur BAYAT (İnönü Üniversitesi)	Dr. Hilmi KAL (New York State University, USA)
Doç. Dr. Tuba BAŞKONUŞ DİREKÇİ (Gaziantep Üniversitesi)	Dr. Hüseyin KOÇARSLAN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. Yavuz KECELI (Amarican University of Middle East, Kuwait)	
Doç. Dr. Yücel AYRIÇAY (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)	
Doç. Dr. Yüksel DEMİRKAYA (Marmara Üniversitesi)	
Yrd. Doç. Dr. Ahmet TAN (Gaziantep Üniversitesi)	
Yrd. Doç. Dr. Ahmet TUNÇ (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)	
Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)	
Yrd. Doç. Dr. Aygül KILINÇ (Artvin Çoruh Üniversitesi)	
Yrd. Doç. Dr. Cuma ERCAN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)	
Yrd. Doç. Dr. Fatih KAPLAN (Mersin Üniversitesi)	
Yrd. Doç. Dr. Hakan CANDAN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)	
Yrd. Doç. Dr. Hasan MEMİŞ (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)	
Yrd. Doç. Dr. Hidayet ÜNLÜ (Süleyman Demirel Üniversitesi)	
Yrd. Doç. Dr. Hülya DERYA (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)	

Akademik Araştırmalar ve alışmalar Dergisi

yılda iki kez Mayıs ve Kasım aylarında yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen iktibas edilemez.

Bu dergide yayınlanan çalışmaların bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimize gönderilen çalışmalar, alanında uzman iki ayrı hakem tarafından incelendikten sonra uygun görülenler yayınlanmaktadır.

Yazım kurallarına ilişkin bilgilere dergimizin web adresinde yer verilmiştir.

Bu derginin tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin almaksızın hiçbir iletişim ve kopyalama sistemi kullanılarak yeniden kopyalanamaz, oğaltılamaz ve satılamaz.

Journal of Academic Researches and Studies

is a peer-reviewed journal which is published twice a year in May and November. The articles cannot be cited partly or entirely without showing resources.

The responsibility about scientific and grammatical issues is belong to authors.

The papers sent to the journal are reviewed by two referees and after their approval, they will be sent to edit before being published.

Writing & Publishing Policies can be found in the journal's website.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system without prior written permission.

Makaleler / Articles

Teknoloji ve Rekabetçilik: Temel Kavramlar ve Endeksler Bağlamında Bir Değerlendirme

Technology and Competitiveness: An Assessment in terms of Main Concepts and Indexes

Yusuf BAYRAKTUTAN & Hanife BIDİRDİ.....1

Ana Akım (Ortodoks-Neoklasik) İktisat Öğretisi Eleştirisi: Heteredoks Yaklaşım İhtiyacı

The Critique of Mainstream (Orthodox-Neoclassical) of Economics Doctrine: The Requirement of Heterodox Approach

Birol ERKAN.....25

Türkiye’de Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisinin VAR Analizi ile İncelenmesi

The Examination of the Real Exchange Rate and Foreign Trade Relationship in Turkey with VAR Analysis

Yunus AÇCI.....41

Hastane Müdürlerinin Yönetmel Stres Faktörlerine Maruz Kalma Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma; Şanlıurfa İli Örneği

A Study for Determining the Level of the Managerial Stress Factors of Hospital Directors: A Case of Sanliurfa

Ferit KÜÇÜK.....55

Arjantin Ombudsmanı: Yapısal-Kurumsal ve İşlevsel Yönleri

The Ombudsman of Argentina: The Structural-Institutional and Functional Aspects

Kadir Caner DOĞAN.....75

Türkiye’de İstihdamın Sektörel Belirleyicileri

The Sectoral Determinants of Employment in Turkey

Ali TÜFEKÇİ & Süleyman ŞAHİN & Esmâ GÜLTEKİN & Mehmet TEMİZ.....89

Doğrudan Yabancı Yatırımların Sosyo-Politik Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz

An Analysis for Socio-Political Determinants of Foreign Direct Investments

Gürçem ORANSAY & Faruk MİKE.....97

Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Tercihlerini Etkileyen Faktörler ve Bir Uygulama

A Study for Defining the Factors of Affecting Mobile Phone Preferences of University Students

Yakup DURMAZ & Gamze ŞERBETÇİ.....109

TEKNOLOJİ VE REKABETÇİLİK: TEMEL KAVRAMLAR VE ENDEKSLER BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME¹

***

TECHNOLOGY AND COMPETITIVENESS: AN ASSESSMENT IN TERMS OF MAIN CONCEPTS AND INDEXES

Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü,
ybayraktutan@kocaeli.edu.tr

Dr. Hanife BIDIRDI

Kocaeli Üniversitesi, SBE, İktisat ABD
hbidirdi@kocaeli.edu.tr

Öz

Hızlı ve kapsamlı dönüşüm sürecinin yaşandığı günümüz dünya ekonomisinde ülkelerin rekabet güçleri, ileri teknolojiye dayalı yüksek katma değer taşıyan mal ve hizmet üretme kabiliyetlerinden etkilenmektedir. Teknolojinin üretim sürecine yansımaları, genellikle araştırma-geliştirme (ar-ge) faaliyetlerinin bir çıktısı ve/veya yan ürünü mahiyetindedir. Dünya'da çeşitli kurumlar tarafından belli göstergeler yardımıyla ve farklı yöntemler kullanılarak rekabet gücü ölçülmektedir. Bu ölçümlere/endekslere göre rekabetçilik sıralamasında önde gelen ülkelerin aynı zamanda ar-ge için daha fazla kaynak ayıran ve yeni teknolojiler geliştiren ülkeler olması, teknolojik gelişme ve rekabetçilik ilişkisinin açık bir göstergesidir. Teknolojik gelişme ilintili kanalların işleyişi ile ülkelerin rekabetçilik sıralamasındaki konumu şekillenmektedir. Teknolojik gelişmenin rekabet gücü üzerindeki etkilerini, rekabetçilik endeksleri çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada öncelikle teknoloji, teknolojik gelişme ve rekabet gücü olgusu kavramsal çerçevede ele alınmış; daha sonra teknolojik gelişmenin rekabetçiliğe etkileri tartışılarak Dünya Ekonomik Forumu (WEF) ve Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü'nün (IMD), dünya ülkelerinin rekabetçilik bakımından konumlarını saptamak üzere geliştirdikleri endeksler bağlamında değerlendirme yapılmış ve rekabet gücünü arturmaya yönelik politika önerileri paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teknolojik Gelişme, Rekabetçilik Endeksleri, Küresel Rekabetçilik Sıralaması.

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN danışmanlığında hazırlanan "Teknolojik Gelişme Dinamikleri ve İhracatın Niteliği: Panel Veri Analizi" başlıklı doktora tezinden (Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015) yararlanılarak hazırlanmıştır.

Abstract

In today's global economy experiencing a rapid and comprehensive transformation process, competitiveness of countries have been affected by their ability to produce goods and services with high added value based on advanced technology. The reflection of technology on production process is usually resulted in the form of output and/or by-product by using research and development (R&D) activities. Competitiveness is measured by various organizations all over the world by using different methods and indicators. According to these measurements/indexes, the more a country invests on R&D and develops new technologies, the higher its ranking of competitiveness will be. This is a clear indicator of the relationship between technological progress and competitiveness. The competitive position of a country is shaped by the functioning of technological development channels. The main purpose of this study is to assess the effects of technological improvements on competitive power in terms of competitiveness indexes under the conceptual framework of technology, technological development and competitive power. In addition to that the effect of technological progress on competitiveness is also discussed and finally the competitive position of countries evaluated in terms of the indexes developed by World Economic Forum (WEF) and International Institute for Management Development (IMD), plus some policy proposals are presented.

Keywords: *Technological Progress, Competitiveness Indexes, Rankings of Global Competitiveness.*

1. GİRİŞ

Yoğunlaşan uluslararası etkileşim ortamında bir ülkenin küresel rekabet gücü, faktör donanımı ötesinde teknoloji düzeyi, teknoloji geliştirme ve yenilik üretme kapasitesi ve beşeri sermaye gibi nitelikleriyle yakından ilişkilidir. Teknolojik gelişmelerle birlikte süreklilik arz eden bir süreç olarak yeniden yapılanma, bilginin ve bilgiye dayalı teknolojilerin (mikro elektronik, enformasyon, iletişim, vb.) yaygınlaşması; bilgi-işlem ve iletişimin ağırlık kazanması ile şekillenmektedir. Yeni koşullarda, dar uzmanlaşmanın yerini genel verimlilik artışı hedefi almakta; maliyet avantajı için faktör stokundan ziyade, verimlilik artışına katkıda bulunabilen teknoloji kapasitesi önem kazanmaktadır.

Uluslararası iktisadi etkileşimin kuramsal perspektifinde faktör fiyatları, döviz kuru, verimlilik artışı vb değişkenlerle izaha çalışılan ülkelerin rekabet güçlerinin tespiti için uygulamada bazı uluslararası kuruluşlar tarafından farklı endeksler hesaplanmaktadır. Bu çalışmada, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) ve Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD) tarafından hesaplanan rekabetçilik endeksleri yardımıyla teknolojik gelişme ve rekabet gücü arasındaki ilişkinin tartışılması amaçlanmaktadır.

Üç temel kısım halinde tasarlanan bu çalışmada, teknolojik gelişme ve rekabet gücü olgusu kavramsal çerçevede ele alındıktan sonra teknolojik gelişmenin rekabet gücü üzerindeki etkileri açıklanmakta ve nihayet, WEF ve IMD tarafından hesaplanan endeksler yardımıyla küresel rekabetçilik sıralaması

değerlendirilmekte; rekabet gücünü artırmaya yönelik politika önerileri paylaşılmaktadır.

2. TEKNOLOJİ VE REKABET GÜCÜ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında, nispi önemine binaen ayrı bir üretim faktörü şeklinde de değerlendirilen ama daha çok emeğin ve sermayenin etkinliğine katkıları yoluyla üretim sürecini şekillendiren bir etken olarak görülen teknoloji ve ilgili kavramlar ile rekabet gücü ve onu belirleyen faktörler açıklanacaktır.

2.1. Teknoloji

İktisat literatüründe, girdilerin çıktıya dönüşme yöntemi olarak tanımlanan teknoloji, bilimsel bilginin üretim sürecine aktarılması; bilgi, organizasyon ve tekniklerin bütünü olarak düşünülebilir (Jones, 2007: 73; Smith, 1994: 6). Kavram, geniş anlamıyla, ilk olarak bilimsel bilgi (kodlanmış bilgi), mühendislik bilgisi, know-how veya işletme becerisi (ustalık bilgisi) şeklinde algılanan üretimle ilgili bilgiyi kapsamaktadır. İkinci olarak organizasyonu; örneğin organize edilmiş kamu sektörü faaliyetlerinin ya da bireysel faaliyetlerin bir bütünü olan yönetim ve koordinasyon sistemlerini içermektedir. Üçüncü olarak tekniği; yani makineler, aletler ve diğer donanımlar ile bunların kullanım kurallarını, bakım, onarım ve eğitim gibi yardımcı faaliyetlerini de kapsamaktadır. Teknoloji, aynı zamanda sosyal bir olgudur. Sosyal sistem, teknolojinin gelişmesini ve yayılmasını etkileyen ekonomik ve politik tercihleri meydana getirmektedir. Bu nedenle sosyal değerler, teknolojinin gelişme yolunu biçimlendirmekte; diğer taraftan, teknolojik gelişmeler toplumsal yaşam üzerinde önemli değişimlere sebep olmaktadır.

Sıklıkla birlikte kullanılan bilgi ve teknoloji kavramları farklı anlamlar taşımaktadır. İktisadi olarak bilgi, malların üretimi ile arzında ve yeni ürün ve süreçlerin buluş ve tasarımında faydalı bütün bilimsel kanıt ve beşeri uzmanlıkları ifade etmektedir. Kimya ile ilgili bir formülde ya da algoritma hesabındaki gibi kodlanmış (codified) ya da yazılı olmayan bir şeyi nasıl yapacağını bilen bir kişi durumundaki gibi örtük (tacit) olabilen (Greenhalgh, and Rogers, 2010: 6) bilgi, bireyle özdeşse, makine ve bina gibi fiziksel sermayeden ayırt etmek için beşeri sermaye olarak adlandırılmakta; bireyin eğitim ve öğretim yoluyla yeni nitelik ya da bilgi edinimi, onun beşeri sermayesini artırmaktadır. Teknoloji ise, ekonomide mal ve hizmetlerin tasarlanması, yapımı, paketlenmesi ve dağıtımında kullanılan teknikler bütünüdür. Bu anlamda teknoloji, bilgi stokunun seçilmiş bölümlerinin üretim faaliyetine uygulanmasıdır.

Yeni bir mal ortaya çıkaran veya mevcut malların daha ucuz ve kaliteli biçimde üretimine olanak veren her türlü bilgi, beceri ve süreçleri ifade eden teknoloji, mal üretiminin yanında yönetim, pazarlama vb hizmet ve bilgi konularıyla da ilgilidir (Seyidoğlu, 2007: 664). Teknoloji ya da teknikler bilgisi,

bir Şeyin nasıl üretildiği, nasıl tüketildiği veya kullanıldığına dair, sistematik ve belli bir disiplin çerçevesinde sunulmuş bilgiler demetidir (Türkcan, 2009: 21).

Firma için kullanılabilir olan bütün teknikler seti, dar anlamda firmanın teknolojisini ifade ederken geniş anlamda teknoloji, sadece girdileri bir araya getiren farklı yöntemleri değil, aynı zamanda, organizasyonel süreçleri de kapsar. Endüstri ya da ülke düzeyinde teknoloji, firmaya özgü teknoloji setlerinin bir bileşimidir (Gomulka, 1990: 6). Herhangi bir firma için teknoloji setindeki bir genişleme, endüstride var olan teknolojik bilginin firmalar arası yayılımı vasıtaıyla gerçekteşir. Ulusal ekonomiler ve dünya ekonomisi için de aynı yorum geçerlidir.

Madde, teknik, güç ve alet ya da makine biçiminde dört bileşeni olan teknoloji, gücü bazı teknikler ve alet ya da makineleri kullanarak herhangi bir maddeyi faydalı bir şekilde değiştirmek amacıyla kullanma sürecidir (Roland, 1992: 83). Ancak teknolojinin statik tanımını için gerekli olsalar da bu bileşenler durağandır; teknolojik değişmeyi açıklamada yetersizdir.

Zaman zaman birbiri yerine kullanılan teknolojik gelişme ve teknolojik değişme kavramları farklı anlamlar taşımaktadır. Teknoloji değiştirmek ya da teknik seçmek, her zaman bir ileri teknolojiye geçmek anlamına gelmemektedir. Teorik olarak üretici, mikro düzeyde sermaye-yoğun bir teknikten emek-yoğun bir tekniğe geçebilir. Ancak makro düzeyde, teknoloji sermaye-yoğun bir çizgide ilerlemekte; mikro düzeyde mümkün olan, makro düzeyde gerçekteşmemektedir. Buna rağmen, makro düzeyde ve tarihsel olarak da, teknolojinin/bilgi stokunun geri dönüş yaptığı, kırıldığı ve yok olduğu da görölmüştür. Ancak günümüz dünyasında, bazı teorik kurgular ve çok kısa süreli/geçici durumlar dışında, emek-yoğun teknoloji tercihi öngörölmemektedir. Artık teknoloji yavaş veya hızlı, ileri doğru bir yönelim içindedir ve her ülke bu eğilime, belli bir tempoda katılmak durumundadır. Bu yaklaşımla teknolojik gelişme, makro düzeyde tek doğrultulu sermaye-yoğun bir süreç; teknolojik değişiklik ise, mikro düzeyde emek-yoğun tercihlerin de yapılabilceği iki ayrı kategori oluşturmaktadır (Türkcan, 2009: 23-24). Bu teorik mülahaza ışığında, bu çalışma için teknolojik gelişme kavramını esas alınacaktır.

Firma/endüstri ya da ülke için ilgili teknoloji setindeki herhangi bir genişleme teknolojik değişme olarak tanımlanır (Gomulka, 1990: 6). Ancak, teknoloji setindeki her artış, teknolojik gelişmeyi göstermez. İlgili girdi ve çıktıların fiyatları ne olursa olsun, etkin olmayan yani aynı girdilerle daha az çıktı üreten ya da aynı çıktıları üretmek için daha fazla girdi gerektiren teknikler seçilmemelidir.

Belirli bir kaynaktan daha fazla veya niteliksel olarak daha yüksek kaliteli çıktı üretmeyi olanaklı hale getiren çeşitli bilgileri ortaya çıkarmak şeklinde tanımlanabilen (Rosenberg, 1982: 3) teknolojik gelişmeye yol açan dört etkenden söz edilebilir (Dosi, 1988: 1125):

- i. Ar-ge faaliyetleri,
- ii. Teknolojik ilerlemelerin yayınlar, teknik ortaklıklar, gözlem ve öğrenme süreçleri, personel akımları yollarıyla yayılması,

iii. Yaparak ve kullanarak öğrenme yoluyla elde edilen teknolojik yetenekler*,

iv. Diğer endüstri ya da ülkeler tarafından geliştirilen ve sermaye ya da ara mallarında içerilmiş olan yeniliğin edinilmesi.

Gelişen teknoloji ile ortaya çıkan teknolojik yeniliğin dört özelliği vardır (Redding, 2002: 1215-1216): Bunlardan ilki, yeniliğin kar arayışındaki iktisadi birimlerin tercihleriyle şekillenmesidir. İkincisi, yeni teknolojilerin keşfi belirsiz bir süreci ifade eder. Üçüncü olarak, teknolojik gelişme, yeniliklerin ve ilaveten ikincil yeniliklerin bileşiminin ürünüdür. Son olarak, bir temel teknoloji için edinilmiş ikincil bilgi, çoğu kez sonraki teknolojinin bilgisiyle sınırlı bir ilişki içindedir.

Teknolojik gelişmeye yol açan etkenlerden teknoloji yayılımı, basitçe teknolojinin bir yerden başka bir yere ya da bir kullanıcıdan başka bir kullanıcıya hareketini ifade eder. Genellikle teknolojik yeniliğin verimlilik artışı üzerindeki iktisadi ve sosyal etkisi sınırlıdır ve sadece yeni teknoloji, üretim süreciyle birleştirildiğinde potansiyel iktisadi faydası artar (Liu, et al, 2010: 6).

Yeniliğin yaygın kullanımını ifade eden teknoloji yayılımı, yeni bir ürünün piyasada satılması örneğindeki gibi yenilikçinin bilinçli çabasıyla olabileceği gibi, yeni bir makinanın diğer firmalar tarafından taklit edilmesi örneğindeki gibi gayri iradi bir şekilde de olabilir. Yenilik, onu gerçekleştirenden ziyade başkaları tarafından ne kadar çok kullanılırsa o kadar fazla yayılır. Taklit, var olan bir yeniliğin doğrudan bir kopyasını yapmayı ya da benzer bir yeni ürün veya sürecin oluşturulmasını amaçlayan faaliyettir. Çoğu durumda, taklitçi, yenilikçi bir firmanın piyasadaki rekabetçisidir (Beije, 1998: 6). Diğer bir ifadeyle taklit, yenilikçi tarafından geliştirilen bir bilginin diğerleri tarafından kullanımınıdır. Taklit ne kadar fazla gerçekleşirse, yenilikçi için karlar, o kadar azalır.

Bilginin kısmi olarak dışlanamaz bir mal olması nedeniyle sınıai ar-ge, teknolojik taşmalar yaratabilir. Teknolojik taşmalarla kastedilen, firmaların, bir piyasa işleminde, bilginin başkalarınca bedeli ödenmeksizin kullanımı ve bilgi sahiplerinin mevcut yasalar çerçevesinde etkin korumaya sahip olmamasıdır (Grossman, and Helpman, 1991: 16).

Teknoloji taşması, bilginin, tabiatı gereği bir kamu malı olması nedeniyle, başkalarının ar-ge sonuçlarına, bir iktisadi aktörün daha az ar-ge faaliyetiyle erişebilmesidir (Jaffe, 1986: 984). Teknoloji taşmaları fazla olduğunda, teknolojiyi geliştirenler açısından negatif etkiler daha açık/görülür hale gelmekte; yenilik şevki azalmaktadır. Rekabetin aktörleri olarak firmaların, veri risk düzeyinde yüksek kar hedefleriyle taşma sonuçları çelişmektedir. Ar-ge faaliyetleri maliyetlidir. Firmalar, kendi yöntemleriyle teknolojik yeniliğin toplam maliyetlerini azaltmaya çalışırlar. Karmaşık teknoloji için yüksek yatırım, yüksek risk özellikleri taşır. Buna karşılık teknoloji taşması yatırımcı

---

*Teknolojik yetenek: Teknolojinin etkin olarak geliştirilmesi, uyarlanması, üretimi, kullanımı ve satın alınımını mümkün kılan her türlü nitelik, deneyim ve çabalar bütünüdür (Lall, 2001: 261).

dışındakilerin ar-ge sonuçlarına düşük maliyetle erişimini mümkün kılar. Taşma beklentisi, maliyetli ar-ge yatırımından kaçınarak aynı zamanda riski azaltmayı seçen işletmelerin teknolojik yenilik sonucu düşük maliyetli rakiplerine karşı rekabetçi üstünlüğünü azaltır. Bütün karar verici firmaların etkilenmesi nedeniyle nihai sonuç, firmaların bekleme yönünde karar vererek karları toplamasıdır. Bu teknoloji taşmasının dışsal etkisi, piyasa başarısızlığıyla sonuçlanır ve firmaların yenilik yapma şevkini kırar. Fakat reel iktisadi ortamda, rekabet baskısı ve patent koruma sistemi tarafından oynanan kilit rol nedeniyle çoğu firma, artan teknolojik yenilik şevkine sahiptir ve yenilik faaliyetleri negatif etkiler nedeniyle azalmaz (Liu, et al, 2010: 11-12).

Yeni tekniklerin, makinaların ve üretim süreçlerinin benimsenmesi verimlilik artışının temel bir belirleyicisi olduğu için, bilgi ya da teknolojinin edinimi ve yayılımı, iktisadi gelişme için büyük önem taşımaktadır. Çoğu ar-ge ve yenilik yüksek gelirli ülkeler tarafından yapılmakta iken, gelişmekte olan ülkeler (GOÜ'ler), yeni üretken bilginin kaynakları olarak büyük oranda ithal teknolojilere bağımlıdır. Bu, GOÜ'lerde, hiç ar-ge yapılmadığı anlamına gelmemektedir. Yenilik takibi ve adaptasyonunun önemli bir kısmı GOÜ'lerde meydana gelmekte ve global bilgi stokuna katkı sağlamaktadır.

Teknolojinin uluslararası yayılımı, üç ayrı kanalla gerçekleşebilir (Hoekman, and Javorcik, 2006: 1-7). Mal ve hizmet ticareti, bunlardan biridir. Bütün olarak ticaret, teknolojik bilgi aktarımı için potansiyel taşımaktadır. İthal edilen sermaye malları ve teknolojik girdiler, üretim sürecinde kullanılarak doğrudan verimliliği artırabilir. Alternatif olarak, ürün tasarımı ve üretim tekniklerini paylaşan aktörler, yenilikçilere ihracat yaparak teknolojilerini geliştirebilirler. Ticaret, yurtiçi üreticilere, ithal edilen makina ve ekipmanda içerilmiş yeni teknolojilere erişim ya da yurt dışında geliştirilmiş ürünlerin tersine mühendislik fırsatları sunarak uluslararası teknoloji yayılımına katkı sağlayabilir; ihracat olanakları, teknolojileri edinme ve geliştirme için teşvikler yaratabilir.

İkinci kanal, doğrudan yabancı yatırım (DYY) ya da projeye özgü arayış içindeki ortak girişimlerdir. DYY'ler, genellikle iştiraklerine teknolojik bilgiyi transfer ederek onların verimliliklerini doğrudan etkilemektedir. Çokuluslu şirketler (ÇUŞ) tarafından gerçekleştirilen yatırımlar, GOÜ'lere daha verimli/etkin teknolojilere erişim fırsatı sağlayabilir. Üretilen bilgi, ortak firmalar ya da işletmelerle sınırlı kalamayacağı için, DYY'ler, çeşitli kanallardan işleyen teknolojik taşmalara yol açabilir (Hoekman, and Javorcik, 2006: 6). Literatürde, gösterim etkileri (demonstration effects), işgücü hareketliliği ve dikey bağlantılar şeklinde DYY kaynaklı üç ayrı teknoloji taşma kanalından söz edilmektedir. Gösterim etkileri, yerli üreticilerin, ÇUŞ'ların ileri teknolojisinden haberdar olmalarının, bu üreticileri kendi üretim yöntemlerini güncellemeye/ geliştirmeye itebileceğini ifade etmektedir. Yeni bir yabancı teknoloji için bedel ödenmesinin oldukça riskli olması nedeniyle, bir ÇUŞ tarafından bu tür bir teknolojinin yurtiçinde başarıyla uygulanması, belirsizliği azaltmaya yardımcı olarak yerli üreticiler için bilgi taşmaları yaratır. DYY'ler, yerli firmalar tarafından yeni teknolojilerin daha hızlı edinilmesine yol açarak teknoloji edinme maliyetini azaltabilir (Saggi, 2006: 53-59). İkinci taşma kanalı olan işgücü hareketliliği,

fırma içi teknoloji yayılım kanalı olarak doğrudan taklit ve tersine mühendislik Őeklindeki diğer kanallardan farklılık arz eder. Çünkü işgücünde içerilmiş bilgi, firmalar arasında işçilerin fiziksel hareketi yoluyla meydana gelir. Ancak, bu kanaldan meydana gelen taşmaların verimlilik sonuçları çok da net değildir. Son olarak, dikey bağlantılar kanalı ile ÇUŞ'lardan, onların tedarikçilerine dikey teknoloji transferi, pozitif dışsallık yaratabilir. Prensip olarak, ÇUŞ'lar, aynı endüstrideki rekabetilerine bilginin sızmasını önlemek için kritik çalışanlarına yüksek ücret ödeyerek, fikri mülkiyet haklarını güçlendirerek ve anahtar kadro üzerinde rekabet etmeme koşulları koyarak faaliyette bulunduğu sürece, dikey taşmaların ortaya çıkma ihtimali daha yüksektir. Yabancı iştirakler, yerli girdi ve hizmet tedarikçilerinde verimlilik artışlarını özendirerek araştırma maliyetlerini azaltmada bir teşvike sahip oldukları için dikey taşmaların ortaya çıkması daha muhtemeldir. Ancak, geri bağlantılı bir sektöre yabancı fırma girişinin, daha fazla aramalı ithalatına sebep olabileceği ya da yabancı girdi tedarikçilerinin girişiyle sonuçlanabileceği düşünüldüğünde, bu mekanizma her zaman ilgili yerli ileri bağlantılı endüstrilerin yararına olmayabilir.

Teknoloji yayılımının üçüncü kanalı, teknoloji satın alımları veya lisanslama yoluyla doğrudan bilgi değiş tokuşudur. Bu, firmalar içinde, ortak girişimler arasında ya da bağlantısız firmalar arasında meydana gelebilir. Lisanslama ve DYY birbiri yerine kullanılabilen fakat tamamlayıcı da olabilen kanallardır. Fikri mülkiyet (telif hakkı) için yapılan uluslararası ödemelerin çoğu, aile Şirketleri ve iştirakler arasındaki akımlar olarak firmalar arasında ortaya çıkar. Hangisinin tercih edileceği, fikri mülkiyet haklarının korunma düzeyini etkileyen birçok etkene bağlıdır.

Teknoloji düzeyi/kapasitesi ve gelişim kabiliyeti, her ülke ya da sektörde eş zamanlı ve eşdeğer olmadığından, yeni ürün veya üretim yöntemi, ülkeler ve sektörler arasında transfere konu olmakta; patent/telif hakları ve lisans sözleşmeleri yanında taklit, teknolojinin edinim kanalı olarak işlemekte ve yeni teknolojiler sektör içinde veya sektörler arasında önceden kestirilmeyen yayılma ve taşmalara yol açabilmektedir.

Teknolojik gelişmenin önemli araçlarından biri olan teknoloji transferi, farklı ülke, bölge, sektör, endüstri ya da işletmelerdeki teknolojik gelişmelerin aktarımını sağlamaktadır. Bu yolla, yeni teknoloji bileşimleri ve sistemleri oluştırmaya yönelik üretim süreçleri bir araya getirilmekte; verimlilik ve iktisadi fayda artırılmaktadır. Arz ve talep arasında organize dağıtım faaliyetlerini ifade eden teknoloji transfer sürecinde iki taraf karşılıklı etkileşim içindedir. Teknoloji transferi, teknolojinin üretiminden tam kullanımını sağlayan ve değerini ortaya çıkaran uygulamaya aktarımını; teknolojinin bir araya getirilmesi, nakli, iletişimi ve tutundurulmasını içerir (Liu, et al, 2010: 2-3).

2.2. Rekabet Gücü

Bir ülkenin üretim yeteneği ve maliyet avantajının karşılaştırmalı konumunu ifade eden rekabet gücü, ulusal/uluslararası düzeyde, bir ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerde katma değerin sürekli ve düzenli artışlar göstererek

refah düzeyini yükseltmesi; ülke vatandaşlarının yaşam standartlarını iyileştirmesi anlamına gelmektedir (Aktan, 2009). Ancak bu tanımı firma, endüstri, küme ve uluslararası rekabet gücü şeklinde bir ayrıma tabi tutmak da mümkündür. Rekabet gücü, sadece ihracat ve dış ticaret dengesini sağlama yeteneği olarak algılanmamalıdır. Bunun yanı sıra, bir ülkenin gelir ve istihdam düzeyini arttırabilmesi, yaşam kalitesinde kabul edilebilir ve sürekli artışlar sağlayabilmesi ve uluslararası pazar payını arttırabilme yeteneği de ulusal rekabet gücünü gösterir.

Rekabet gücü, farklı ülke/bölge/firmaların yer aldığı uluslararası rekabet ortamında sürdürülebilir iktisadi büyüme için ihtiyaç duyulan yeteneklerin düzeyini yansıtır (Cantwell, 2005: 544). Ulusal rekabetçilik, değişen yetenek alanlarını ve dolayısıyla rekabetçi üstünlüğü yansıtmak üzere, uluslararası ticaretin zamanla nasıl bir değişim izlediğiyle ilgilidir. Bu, aynı zamanda ülkelerin karşılaştırılmalı üstünlüklerinde dönüşüm olarak düşünülebilir.

Ödemeler dengesi sorunlarına yol açmaksızın, ekonomik büyüme ve istihdam artışı başta olmak üzere, bir ülkenin temel iktisadi hedeflerini gerçekleştirme yeteneği olarak algılanabilen (Fagerberg, 1988: 355) uluslararası rekabet gücü için fiyata dayalı ve teknolojiye dayalı rekabet gücü ayrımı da yapılabilir (Aiginger, 1997: 575). Teknolojiye dayalı rekabet gücü, yüksek teknoloji alanlarında rekabet edebilme, yenilik yapabilme ve en gelişmiş piyasa bölümlerinde var olabilme yetkinliği iken fiyata dayalı rekabet gücü, özellikle olgunlaşmış ve homojen piyasalarda/ürünlerde düşük maliyette üretim yeteneğini anlatmaktadır. Fiyat-dışı teknolojik rekabetçilikle, inovasyon ve yeni değer yaratma kanalları/yöntemleri, daha yüksek kalitenin göstergesi/sonucu olarak daha yüksek ortalama fiyatlar üzerinden artan refaha erişilir (Cantwell, 2005: 546).

Uluslararası rekabet, bileşik yapısal güçleri temsil eden ve firmalardan çok ülkelerin yapısal rekabet gücü üzerinde şekillenen, firmalar arası basit rekabetin dışında bir şeydir. Küresel rekabet, firmaların içinde yaşadıkları değişik üretim sistemleri, kurumsal yapılar ve sosyal organizasyonlar arasındaki mücadeleyi temsil etmektedir. Bu rekabette eğitim sistemi, teknolojik altyapı, işçi-işveren ilişkileri, kamu-özel sektör ilişkileri, iktisat politikaları ve finansal sistem içice geçmiş durumdadır. Uluslararası rekabet ortamında ortaya çıkan gelişmelerle hükümetler giderek önemli bir rol oynamaya başlamışlardır. Nitekim gerek sanayileşmiş ülkelerde gerek sanayileşmekte olan ülkelerin birçoğunda bilim ve teknolojinin önemli bir araç haline geldiği yeni bir yüksek teknoloji neo-merkantilizminden söz etmek mümkündür (Ernst, and O'Connor, 1989: 26). Ülke kaynaklarının ve firmalar arası stratejik birleşmelerin yapıldığı, gerek ar-ge çabaları gerek bilgi ve nitelikli insan sermayesi ihtiyaçlarının zamanla daha çok ülkeyi/firmayı içine alarak yayıldığı bir iktisadi ortamda, rekabet artık alışılmışın dışında yeni araçlara dayandırılmaktadır (Yentürk, 1991: 249).

2.3. Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler

Rekabet gücünü belirlemede kullanılan farklı modellerde rekabeti etkileyen faktörler, fiyat ve fiyat-dışı olarak ikiye ayrılmaktadır (Kibritçioğlu, 1996: 4). Fiyat-dışı faktörlerden biri teknoloji ve ar-ge faaliyetleridir. Rekabet gücü ve ar-ge faaliyetleri birbirini besleyen ögeler olduğu için piyasada rekabet koşulları düzelmeden ar-ge ortamının iyileştirilemeyeceği ve dolayısıyla ar-ge yatırımlarının artırılamayacağı; yatırımlar artırılmadan da rekabet gücünün gelişmeyeceği açıktır (Konya Ticaret Odası, 2006: 1).

Ar-ge faaliyetlerinin ulusal rekabet gücünün yanı sıra firma ve endüstri rekabet gücünün de en önemli belirleyicilerinden biri olduğu, Posner (1961), Keesing (1965) ve Kenen (1965), Vernon (1966), Krugman (1979), Grossman ve Helpman (1989), Porter (1990) vb tarafından ileri sürülmektedir.

Rekabet gücünün teknolojik gelişme düzeyi ile açıklanabileceğini savunan Posner'e (1961) göre, rekabet üstünlüğünü belirleyen şey, teknolojik yeniliktir. Ülkeler arasındaki karşılaştırılmalı maliyet farkı, herhangi bir ülkede teknolojik yeniliğin gerçekteşmesi ile bunun başka bir ülkede taklit edilmesi arasında geçen zaman gecikmesi süresince ticareti mümkün kılar.

Teknolojinin üretimi ve kullanımı üzerinden işgücünün niteliği, rekabet gücü açısından önem arz etmektedir. Keesing (1965) ve Kenen (1965), dış ticaretin nedenini, işgücü nitelik farklılıklarına bağlamışlardır. Bu yaklaşıma göre, belirli türlerdeki mesleki ve nitelikli işgücü bakımından zengin ülkeler, üretimi büyük ölçüde bu faktörlere bağlı olan mallarda rekabet avantajına ve ihracat kabiliyetine sahip olacaktır.

Teknoloji açığı teorisinin dinamik versiyonu (Meliciani, 2001: 34) olarak Vernon (1966) tarafından geliştirilen Ürün Dönemleri Teorisi'ne göre, üretilen her mal veya hizmet, piyasaya sürüldükten sonra üç aşamadan geçer. Bunlar, giriş, büyüme, olgunluk dönemleridir. Bir mal bu aşamaları geçerek yeni bir mal durumundan eski bir mal durumuna gelirken, üretimin coğrafı yeri de değişime uğrar.

Krugman (1979), Vernon'un Ürün Dönemleri Teorisi'ni basit bir genel denge modeli çerçevesinde ele almıştır. Modelde yenilikçi Kuzey ve yenilikçi olmayan Güney şeklinde iki ülke grubu yer almaktadır. Yenilik yeni bir ürünün geliştirilmesi şeklinde olmaktadır. Bu yeni ürünler ilk olarak Kuzey'de üretilebilir. Fakat zamanla üretim teknolojisi Güney için de kullanılabilir hale gelir. Bu teknolojik gecikme, Kuzey'in yeni ürünleri ihraç ederken eski ürünleri ithal ettiği ticaret biçimini ortaya çıkarır. Kuzey'in kişi başına geliri yeni ürünlere ilişkin monopol gücünden kaynaklanan rant benzerine bağlıdır. Böylece Kuzey, sadece Güney'e karşı görece pozisyonunu sürdürmek için değil, aynı zamanda mutlak olarak reel gelirini belirli bir düzeyde korumak için de sürekli olarak yenilik yapmak zorundadır.

Sınai yeniliği, uzun dönem iktisadi büyümenin itici gücü olarak ele alan Grossman ve Helpman (1991: 18-21), teknolojik gelişmenin kar maksimizasyonu amaçlı iktisadi birimlerin yaptığı yatırımlardan kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Firmalar, yeni mallar geliştirmek için ar-ge yapmaktadır. Yeni mal üreticileri ar-ge harcamalarının ödülü olarak tekeli karlar elde etmektedir. Gelişmiş ürün üreticileri, daha düşük nitelikli mal üretenlerle rekabette üstünlük sağlamaktadır. Böylece yenilik, nihai mal üreten sektörlerde toplam faktör verimliliğini artırmakta ve büyüme nihai çıktı miktarında standart bir artış biçimini almaktadır. Modelde, fiziksel sermaye birikiminin de dikkate alınmasıyla, geleneksel büyüme teorileri ve bilgi birikimine dayalı yaklaşımın bir sentezi yapılmaktadır. Büyümenin uzun dönemde yenilik güçleri tarafından harekete geçirilmesi, bina ve makinelerin verimliliğini artırarak sermaye yatırımları için teşvikler sunmaktadır. Açık ekonomi koşullarında, ticaret ve teknoloji politikalarının yenilik ve büyüme üzerindeki etkileri bağlamında, bir ülkedeki yenilik, yüksek teknoloji sektörlerinde (içsel) karşılaştırılmalı üstünlük yaratmaktadır. Teknolojik taşmaların coğrafi olarak toplanması durumunda, ülke büyüklüğü ve önceki ar-ge deneyimi, ülkenin ticaret yapısının belirlenmesi konusunda etkili olmaktadır. Uluslararası iktisadi bütünleşme düzeyi ve hükümet (ticaret, teknoloji, sanayi) politikaları, ticaret ortaklarındaki büyüme sürecini etkilemektedir. Ayrıca, sanayileşmiş Kuzey ve gelişmekte olan Güney'deki öğrenme süreçleri arasında karşılıklı bağımlılık söz konusudur ve Güney'de öğrenme, daha önce Kuzey tarafından geliştirilen teknolojilerin taklit edilmesi biçiminde olmaktadır.

Porter'a (1990: 71) göre, bir ülkenin belirli bir endüstrideki rekabetçi üstünlüğünü belirleyen dört temel etken vardır:

i. Faktör koşulları: Belirli bir endüstride rekabet edebilmek için gerekli olan, nitelikli işgücü gibi üretim faktörleri yanında altyapı açısından ülkenin durumu.

ii. Talep koşulları: Ülkenin bir endüstride üretilen ürünler veya hizmetler için yurtiçi talep yapısı.

iii. İlgili veya destekleyici endüstriler: Uluslararası düzeyde rekabet gücü olan tedarikçi ve yan endüstrilerin ülkede mevcudiyeti.

iv. Firma stratejisi, yapısı ve rekabet düzeyi: Yurtiçi rekabetin yapısı, ülkedeki şirketlerin nasıl kurulduğı, organize edildiğı ve yönetildiğine ilişkin ülke koşulları.

Ulusal "elmas" olarak anılan rekabetçi üstünlüğün bu belirleyicileri birbirini etkilemektedir. Örneğin talep koşullarındaki elverişlilik, ilgili endüstrideki rekabet durumu, firmaların bu koşullara yanıt vermesini mümkün kılacak yeterlilikte değilse, rekabetçi üstünlüğe yol açmayacaktır (Porter, 1990: 72). Öte yandan, bir belirleyicideki gelişme, diğerlerinde de iyileşme yaratabilir.

Ulusal rekabetçi üstünlük açısından etkili unsurlardan ilki olan ülkedeki faktör koşulları, temel ve gelişmiş faktörler biçiminde iki grupta ele alınmaktadır. Temel faktörler, doğal kaynaklar, iklim şartları ve coğrafi konum ile niteliksiz ve yarı-nitelikli işgücü ve sermaye gibi hususları içerirken gelişmiş faktörler daha ziyade modern iletişim altyapısı, öncelik arz eden mesleklerde yüksek düzeyde eğitilmiş işgücü ve sofistike disiplinlerde üniversite araştırma enstitüleri, vb kapsamaktadır. Geliştirilmeleri, gerek fiziki gerekse beşeri alanlarda büyük boyutlarda ve sürekli bir yatırımı gerektirdiğinden, temel faktörlere göre daha kıt ve elde edilmeleri güç olan gelişmiş faktörler, rekabetçi üstünlük açısından kritik

önem arz etmektedir. Bunlara sahiplik, farklılaştırılmış veya özgün ürünler ve tescilli üretim teknolojileri gibi ileri derecede rekabetçi üstünlük için elzem görülmektedir. Üretim faktörleri arasındaki ikinci ve benzer bir ayırım, genel ve özel olmak üzere, niteliklerine göre yapılmaktadır. Genel faktörler, endüstrilerin çoğunda yaygın olarak kullanılan, karayolu, demiryolu vb genel ulaştırma altyapısı yanında işgücü arzı ve sermayeyi ifade ederken, özel faktörler belirli bir özellik arz eden altyapı, belirli alanda nitelikli işgücü, bilgi birikimi ve daha spesifik alanlara veya belirgin bir endüstriye özgü diğerk faktörlerdir (Porter, 1990: 79). Genel faktörler, çoğu ülkede genellikle mevcut ve eksikliğinin giderilmesi daha kolay olduğundan özel faktörler, genel faktörlere göre, rekabetçi üstünlük açısından daha kesin ve sürdürülebilir bir temel oluşturmaktadır.

Ülkeler geliştikçe, rekabetçi üstünlükleri ve rekabet etme tarzları bakımından iyileşme gösterirler. Porter (1990: 545-556), ülkeleri rekabetçi gelişme aşamaları açısından faktör etken, yatırım etken, inovasyon etken ve servet (refah) etken olarak dört gruba ayırmaktadır. Özellikle, inovasyon etken aşamada, ileri teknoloji ile ürün ve hizmet üretebilme yeteneği, rekabetçi üstünlüğün temel kaynağı olarak görülmektedir.

3. REKABET ÜSTÜNLÜĞÜNÜN KAYNAĞI OLARAK TEKNOLOJİK GELİŞME

Genel olarak, teknoloji geliştirme yeteneğinin daha iyi büyüme performansı sağlaması ve uluslararası rekabetçiliği artırması beklenir. Teknolojik açıdan durgun faaliyetlerden ziyade hızlı ürün ve süreç yeniliklerine sahip faaliyetler, hızla artan bir talep yapısı oluştururlar. Dünya ticaretinde yer alan en dinamik ürünler, karmaşık ve hızla değişen teknolojileri içermektedir. Ölçek, nitelik ve teknoloji gereksinimleri açısından zayıf olan düşük teknolojili faaliyetlerle karşılaştırıldığında, teknoloji yoğun faaliyetler rakiplerin piyasaya girişine karşı daha az saldırıya açıktır. Diğerk koşullar sabitken, teknoloji yoğun faaliyetler hem bazı yeteneklerin daha hızlı gelişmesine katkıda bulunmakta hem de bu yeteneklerin niteliğinin yükselmesine yol açmaktadır. Bu tür faaliyetler bilimin teknolojiye sürekli uygulanabilmesi için gereken yüksek fırsatlar ve öğrenme potansiyellerine sahiptir. Teknoloji yoğun faaliyetlerdeki yetenekler, teknoloji ve piyasa eğilimlerine daha uyarlanabilir niteliktedir ve böylece değişen rekabet koşullarına daha esnek biçimde karşılık verebilmekte; ulusal teknolojik sisteme ve diğerk faaliyetlere daha geniş dışsalıklar sunmaktadır (Lall, 2000: 7-8).

Geleceğın teknolojilerini tasarlayan, teknoloji stratejisini oluşturan, ar-ge yapan ve teknoloji geliştirmeye önem veren ülke ve işletmeler uluslararası piyasalarda rekabet avantajı sağlamaktadır. Teknolojik yenilik ile uluslararası rekabetçilik arasında üç ayrı bağlantı vardır. İlk olarak süreç yenilikleri, üretim/çıktı maliyetlerini azaltarak rekabetçiliği artırır. İkinci olarak, ikincil ürün yenilikleri malların kalitesini artırarak onları hem yurtiçi hem de yurt dışı piyasalarda daha cazip hale getirir. Üçüncüsü, ürün yenilikleri, sınırlı süre için bu ürünlerin piyasada tutunmasına yardımcı olacak bir monopolistik durum

yaratarak monopol karı kazandırır (Archibugi, and Michie, 1998: 10-11). Teknolojik yeniliğin yenilikçi ülkeye sağlayacağı faydalar, kısa dönemde ithalat ihtiyacını ve döviz harcamalarını azaltarak dış ticaret dengesini olumlu etkilerken, uzun dönemde, dış ticaret hadlerinde iyileşme ve yüksek getiri sağlayan sektörlerde uzmanlaşma yeteneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİ

Rekabet gücünün ölçülmesine yönelik farklı yaklaşımlardan ilki ve en sık kullanılanı, Liesner'in (1958) önerdiği ve daha sonra Balassa (1965) tarafından işlevsel hale getirilen ve sektörün/ülkenin dış ticaret performansını izah eden Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (AKÜ) Endeksi'dir. Nispi İhracat Avantajı Endeksi, Nispi İthalat Nüfuz Endeksi, Endüstri-içi Ticaret Endeksi, İhracatta Uzmanlaşma Endeksi, İhracatta Benzerlik Endeksi vb endeksler de rekabet gücünün ölçülmesinde kullanılmaktadır. Ayrıca birim emek maliyeti, pazar payı, döviz kuru gibi değişkenlerin yanı sıra bunların bir bileşimi olan ve kurumsal unsurları da içeren çeşitli rekabet gücü göstergeleri ve formel ölçütler oluşturulabilmektedir. Küresel rekabet gücünü kendi oluşturdukları yöntemlere göre ve endeksler biçiminde hesaplayıp sonuçları raporlar halinde dönemsel olarak yayımlayan farklı kurumlar bulunmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) ve Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü'nün (IMD) uluslararası rekabet gücü kavramına bakışları, rekabet gücünü ölçüm yöntemleri ile kriterleri üzerinde durulduktan sonra bu kurumlar tarafından hesaplanan güncel rekabet gücü endekslerine göre ülkelerin rekabetçilik sıralamalarındaki konumları ve teknolojik gelişmenin buna katkısı incelenecektir.

4.1. Dünya Ekonomik Forumu ve Küresel Rekabetçilik Endeksi

Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum-WEF), 1979'dan itibaren her yıl Küresel Rekabetçilik Raporu (Global Competitiveness Report-GCR) yayınlamaktadır. 2005 yılından sonra güncellenen bu raporda, ülkelerin verimlilik düzeylerini belirleyen faktörler, politikalar ve kurumlar bütünü olarak tanımlanan rekabetçilik, Küresel Rekabetçilik Endeksi (KRE; Global Competitiveness Index-GCI) ile ölçülmektedir (WEF, 2014: 4). KRE, çok sayıda parametreyi dikkate alarak ülkeler arasında bir sıralama yapmayı önermekte; ülkelerin uluslararası rekabet düzeyinin makro ve mikro bileşenlerine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır.

Küresel rekabet gücünü etkileyen çok sayıda bileşenin ağırlıklı ortalaması alınarak hesaplan KRE'deki her bir bileşen, rekabetçiliğin farklı bir boyutunu yansıtmaktadır. Tablo-1, 144 ülkeyi kapsayan 2014–2015 Raporu'ndaki KRE bileşenleri ve ağırlıklarını göstermektedir. Bu bileşenler ayrı ayrı sunulmakla birlikte birbirlerinden tamamen bağımsız olarak değerlendirilmemelidir: birbirleriyle yakın etkileşim ve birbirlerini güçlendirme eğilimindedirler; bir alandaki eksiklik genellikle diğerleri üzerinde olumsuz etkiye yol açar (WEF,

2014: 8-9). Örneğın, güçlü bir yenilik kapasitesinin (12. Bileşen), yeni teknolojileri özümseme (9. Bileşen) becerisine sahip, sağlıklı, iyi eğitimli ve yetişmiş işgücü (4. ve 5. Bileşen) ile ar-ge için yeterli finansman (8. Bileşen) ya da yenilikleri piyasaya çekmeyi mümkün hale getiren mal piyasaları (6. Bileşen) olmadan başarılması oldukça zordur.

Yenilik, ülkeler için özellikle bilginin sınırlarına yaklaştıka önemli hale gelmektedir ve dışarıda üretilmiş teknolojileri sadece benimseyerek ve entegre ederek daha fazla değer yaratma imkanı kaybolma eğilimindedir. GOÜ'ler, mevcut teknolojileri edinerek ya da diğer alanlarda artımsal iyileştirmeler yaparak verimliliklerini hala geliştirebilmelerine rağmen, kalkınmanın yenilik aşamasına ulaştıklarında, bu durum artık verimliliği artırmak için yeterli değildir. Bu ülkelerdeki firmalar, rekabetçi üstünlüğü sürdürmek için ileri teknoloji ürün ve süreçlerini tasarlamak ve geliştirmek, yüksek katma değerli faaliyetlere yönelmek zorundadırlar. Bu ilerleme, yenilikçi faaliyete olanak sağlayan ve hem kamu hem de özel sektör tarafından desteklenen bir ortamı gerekli kılmaktadır. Bu bilhassa, özel sektör tarafından yeterli ar-ge yatırımı; yeni teknolojileri geliştirmek için ihtiyaç duyulan temel bilgiyi yaratabilecek yüksek nitelikli araştırma kurumlarının varlığı; ar-ge konusunda üniversite ve sanayi arasında kapsamlı işbirliği, endeksin diğer bileşenlerinde analiz edilen risk sermayesi ve finansmana erişim ve yüksek rekabetçilik düzeylerine ilave olarak mülkiyet haklarının korunması anlamına gelir.

KRE'de özellikle teknolojik altyapı ilintili bileşeni ele alacak olursak, bu etken, bir ekonominin tüm endüstrilerinin üretkenliğini artırabilmek için var olan teknolojileri hayata geçirmedeki becerisini ölçmektedir. Bu anlamda, ülkenin rekabetçilik için yenilik yaratma ve etkinliğin artırılmasında günlük faaliyet ve üretim süreçlerinde, bilişim teknolojilerini bütünüyle geliştirme kapasitesi üzerinde özellikle durulmalıdır. Diğer iktisadi sektörlere yönelik önemli taşmaları ve endüstri genelinde altyapı oluşturmadaki rolü dikkate alındığında bilişim teknolojileri, genel amaçlı teknolojilere dönüşmüş durumdadır. Artık bilişim teknolojilerine ulaşılabilirlik ve bu teknolojilerin kullanımı, ülkenin genel teknolojik altyapısının temel göstergesidir. Bu bağlamda, bir teknolojinin ülke sınırları içinde veya dışında geliştirilmiş olmasının, o ülkenin verimliliğini artırma kabiliyetiyle ilgisi yoktur (WEF, 2014: 7-8). Ana nokta, ülkede faaliyette bulunan firmaların teknolojik olarak gelişmiş ürünlere ve onları kullanma ve içselleştirme yeterliliğine erişebilmesidir.

KRE, kişi başına GSYİH ve toplam ihracat içinde mineral ürünlerinin payını dikkate alarak kalkınma aşamaları açısından ülkeleri üçe ayırmaktadır (WEF, 2014: 9-10): faktör odaklı, verimlilik/etkinlik odaklı ve yenilik odaklı ülkeler. "Faktör Odaklı Ekonomiler", esasen nitelikli olmayan işgücü ve doğal kaynaklar şeklinde betimlenen faktör donatımlarına göre rekabet eder; bu ülkelerdeki işletmeler, düşük verimlilik ve ücret düzeyleriyle fiyat temelinde rekabet ederken temel ürün ve malların satışını gerçekleştirirler. Rekabet gücünü korumak/artırmak, öncelikle istikrarlı makroekonomik ortam, iyi işleyen kamu ve özel sektör kurumları, iyi bir altyapı ve en az temel eğitim almış sağlıklı bir işgücüne bağlıdır. Bu unsurlar, Tablo-1'de yer alan "temel gereklilikler"dir.

Tablo 1: Küresel Rekabetçilik Endeksinin Yapısı ve Hesaplanması

	Küresel Rekabet Gücü Endeksi Bileşenleri	İlgili Kategorideki Ağırlığı (%)		
Temel Gereklilikler	1. KURUMLAR			25
	1.A. Kamu Kurumları		75	
	1A.1. Mülkiyet Hakları	20		
	1A.2. Ahlakî Değerler Ve Yolsuzluk	20		
	1A.3. Haksız Biçimde Yaratılan Etki-Kayırmacılık	20		
	1A.4. Kamu İdaresinin Verimli Çalışmaması	20		
	1A.5. Güvenlik	20		
	1.B. Özel Sektör Kuruluşları		25	
	1.B.1. Kurumsal Ahlakî Değerler-Etik	50		
	1.B.2. Hesap Verebilirlik	50		
	2. ALT YAPI			25
	2.A.Ulaştırma Altyapısı		50	
	2.B. Elektrik ve Telefon Altyapısı		50	
	3. MAKROEKONOMİK ORTAM			25
4. SAĞLIK VE TEMEL EĞİTİM			25	
4.A. Sağlık		50		
4.B. İlköğretim		50		
Verimlilik Artırıcılar	5. YÜKSEK ÖĞRETİM VE EĞİTİM			17
	5.A. Eğitimin Niceliği		33	
	5.B. Eğitimin Niteliği		33	
	5.C. İşbaşında Eğitim		33	
	6. ÜRÜN PİYASALARININ ETKİNLİĞİ			17
	6.A. Rekabet		67	
	6.A.1. İç Rekabet	Değişken		
	6.A.2. Dış Rekabet	Değişken		
	6.B. Talep Koşullarının Niteliği		33	
	7. EMEK PİYASALARININ ETKİNLİĞİ			17
	7.A. Esneklik		50	
	7.B. İşgücü Kabiliyetinin Etkin Kullanımı		50	
	8. FİNANS PİYASALARININ GELİŐMİŐLİĞİ			17
	8.A. Etkinlik		50	
	8.B. Güvenilirlik		50	
	9. TEKNOLOJİK ALTYAPI			17
9.A. Teknolojiyi Benimseyebilme		50		
9.B. Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı		50		
10. PAZAR BÜYÜKLÜĞÜ			17	
10.A. İç Pazarın Büyüklüğü		75		
10.B. Dış Pazarın Büyüklüğü		25		
Yenilik ve Gelişmişlik Faktörleri	11. İŞ DÜNYASININ GELİŞMİŞLİK DÜZEYİ			50
	12.YENİLİK			50

Kaynak: WEF, 2014: 49-51

Bir ülke daha rekabetçi hale geldikçe, verimlilik odaklı kalkınma aşamasına geçilecektir. Bu aşamada ürün kalitesi de artarken rekabetçilik, yüksek eğitim ve mesleki eğitim, etkin işleyen işgücü piyasaları, gelişmiş finansal piyasalar, mevcut teknolojilerden yararlanabilme yeteneği ve geniş bir iç ve dış piyasa ile sağlanmaktadır. Bu unsurlar Tablo-1’de “verimlilik artırıcılar” olarak gösterilmekte ve kalkınmanın bu aşamasında bulunan ülkeler, “Verimlilik Odaklı Ekonomiler” olarak adlandırılmaktadır. Nihayet, ülkeler yenilik odaklı kalkınma

aşamasına geçtiğinde, ücretlerdeki yükselmenin de etkisiyle işletmeler yeni ürünlerle rekabet edebilirlerse, ulaşılan yüksek ücret düzeylerini ve yaşam standardını sürdürülebileceklerdir. Bu aşamaya ulaşan ülkelerdeki işletmeler, en gelişmiş üretim süreçlerinin kullanıldığı yeni ve farklı ürünleri üretmek ve yenilik yaparak rekabet eder; “Yenilik Odaklı Ekonomiler” olarak nitelenir (WEF, 2014: 9-10).

KRE, kalkınma aşamalarını, ülkenin bulunduğu düzeye göre bileşenlere daha yüksek nispi ağırlık vererek dikkate alır. Bu durumda, 12 bileşenin tamamının bütün ülkeler için belirli düzeyde önemli olmasına rağmen, her bir bileşenin nispi ağırlığı, ülkenin bulunduğu kalkınma aşamasına göre değişmektedir. Bileşenler, her biri bir kalkınma aşaması için kritik olan üç alt-endekse ayrılır* (WEF, 2014: 9-10). Temel gereklilikler alt-endeksi, faktör odaklı ülkeler; etkinlik artırıcılar alt-endeksi, etkinlik odaklı ülkeler; yenilik ve gelişmişlik faktörleri alt-endeksi ise, yenilik odaklı ülkeler için kritik olan bileşenleri kapsar.

4.2. Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü ve Rekabet Gücü Ölçümü

Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (International Institute for Management Development - IMD), her yıl Dünya Rekabetçilik Yıllığı (World Competitiveness Yearbook) ile ülkeleri rekabet güçlerine göre sıralarken, ekonomik yapı, siyasi yapı, altyapı, vb çok sayıda gösterge kullanmaktadır.

Rekabetçiliği teşvik edecek etkin yapı, kurum ve politikalara sahip ortamın önemini vurgulayan (IMD, 2014: 480) ve 1989’dan itibaren yayınlanan Dünya Rekabetçilik Yıllığı, şirketlerin rekabet gücünün sürdürülebilmesi için gerekli ortamın oluşturulması ve idamesi bağlamında, ülkelerin yeteneğini sınıflandırmakta ve analiz etmektedir. Dünya Rekabetçilik Yıllığı’nda yer verilen ve Tablo-2’de yansıtılan dört temel rekabetçilik faktöründen her biri, beş alt-faktöre ayrılmakta ve her alt-faktörde rekabet gücünün ayrı bir yönü ortaya konmaktadır.

2014 Dünya Rekabetçilik Yıllığı, 338 rekabetçilik kriteri kullanmaktadır (IMD, 2014: 480-484). İlk aşamada her ekonominin performansı, standart dağılım metoduyla her bir kriter için değerlendirilmekte; sonra ekonomiler 253 kritere dayalı olarak sınıflandırılmaktadır. Kriterlerin hesaplanmasında, 135’i uluslararası, bölgesel ya da ulusal kaynaklardan; 118’i ise, uluslararası panel ve yönetici anketlerinden sağlanan verilerden yararlanılmaktadır. Ayrıca 85 kriter, yalnızca geçmişle ilgili bilgi vermekte ve sınıflandırmanın belirlenmesinde kullanılmamaktadır. Teknolojik ve Bilimsel altyapı başlıkları altında 23’er kriter bulunmakta; burada daha çok ülkelerin yenilik kapasitelerinin ölçülmesine yönelik göstergeler yer almaktadır (IMD, 2014: 408-409). Bunlardan bazıları,

* Bu çalışmada, kalkınmanın farklı aşamasında olan ülkeler için temel gereklilik, verimlilik artırıcılar ile yenilik ve gelişmişlik bileşenlerinin ağırlığı sırasıyla, faktör odaklı ekonomilerde %60, %35 ve %5; etkinlik odaklı ekonomilerde %40, %50 ve %10 iken yenilik odaklı ekonomilerde %20, %50 ve %30’dur.

telekomünikasyon yatırımı, sabit ve mobil telefon abone sayısı, kullanımdaki bilgisayar, internet kullanıcı sayısı, yüksek teknoloji ihracı, özel kesim ve kamu kesimi ar-ge harcamaları, ar-ge personeli, bilimsel makaleler, patent başvuruları, araştırımcı ve bilim adamı sayıları, üniversite ve sanayi arasındaki teknoloji transferi, fikri mülkiyet hakları ve yenilik kapasitesidir.

Tablo-2: IMD Rekabetçilik Faktörleri ve Kriterleri

Faktörler	Açıklama	Alt Faktörler
Ekonomik Performans (83 Kriter)	Yurtiçi ekonominin makroekonomik değerlendirmesi yapılmaktadır.	Yurtiçi Ekonomi Uluslararası Ticaret Uluslararası Yatırım İstihdam Fiyatlar
Kamu Etkinliği (70 kriter)	Rekabet gücüne katkı sağlayacak hükümet politikalarının genişletilmesidir.	Kamu Maliyesi Maliye Politikası Kurumsal Çerçeve İş Kanunu Sosyal Çerçeve
İş Etkinliği (71 kriter)	Yenilikçi, karlı, sorumlu davranışlar gerçekleştiren işletmeleri teşvik edecek ulusal çerçeveyi oluşturmaktadır.	Verimlilik ve Etkinlik İşgücü Piyasası Finans Yönetim Uygulamaları Davranış ve Değerler
Altyapı (114 Kriter)	İş dünyasının ihtiyaç duyduğu temel, teknolojik, bilimsel ve beşeri kaynaklara ilişkin altyapıyı oluşturmaktadır.	Temel Altyapı Teknolojik Altyapı Bilimsel Altyapı Sağlık ve Çevre Eğitim

Kaynak: IMD, 2014: 480-481.

4.3. Uluslararası Endekslere Göre Rekabet Gücü Sıralaması

2013-2014 ve 2014-2015 KRE'ye göre ülkelerin rekabetçilik sıralamalarının yansıtıldığı Tablo-3'te de görüldüğü üzere, İsviçre, Singapur, ABD, Finlandiya ve Almanya ilk beş sırada yer almış; ABD, 2013 yılında 5. sırada iken 2014 yılında 3. sıraya yükselmiştir. Türkiye, 4,46 skoru ile bir önceki yıla göre 1 sıra gerileyerek 45. sıraya düşmüş; rekabet gücü azalmıştır. Sıralamada dikkat çekici bir şekilde yükselen, diğer ülkeler karşısında rekabet gücünü artıran ülkeler, Portekiz, Rusya Federasyonu, Çek Cumhuriyeti, Birleşik Arap Emirlikleri, Morityus, Letonya, Filipinler, Tayland ve Malezya olurken gerileyen ülkeler, İsveç, Avusturya, Suudi Arabistan ve Kuveyt'dir.

Tablo-3: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Endeksi

Ülke veya Ekonomi	2014-2015	Sıralama*		Ülke veya Ekonomi	2014-2015	Sıralama*	
	Skor*	2014-2015	2013-2014		Skor*	2014-2015	2013-2014
İsviçre	5.7	1	1	Estonya	4.71	29	32
Singapur	5.65	2	2	İzlanda	4.71	30	31
ABD	5.54	3	5	Tayland	4.66	31	37
Finlandiya	5.5	4	3	Porto Riko	4.64	32	30
Almanya	5.49	5	4	Şili	4.6	33	34
Japonya	5.47	6	9	Endonezya	4.57	34	38
Hon Kong	5.46	7	7	İspanya	4.55	35	35
Hollanda	5.45	8	8	Portekiz	4.54	36	51
İngiltere	5.41	9	10	Çek Cumh.	4.53	37	46
İsveç	5.41	10	6	Azerbaycan	4.53	38	39
Norveç	5.35	11	11	Morityus	4.52	39	45
Birleşik Ar.Em.	5.33	12	19	Kuveyt	4.51	40	36
Danimarka	5.29	13	15	Litvanya	4.51	41	48
Tayvan, Çin	5.25	14	12	Letonya	4.5	42	52
Kanada	5.24	14	14	Polonya	4.48	43	42
Katar	5.24	16	13	Bahreyn	4.48	44	43
Yeni Zelanda	5.2	17	18	Türkiye	4.46	45	44
Belçika	5.18	18	17	Oman	4.46	46	33
Lüksemburg	5.17	19	22	Malta	4.45	47	41
Malezya	5.16	20	24	Panama	4.43	48	40
Avusturya	5.16	21	16	İtalya	4.42	49	49
Avustralya	5.08	22	21	Kazakistan	4.42	50	50
Fransa	5.08	23	23	Kosta Rika	4.42	51	54
Suudi Arabistan	5.06	24	20	Filipinler	4.4	52	59
İrlanda	4.98	25	28	Rusya Fed.	4.37	53	64
G. Kore	4.96	26	25	Bulgaristan	4.37	54	57
İsrail	4.95	27	27	Barbados	4.36	55	47
Çin	4.89	28	29	Güney Afrika	4.35	56	53

Kaynak: WEF, 2013: 13; 2014: 14. *2014-2015 endeksi 144 ülke, 2013-2014 endeksi ise 148 ülke için hesaplanmıştır.

2014-2015 Küresel Rekabet Gücü Raporu'ndan, küresel rekabet gücünü oluşturan unsurların teknolojik gelişme ilintili bileşenlerine bakıldığında, yükseköğretim, teknolojik düzey ve yenilik alt-endeksleri dikkat çekmektedir. Yükseköğretim ve eğitim alt-endeksine göre Finlandiya, Singapur, Hollanda, İsviçre ve Belçika; teknolojik düzey alt-endeksine göre Lüksemburg, İngiltere, İsveç, Norveç ve Hong Kong; yenilik alt-endeksine göre, Finlandiya, İsviçre,

İsrail, Japonya ve ABD ilk beş sırada yer almaktadır. Türkiye, yükseköğretim (50.), teknolojik düzey (55.) ve yenilik (56.) alt-endeksleri açısından, küresel rekabet gücü sırlamasındaki yerine (45.) kıyasla daha gerilerde bulunmaktadır.

2013-2014 Küresel Rekabet Gücü Raporu'na göre, Türkiye, önceki yılda göstermiş olduğu önemli gelişmenin* ardından rekabetçilik skorunu düşürerek 44. sıraya gerilemiştir. Durumu diğer Avrupa ülkelerinin çoğundan daha iyi olmakla birlikte, bütçe açığı artışı ve iki haneli rakamlara yaklaşan enflasyon ile Türkiye'nin makroekonomik koşulları kısmen kötüleşmiştir. Yoğun yerel rekabet (15.) ile nitelenen Türkiye'nin canlı ticaret sektörü, yurtiçi piyasa genişliğinden (16.) önemli etkinlik kazançları sağlamıştır. Aynı zamanda, özellikle kara ve havayolu taşımacılığındaki gelişmiş altyapıdan (49.) yararlanılmıştır. Raporla, Türkiye'de rekabetçiliğin artırılması için, daha iyi temel eğitim ve sağlık (63.) ve daha iyi yükseköğretim ve eğitim (74.) yoluyla insan kaynağının gelişmesi, işgücü piyasası etkinliği (124.) ve kamu kurumları etkinliği ile şeffaflığının (67.) artırılması gerekliliğine dikkat çekilmiştir (WEF, 2013: 29).

2014-2015 Küresel Rekabet Gücü Raporu'na göre Türkiye, etkinlik odaklı kalkınma aşamasından yenilik odaklı kalkınma aşamasına geçiş sürecinde olan ülkeler kategorisindedir. Küresel rekabet gücünü oluşturan unsurlar ve bunların alt bileşenleri detaylı olarak incelendiğinde, Türkiye'nin piyasa büyüklüğü (16.) ve mal piyasası etkinliği (43.) alanlarındaki rekabet gücünün, küresel rekabet gücüne kıyasla yüksek olduğu görülmektedir. Kurumlar (64.), makroekonomik istikrar (58.), sağlık ve temel eğitim (69.), yükseköğretim (50.), teknolojik düzey (55.) ve yenilik (56.) bileşenlerinin çoğunda Türkiye'nin rekabet gücü, küresel rekabet gücüne kıyasla düşüktür. Örneğin, Türkiye'nin yükseköğretim alt-bileşenlerinden yalnızca lise düzeyinde okullaşma oranları (28.) açısından rekabetçi üstünlüğü varken geri kalan unsurlar açısından rekabetçi dezavantajı söz konusudur. Teknolojik düzey alt- bileşenlerinden, firma düzeyinde teknoloji adaptasyonu (37.), DYY ve teknoloji transferi (28.) ile geniş bant internet kullanıcı sayısı (40.) açısından rekabetçi üstünlük, geri kalan unsurlar açısından rekabetçi dezavantaj vardır. Yenilik alt-bileşenlerinden ise, yenilik kapasitesi (77.), bilimsel araştırma kurumlarının niteliği (64.), şirketler tarafından yapılan ar-ge harcama düzeyi (89.), ar-ge konusunda üniversite-sanayi işbirliği (61.) ve bilim adamı ve mühendis sayısı (59.) açısından rekabetçi dezavantaj söz konusudur (WEF, 2014: 368-369). Yine bu rapora göre, yönetici görüş anketleri ile saptanan Türkiye'de iş yapmada karşılaşılan en problemleri 16 unsurdan ilk beşi, sırasıyla hantal bürokrasi, istikrarsız politika, düşük eğitimli işgücü, vergi oranları ve finansmana erişimdir.

Ülkelerin rekabetçiliğini karşılaştırmalı olarak değerlendirirken yararlanılabilecek bir diğer endeks de IMD tarafından hesaplanan Dünya Rekabetçilik Skorbordudur. Ekonomik performans, kamu etkinliği, iş dünyası

* Küresel Rekabet Gücü Raporu 2012-2013'e göre Türkiye, diğer ekonomiler arasında rekabetçilik skorunu en çok artıran ülkelerden biri olmuş; 16 sıra birden hareket ederek 43. sıraya yükselmiştir. Ülke ekonomisi 2011 yılında %8,4 oranında büyümüş ve KRE kapsamındaki birçok alanda önemli gelişmeler sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. WEF, 2012: 27, 60.

etkinliği ve altyapı gibi faktörlerin dikkate alınması ile hesaplanan bu endeks çerçevesinde ülkelerin rekabet gücü sıralaması, Tablo-4'te, 2013 ve 2014 karşılaştırması ile sunulmaktadır.

Tablo-4: Dünya Rekabetçilik Skorbordu

Ülke / Bölge	2014 Skor*	Sıralama*		Ülke / Bölge	2014 Skor*	Sıralama*	
		2014	2013			2014	2013
ABD	100	1	1	Şili	62.5	31	30
İsviçre	92.4	2	2	Kazakistan	62.5	32	34
Singapur	90.9	3	5	Çek Cumh.	62.2	33	35
Hong Kong	90.3	4	3	Litvanya	62	34	31
İsveç	85.8	5	4	Letonya	61.8	35	41
Almanya	85.7	6	9	Polonya	61.7	36	33
Kanada	85.4	7	7	Endonezya	59.5	37	39
Birleşik Ar. Em.	84.8	8	8	Rusya	57.9	38	42
Danimarka	84	9	12	İspanya	57.9	39	45
Norveç	83.2	10	6	Türkiye	57.8	40	37
Lüksemburg	82.1	11	13	Meksika	57.2	41	32
Malezya	82	12	15	Filipinler	54.9	42	38
Tayvan	81.2	13	11	Portekiz	54.4	43	46
Hollanda	81.1	14	14	Hindistan	53.9	44	40
İrlanda	80.3	15	17	Slovak Cumh.	53.3	45	47
İngiltere	79.8	16	18	İtalya	52.8	46	44
Avustralya	79.5	17	16	Romanya	52.8	47	55
Finlandiya	78.1	18	20	Macaristan	52.5	48	50
Katar	77.1	19	10	Ukrayna	50.8	49	49
Yeni Zelanda	74.9	20	25	Peru	50.5	50	43
Japonya	73.7	21	24	Kolombiya	49.2	51	48
Avusturya	73.6	22	22	Güney Afrika	48.2	52	53
Çin	73.2	23	21	Ürdün	47.7	53	56
İsrail	73.2	24	19	Brezilya	46.7	54	51
İzlanda	69.7	25	29	Slovenya	46.2	55	52
G. Kore	69.6	26	22	Bulgaristan	45.7	56	57
Fransa	67.9	27	28	Yunanistan	42.2	57	54
Belçika	66.5	28	26	Arjantin	39.5	58	59
Tayland	64.9	29	27	Hırvatistan	38.9	59	58
Estonya	64.3	30	36	Venezüella	34.2	60	60

Kaynak: IMD, 2014: 8-9; 2013: 4-5. Not: *Rekabet Gücü sıralaması 2014 ve 2013 yılı için 60 ülkeyi kapsamaktadır.

2014 verilerine göre, ABD, İsviçre, Singapur, Hong Kong ve İsveç, dünya rekabetçilik liginde ilk beş sıradadır. ABD, 2013 ve 2014'te 1. sıradaki yerini korurken, Singapur 5. sıradan 3. sıraya yükselmiş; Türkiye ise, 57,8 skor ile 37. sıradan 40. sıraya gerileyerek bir önceki yıla göre rekabet gücünü düşürmüştür. Sıralamada dikkat çekici bir şekilde yükselerek diğer ülkeler karşısında rekabet gücünü artıran ülkeler, Almanya, Danimarka, Malezya, Yeni Zelanda, Estonya,

Japonya, Letonya, İspanya ve Romanya; gerileyen ülkeler ise, Norveç, Katar, Litvanya, Polonya, Meksika, Filipinler ve Hindistan'dır.

Dünya Rekabetçilik Skorbordu 2014 verilerine göre, ilk sırada yer alan ABD'nin bu başarısı, daha yüksek istihdam düzeyi ile teknoloji ve altyapıdaki üstünlüğüne dayanmaktadır. İsviçre (2.), Singapur (3.) ve Hong Kong (4.) ise, başarılarını, ihracat, şirketlerin etkinliği ve yenilik sayesinde sağlamışlardır. Japonya (21.), ulusal paranın değerindeki düşüklük nedeniyle rekabetçilik sıralamasındaki yerini iyileştirmiştir. Asya'da, Tayland (29.) bir önceki yıla göre rekabet gücünü düşürürken, Malezya (12.) ve Endonezya (37.) artırmıştır. Çin (23.), kısmen iş dünyasının sorunları nedeniyle, bir önceki yıla göre rekabetçilik sıralamasında gerilemiştir (IMD, 2015).

Dünya Rekabetçilik Skorbordu 2014'te, rekabetçilik endeksini oluşturan faktörlerden teknolojik gelişme ilintili olanlarına bakıldığında, teknolojik altyapı, bilimsel altyapı ve eğitim alt-faktörleri dikkat çekmektedir. Bunlardan teknolojik altyapı alt-faktörüne göre, Hong Kong, Singapur, ABD, Tayvan ve Malezya; bilimsel altyapı alt-faktörüne göre, ABD, Japonya, Almanya, İsviçre ve İsrail; eğitim alt-faktörüne göre, Danimarka, Singapur, Finlandiya, İsviçre ve Kanada ilk beş sırada yer almaktadır. Türkiye ise, teknolojik altyapı (52.) ve eğitim (53.) alt-faktörleri bakımından dünya sıralamasında, tüm faktörlerin içerildiği genel sıralamadaki konumuna (40.) kıyasla daha gerilerde yer alırken bilimsel altyapı (36.) açısından daha ileride bulunmaktadır (IMD, 2014: 24-25). Türkiye, imalat sanayi ihracatı içinde yüksek teknolojik ürünlerin payı (59.), kişi başına düşen bilgisayar sayısı (56.), mobil telefon aboneliği (56.), fikri mülkiyet hakları (54.), yenilik kapasitesi (51.), ortaöğretime kayıt oranı (51.) ve ortaöğretimde öğrenci başına öğretmen sayısı (55.) gibi alt-faktörler bakımından zayıf durumdadır (IMD, 2014: 252-253).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Üretim faktörlerinin etkinliği üzerinden maliyet, rekabet, ticaret ve refahın belirleyicisi olarak teknoloji, icat, taklit, transfer vb yollarla gelişmekte; yayılma, taşma, dışsallıklar vb kanallarla sürekli/dinamik/birikimli iktisadi sonuçlara kaynaklık etmektedir. Dünya ticaretinden daha yüksek pay, daha ileri düzeyde rekabetçi pozisyonu; bu da teknolojik gelişme bileşenlerinin uygun işlevini/katkısını gerektirmektedir.

Uluslararası kurumlar tarafından hesaplanan endeksler kullanılarak dünyada ve Türkiye'de teknolojik gelişmenin rekabetçilik üzerindeki etkileri bağlamında küresel görünümün ele alındığı bu çalışmada, kavramsal ve sayısal değerlendirmeler, teknolojik gelişme ilintili kanalların işleyişi ile ülkelerin rekabetçilik sıralamasındaki konumunun şekillenmekte olduğunu ve teknolojik gelişmeye daha az kaynak ayıran ülkelerin rekabetçilik sıralamasında daha gerilerde yer aldığı; daha fazla kaynak ayıran ülkelerin rekabetçilik sıralamasındaki konumunu iyileştirdiğini göstermektedir.

Uzun dönemde verimlilik, rekabet gücü ve refah düzeyindeki artış, teknolojik gelişme ve yeniliklerle geliştirilebilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, mevcut teknolojileri kullanarak/içselleştirerek veya iyileştirmeler yaparak üretkenlik ve rekabet güçlerini artırabilir. Gelişmiş ülkeler ise, rekabetçi pozisyonlarını sürdürebilmek için yeni ürün ve süreçleri tasarlayarak hayata geçirmelidir. Yenilikçi iktisadi ortam bağlamında ar-ge için ayrılan kaynaklar ve özel sektör payının artırılması, nitelikli bilimsel araştırmaların yapılması ve bunların sanayiye uygulanabilmesi için, araştırma kurumları, üniversiteler ve özel sektör arasında kapsamlı bir işbirliği platformunun oluşturulması ve fikri mülkiyet haklarının korunduğu bir hukuk düzeninin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

IMD ve WEF tarafından hesaplanan küresel rekabetçilik endeksleri ve bunların teknoloji ilintili bileşenlerine göre, ABD, İsviçre, Singapur, Hong Kong gibi teknolojik gelişme ve yenilik ilintili göstergeler bakımından iyi konumdaki ülkelerin, küresel rekabetçilik sıralamasında da ön sıralarda yer aldığı görülmektedir. Çalışmamızın “teknolojik gelişme ilintili kanalların işleyişi ile ülkelerin rekabetçilik sıralamasındaki konumunun şekillenmekte olduğunu” ifade eden argümanını destekleyen bu saptamalardan hareketle, ülkeler açısından küresel rekabet avantajının, öncelikle teknoloji geliştirme/kullanma kabiliyetini doğru şekillendirmekten geçtiği söylenebilir.

Türkiye'nin gerek küresel rekabetçilik sıralamasındaki yeri, gerekse teknolojik gelişme ve yenilikçilik alt-bileşenleri açısından konumu, benzer gelişme düzeyindeki ülkelerin gerisindedir. WEF Küresel Rekabetçilik Endeksi'nin yenilik alt-bileşenlerinden yenilik kapasitesi, bilimsel araştırma kurumlarının niteliği, şirketler tarafından yapılan ar-ge harcama düzeyi, ar-ge konusunda üniversite-sanayi işbirliği ve bilim adamı ve mühendis sayısı açısından rekabetçi dezavantajı olan Türkiye, IMD'nin Dünya Rekabetçilik Skorborduna göre de, benzer şekilde imalat sanayi ihracatı içinde yüksek teknoloji ürünlerin payı, kişi başına düşen bilgisayar sayısı, mobil telefon aboneliği, fikri mülkiyet hakları, yenilik kapasitesi, ortaöğretime kayıt oranı ve ortaöğretimde öğrenci başına öğretmen sayısı gibi alt-faktörlerde zayıf durumdadır ve bu alanları geliştirmeye ihtiyacı vardır. Bu bağlamda Türkiye'de, uzun vadeli stratejik yaklaşım çerçevesinde yenilikçi bir ortamın oluşturulması için, inovasyon, markalaşma, patent ve teknolojik gelişmeye ivme kazandırılmasına yönelik politikalar ivedilikle hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

- AINGGER, K. (1997). “The Use of Unit Values to Discriminate between Price and Quality Competition”, Cambridge Journal of Economics, 21(5): 571-92.
- AKTAN, C. C. (2009). “Rekabet Gücü Kavramı”, www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-rekabet-kavram.htm, (12.09.2009)

- ARCHIBUGI, D. and MICHIE J. (1998). "Technical Change, Growth and Trade: New Departures In Institutional Economics", *Journal of Economic Surveys*, 12(3): 1-20.
- BALASSA, B. (1965). "Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage", *Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2): 99-124.
- BEIJE, P. (1998). *Technological Change in the Modern Economy*, Edward Elgar Publishing, Inc., United Kingdom.
- CANTWELL, J. (2005). "Innovation and Competitiveness", (Eds.) FAGERBERG, J., MOWERY, D. C. and NELSON, R. R., *The Oxford Handbook of Innovation*, Oxford University Press Inc., New York.
- DOSI, G. (1988). "Sources, Procedures, and Microeconomic Effects of Innovation", *Journal of Economic Literature*, 26(3): 1120-1171.
- ERNST, D. and O'CONNOR, D. (1989). *Technology and Global Competition*, OECD, Paris.
- FAGERBERG, J. (1988). "International Competitiveness", *The Economic Journal*, 98(391): 355-374.
- GOMULKA, S. (1990). *The Theory of Technological Change and Economic Growth*, Routledge, London.
- GREENHALGH, C., and ROGERS, M. (2010). *Innovation, Intellectual Property and Economic Growth*, Princeton University Press, United Kingdom.
- GROSSMAN, G. M. and HELPMAN, E. (1989), "Product Development and International Trade", *Journal of Political Economy*, 97(6): 1261-1283.
- GROSSMAN, G. M. and HELPMAN, E. (1991). *Innovation and Growth in the Global Economy*, MIT Press, Cambridge.
- HOEKMAN, B. and JAVORCIK, B. S. (2006). "Lessons From Empirical Research on International Technology Diffusion Through Trade and Foreign Direct Investment", (Eds.) HOEKMAN, B., and JAVORCIK, B. S., *Global Integration and Technology Transfer*, The World Bank and Palgrave Macmillan, New York.
- IMD (2013). *World Competitiveness Yearbook 2013*, IMD World Competitiveness Center, Switzerland, http://www.conicyt.cl/wp-content/uploads/2013/07/WCY_2013.pdf, (28.03.2015)
- IMD (2014). *World Competitiveness Yearbook 2014*, IMD World Competitiveness Center, Switzerland, <http://www.conicyt.cl/wp-content/uploads/2014/07/WCY-2014.pdf>, (28.03.2015)
- IMD (2015). *2014 World Competitiveness Yearbook Ranking*, <http://www.imd.org/news/2014-World-Competitiveness.cfm>, (28.03.2015)

- JAFFE, A. B. (1986). "Technological Opportunity and Spillovers of R & D: Evidence from Firms' Patents, Profits, and Market Value", *The American Economic Review*, 76 (5): 984-1001.
- JONES, C. I. (2007). İktisadi Büyümeğe Giriş, (Çev.) ATEŐ Ő. ve TUNCER İ., Literatür Yayınları, İstanbul.
- KEESING, D. B. (1965). "Labor Skills and International Trade: Evaluating Many Trade Flows with a Single Measuring Device", *The Review of Economics and Statistics*, 47(3): 287-294.
- KENEN, P. B. (1965). Nature, Capital, and Trade, *The Journal of Political Economy*, 73(5): 437-460.
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (1996). Uluslararası (Makro) İktisat – Okumalar, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Y., Ankara, <http://econwpa.repec.org/eps/it/papers/0509/0509008.pdf>, (25.05.2015)
- KONYA TİCARET ODASI (2006). Rekabet Gücü Endeksi ve Türkiye, KTO Yayınları, Konya.
- KRUGMAN, P. (1979). A Model of Innovation, Technology Transfer, and the World Distribution of Income, *The Journal of Political Economy*, 87(2): 253-266.
- LALL, S. (2000). Turkish Performance in Exporting Manufactures: A Comparative Structural Analysis, QEH Working Paper Series, QEHWPS47.
- LALL, S. (2001). Competitiveness, Technology and Skill, Edward Elgar Publishing, Inc., USA.
- LIESNER, H. H. (1958). "The European Common Market and British Industry", *The Economic Journal*, 68(270): 302-316.
- LIU, S., FANG, Z., SHI, H. and GUO, B. (2010). *Theory of Science and Technology Transfer and Applications*, Taylor and Francis Group, New York.
- MELICIANI, V. (2001). *Technology, Trade and Growth in OECD Countries: Does Specialisation Matter?*, Routledge, New York.
- PORTER, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*, A Division of Macmillan, Inc., New York.
- POSNER, M. V. (1961). International Trade and Technical Change, *Oxford Economic Papers*, 13(3): 323-341.
- REDDING, S. J. (2002). "Path Dependence, Endogenous Innovation, and Growth". *International Economic Review*, 43(4): 1215-1248.
- ROLAND, A. (1992). "Theories and Models of Technological Change: Semantics and Substance", *Science, Technology & Human Values*, 17(1): 79-100.

- ROSENBERG, N. (1982). *Inside The Black Box: Technology and Economics*, Cambridge University Press, New York.
- SAGGI, K. (2006). “Foreign Direct Investment, Linkages, and Technology Spillovers”, (Eds.) HOEKMAN, B., and JAVORCIK, B. S., *Global Integration and Technology Transfer*, The World Bank and Palgrave Macmillan, New York.
- SEYİDOĞLU, H. (2007). *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları. İstanbul.
- SMITH, K. (1994). “New Directions in Research and Technology Policy: Identifying the Key Issues”, STEP Report, The STEP-Group, Oslo.
- TÜRKCAN, E. (2009). *Dünya’da ve Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Politika*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- VERNON, R. (1966). “International Investment and International Trade in the Product Cycle”, *The Quarterly Journal of Economics*, 80(2): 190-207.
- WEF (2012). *The Global Competitiveness Report 2012-2013*, World Economic Forum, Genova, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf, (28.03.2015)
- WEF (2013). *The Global Competitiveness Report 2013-2014*, World Economic Forum, Genova, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf, (28.03.2015)
- WEF (2014). *The Global Competitiveness Report 2014-2015*, World Economic Forum, Genova, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf, (28.03.2015)
- YENTÜRK, N. (1991). “Teknoloji-Yoğun Mallar Açısından Türk Sanayiinin Rekabet Gücü, Gelişme Stratejileri ve Politika Önerileri”, 1991 Sanayi Kongresi Bildiriler Kitabı, Yayın No: 148-1, TMMOB Y., Ankara, (Kasım 1991): 247-260.

ANA AKIM (ORTODOKS-NEOKLASİK) İKTİSAT ÖĞRETİSİ ELEŐTİRİŐİ: HETEREDOKS YAKLAŞIM İHTİYACI

***

THE CRITIQUE OF MAINSTREAM (ORTHODOX- NEOCLASSICAL) OF ECONOMICS DOCTRINE: THE REQUIREMENT OF HETEREDOX APPROACH

Doç. Dr. Birol ERKAN

UŞak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
birol.erkana@usak.edu.tr

Öz

Bu çalışmada, iktisat bölümlerinde ana akım öğretinin yetersizliği, nedenleri ve boyutlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmış, buna karşı dünyadaki ve Türkiye'deki araştırlardan söz edilmiştir. Bu perspektifte, iktisadı doğal bilimler gibi küresel olmaktan ziyade sosyal, psikolojik, kültürel, kurumsal çerçevede ele alma gereği vurgulanmıştır. Bununla birlikte, matematiğin amaç olmaktan ziyade araç olarak kullanılmasını savunan, yeşil iktisattan feminist iktisat ve İslami iktisada, kurumsal iktisattan davranışsal iktisada kadar birçok konu başlığını içeren Heteredoks ve Post-otistik yaklaşım çıkış yolu olarak ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ana Akım İktisat, Neoklasik Öğreti, Heteredoks Yaklaşım, Post-otistik İktisat.

Abstract

In this study, the lack of doctrine in mainstream economics departments is tried to explain together with the causes and all detailed points and the quests of Turkey & World are also discussed accordingly. In this perspective, It is highlighted that economics must be dealt with social, psychological, cultural, institutional framework rather than being global like natural sciences. At the same time, Heterodox and Post-autistic approach which not only advocates the use of mathematics as a tool rather than a goal but also includes so many topics from green economy to feminist economy and Islamic economy, and from institutional economy to behavioral economy, has been revealed as a way out.

Keywords: Mainstream Economics, Neoclassical Doctrine, Heterodox Approach, Post-autistic Economics.

1. GİRİŞ

Ekonomi, geçmiŐten günümüze, birçok ekonomik grŐŐn ve bunların ortaya atıldığı okulların çatıŐmasına sahne olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın baŐlarından itibaren baŐı Klasik, Neoklasik ve Keynesyen iktisadın çektiği, ana akım veya Ortodoks iktisat olarak adlandırılan görüşler hakim olmuş, yerel ve küresel düzeyde ekonomi politikaları bu çerçevede ŐekillenmiŐtir. Doğal olarak, dünyadaki iktisat öğretisi de ağırlıklı olarak bu perspektifte yönlenmiŐ, iktisat lisans öğretisinin yüzde 95'ine ana akım iktisat okulları hakim olmuştur (Mearman, 2007: 2). Bununla birlikte, ana akım öğretinin günümüz sosyo-ekonomik geliŐmelerine cevap verememesi, Heteredoks ve Post-otistik iktisat olarak adlandırılan muhalif ekonomik görüşleri popüler kılmıŐtır.

Dünyadaki ve Türkiye'deki iktisat lisans (hatta yüksek lisans ve doktora) ders müfredatları incelendiğinde, genel olarak Neoklasik-ana akım öğretinin hakim olduğu grlmektedir. İktisat teorisi, politikaları tarzındaki dersler güncelden uzak, günümüz ekonomik konjonktürüne, krizlerine ve gelişmelere cevap veremez durumdadır. İktisat derslerinde elde edilen sonuçlar genellikle gerçeklerden uzak varsayımlara dayanmaktadır. Söz konusu varsayımlar sayesinde, iktisat diğer sosyal bilimlere nazaran daha kesin sonuçlar vermiştir (Şimşek ve Cicioğlu, 2006: 23). Bununla birlikte, bazı varsayımlar, iktisadi kavramlar, uzun formüllerle elde edilen sonuçlar gerçek hayatta çok fazla anlam ifade edemez, günümüz ekonomik sorunlarını çözemez hale gelmiştir.

İktisat mezunu birçok ğrenci, kendi çabası dışında, ana akım öğretiden başka bir iktisadın varlığından haberdar olmamaktadır. Örneğin, iktisat mezunlarının çoğu hala faiz oranı düŐtüđünde yatırımın artacağını bir kanun Şeklinde görmekte, aksini düŐünmemekte ve yorumlayamamaktadır. Halbuki, günümüzde ekonomik krizle bođuŐan, deflasyon sorununun hakim olduğu gelişmiş ülkelerde faiz oranları sıfıra yaklaŐtıđı (hatta negatif olduğu) halde yatırımların artmadığı grlmektedir. Ceteris paribus varsayımıyla iktisat bilgisinin Şekillendiren, yorum gücü bunun ötesine gitmeyen iktisat mezunları, bu nedenle çağımız krizlerini anlayamaz, açıklayamaz duruma gelmiŐlerdir.

Ana akım öğretide, matematiğin bir araç değil, amaç olarak ele alınması, iktisadın sosyal bilim olması gerçeğinden uzaklaŐılmasına yol açmış, elde edilen sonuçların reel karŐılıđı bulunamamıŐtır. Lisans düzeyinde, iktisadın matematikleŐtirilmesinden çok, matematiğin matematik olarak öđretilmemiŐ olmasının yarattığı zorluklar daha fazla ön plana çıkmıştır (Doğruel, 2012: 8).

Bu çalışmada, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ana akım (Neoklasik, Ortodoks) iktisadın özellikleri üzerinde durulmuŐtur. Konuya eleŐirel perspektifte bakış açısı getirilmiŐ, ana akım öğretinin eksik yönleri ve çağımız iktisadi sorunlarına cevap verememesi üzerinde yođunlaŐılmıŐtır. İkinci bölümde ise, ana akım öğretinin eksikliklerini giderecek, günümüz iktisadi sorunlarına daha fazla hitap eden ve iktisat öğretisinde olmazsa olmaz olarak nitelendirilen Heteredoks ve Post-otistik yaklaşımın gerekliliği üzerinde durulmuŐtur.

2. ANA AKIM (NEOKLASİK, ORTODOKS) İKTİSAT ÖĞRETİSİ

Ana akım iktisadın kökleri 19. ve 20. yüzyılda Avrupa'da gelişen kültürel/felsefi gelişmelere dayanmaktadır (Çakmak, 2008: 5). Ana akım yaklaşım bir tür tarihi iktisat okulu değildir (Clander vd. 2003: 5). Ana akım iktisat kavramından kasıt, halihazırda sosyolojik anlamıyla hakim olan, iktisat öğretisinde dünyada genel olarak yaygın yaklaşımdır. Bu okullara hem merkez, hem de hakim paradigmayı oluşturduğundan Ortodoksi sıfatı verilmektedir.

İktisat biliminde Ortodoksiyi Neoklasik paradigma oluşturur. Neoklasik yaklaşım merkezli bir bakıştan iktisat bilimi tarihinde ele alınan okullar da bu yaklaşım temelli okullar olmaktadır. Buna göre iktisat bilimi, Klasik iktisat okulundan başlayarak (çoğu zaman çok daha önceden başlatılır) günümüze kadar merkezi paradigma temelinde doğrusal ilerleyen bir çerçeve çizmiştir. Bu gelişme tarihe bakışla da yakından alakalıdır.

Neoklasik anlayışın temel kalkış noktası şu şekildedir (Eren, 2009: 4):

- Veri zamanda kaynakların dağılımı
- Faydacılık (ekonomiyi anlamada faydacılığın temel bir rolü olduğunu kabul eder. (Colander, 2000: 34).
- Marjinalizm
- Rasyonellik
- Yöntemsel bireycilik (Faydacılık ve rasyonellik varsayımlarıyla yakından ilişkilidir. Bireysel özgürlüklere önem verir) (Colander, 2000: 134).
- Genel denge

Buna göre veri zamanda kıt kaynakların fırsat maliyetlerini yansıtacak biçimde dağıtılması (etkinlik sorunu) iktisadın kapsam ve içeriğini oluşturur. Modeller zamansızdır. Bireyler faydalarını maksimum kılacak biçimde hareket eder. Matematik yoluyla (türev, integral, diferansiyel vb.) marjinal değerler hesaplanır. Bireyler rasyoneldir. Sıralı muhakeme yapılır. Hiç kimsenin değiştirmeye gerek görmediği (genel denge) duruma ulaşmak hedefdir.

Ortodoksinin felsefi temelini Kartezyen düşünce¹ oluşturmaktadır (http://www.ekodialog.com/Konular/makro_iktisat_okullari.html: 1). Keza, Neoklasik iktisatta hakim çizgi klasik fizik ve termodinamiğin (uygulamalı fizik) iktisada uyarlanmasıdır. Aynı zamanda Neoklasik iktisat, mühendisçi-iktisat geleneğinin de başlangıcıdır. Özellikle L. Walras ve I. Fisher'de termodinamikten etkilenme neredeyse birebirdir. Walras ve Fisher, termodinamiğin 1. yasasını iktisada uyarlamıştır. Örneğin kıtlık kavramı ve miktar kuramı termodinamiğin 1. yasasının bir başka şekilde ifadesidir. Bu arada, termodinamikte 2., 3. ve 0.

¹ Sosyal bilimlerin felsefeden ayrılarak doğa bilimlerine öykünme çabası.
<http://blog.radikal.com.tr/bilim-teknoloji/kartezyen-dusunce-newton-fizigi-ve-psikoloji-30699>

yasalar ortaya çıkmıştır. Buradaki gelişmelerin de ana akım iktisat üzerinde etkisi bulunmaktadır¹ (Eren, 2012: 5).

Neoklasik paradigma temelli belli başlı okullar şu şekilde sıralanabilir:

- Klasik İktisat Okulu
- Neoklasik İktisat
- Keynesci İktisat
- Monetarist Okul
- Rasyonel Bekleyişler Okulu (Teorisi)
- Yeni Keynesci İktisat

Bir asrı aşkındır iktisat öğretilerinde egemenliğini sürdüren Neoklasik (ana akım) öğreti günümüz toplumlarının ekonomik sorunlarına cevap veremez hale gelmiştir. Her yönüyle mükemmel çalışan, pür rekabeti ve akılcı davranışları savunan piyasa ekonomisi günümüzde birçok yönüyle eleştirilmektedir. Söz konusu eleştiriler şu şekilde sıralanabilir:

1. İktisadın pozitif bilimlere en yakını olan Neoklasik iktisadın geliştirilmesinde matematikçiler, fizikçiler, pozitif bilimciler ve mühendisler büyük ölçüde katkıda bulunmuştur (Durusoy, 2008: 11). Neoklasik iktisat, üretim sürecini Neoklasik bir matematiksel fonksiyon tarafından betimler. Neoklasik iktisada göre matematiğe başvurmak önemlidir. Çünkü ekonomik olaylarla ilgili soyutlamayı yoğun bir şekilde matematiğe başvurmadan başarmak mümkün değildir. Neoklasiklere göre çok boyutlu gerçeğliğin tahlil edilip kavranmasında matematiksel araçlar büyük önem taşır. Sadece anlatım yoluyla etkinlik sağlamak zordur. Hesaplamalarda kesinlik sağlamak yani bir fizikçi gibi ölçüp biçmek iktisatçının beklentilere cevap vermek için vazgeçemeyeceği bir çalışma biçimidir (Durusoy, 2008: 10).

Bu bağlamda, matematik, Neoklasik öğretilerde kesinliğin dili olarak iktisadi olayları açıklamada araç değil amaç haline gelmiştir (Alada, 2007: 3). Matematiğin iktisat içindeki anlamı ile diğer doğa bilimleri içindeki anlamı arasında bir fark kalmamış ve iktisat da tıpkı bir doğa bilimi gibi görülmeye başlanmıştır. Bu süreç iktisadın kurumsal ve tarihsel yönünün ihmal edilmesine neden olmuş ve iktisat sınırları varsayımlarla oluşturulmuş matematiksel modeller ile açıklanmaya başlanmıştır. Söz konusu matematiksel modellerde öncelikli amaç iktisadi olgunun kendisini açıklamaktan çok, modelin içsel tutarlılığını sağlama yönünde olmuştur (Durusoy, 2008: 12). Örneğin, birçok araştırmacı büyümeyi etkileyen faktörleri, büyümenin belirleyicileri, milli gelir oluşumu konusunda bilgi sahibi olmamasına rağmen, söz konusu verilerle ilgili model kurup araştırma yapmaktadır.

2. Ana akım iktisatçıların kullandıkları türdeki matematiksel tümdengelimci yöntemler, iktisadi olayların belli bir düzenlilik taşıdığı ve söz konusu olaylar arasında korelasyon bulunduğu ön kabulünü yapmaktadır. Buradan

¹ Örneğin tüketici teorisi varsayımlarından tercihlerin geçişliliği (tutarlılığı) varsayımı, termodinamiğin 0. yasasından uyarlanmıştır.

hareketle, iktisadi sistemin izole atomlardan oluştuğu ön kabulü, matematiksel tümenden-gelimci yöntemlere dahil edilir. “Homo-economicus” ibaresi, iktisadi sistemin izole atomlardan oluştuğu ön kabulüne karşılık gelir. İzole atomlardan oluşan iktisadi sistem, temel karar birimlerini yönlendiren, etkileyen veya sınırlayan herhangi bir dış faktörün sisteme sızmasını engellemek amacıyla dış etkilere kapatılmıştır. Bu yolla temel karar birimlerinin bağımsızlığı temin edildiği için, iktisadi olayların düzenliliği ve tahmin edilebilirliği sağlanmaktadır (Bocutoğlu, 2004: 11).

3. Neoklasik yaklaşıma göre bireyler her zaman maksimum faydayı sağlar ve pazarlıklarında hiper-rasyonel tavır sergiler. (Arnsperger ve Varoufakis, 2006: 6). Klasik iktisadın kurucusu Adam Smith’den Alfred Marshall’a birçok ünlü iktisatçı, insanları pür rasyonel ajanlar olarak betimler ve bunun fiyat teorisi için önemli bir koşul olduğunu varsayar (Sandos ve Chen, 2009: 82).

Neoklasik yaklaşıma göre, insanların her zaman kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalıştığı, bunun olmadığı durumların irrasyonel kabul edilmesi gerektiği düşüncesi gerçekçi değildir. Keza, böyle bir yaklaşımla karar mekanizmasındaki etik faktörü göz ardı edilmektedir. Halbuki, ekonomik davranışlar kültüre, dine, ülkeye, cinsiyete, yaşa vb. dayandığı için güçlü bir etik boyuta da sahiptir (Çakmak, 2008: 10).

4. Ana akım öğretilerde, üretim süreci tarihsel ve toplumsal tüm özelliklerden soyutlanmıştır

5. Ücret ve karlar emeğin ve sermayenin üretime marjinal katkısından oluşmaktadır.

6. Tasarruf ve yatırım özdeştir. Yani, aşırı üretim veya talep bulunmamakta, bundan kaynaklı herhangi bir krizin yaşanması olası olmamaktadır. Dolayısıyla, ana akım öğretilerde piyasa ekonomisi, Newton fiziğinin kusursuz yasalarına bağlı olarak her zaman dengededir (<http://ahmetsaltik.net/2013/08/25/uluslararası-keynes-konferansinin-ardından/>: 2).

7. Neoklasik öğretinin ana varsayımlarından tam rekabetin gerçek hayata uygulanabilmesi de imkansızdır. Keza, Neoklasik görüş tüm belirsizlikleri ihmal etmiştir (Dequech, 2007: 280). Halbuki, çoğu karar alma davranışı risk ve belirsizlik altında gerçekteşmektedir (Loewenstein vd., 2008: 651). Örneğın bireylerin tam bilgiye sahip oldukları varsayımı günümüz krizlerini açıklayamamaktadır. Zira küresel krizin en önemli sebeplerinden biri olan yüksek riskli finansal enstrümanları kullanan kişiler, tam bilgiye sahip olmamaları nedeniyle bu riskli kağıtları portföyelerine almışlardır (Altunöz, 2013: 20). Bununla beraber, malların tümüyle birbiriyle aynı olduğunu savunan homojenlik koşulu da günümüz realitesine ters düşmektedir. Mobilite varsayımı da, gerek mal ve hizmetlerin, gerek üretim faktörlerinin günümüzde uluslararası alanda mobilitesinin engellenmesi dolayısıyla gerçekçi olmamaktadır. Özellikle üretim faktörleri aynı ekonomik birlik içerisinde dahi serbest dolaşamamaktadır. Aynı zamanda birçok ürünün dış ticareti kota, tarife ve tarife dışı engellere maruz kalmaktadır.

8. Ceteris paribus kavramı iktisadi olayları ve yasaları açıklarken popüler bir kullanım haline gelmiştir. Bununla birlikte, diğler şartların değışmediğı varsayımı iktisatçıların görüş açılarını daraltmış, olaylara belli kalıplarda ve sınırlılıktaki yaklaşımlarına yol açmıştır. İktisadi olayları yorumlayan iktisatçılar, modelin asıl belirleyicileri olan, sayısal olarak modele dahil edilemeyen sosyal, kültürel, siyasal, psikolojik bir çok değışkeni göz ardı etmiştir. Bu da, ekonomik kavramların doğru yorumlanamaması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

9. Neoklasik iktisatta firma, girdileri çıktılarına dönüştüren bir üretim fonksiyonu işlevine indirgenmektedir [$Y=f(K,L)$]. Gerçek yaşamda karşılaşılan firmaları açıklamaktan uzak bu yaklaşım firmaları tam bilgiye sahip, fiyatı veri olarak alan, mikro ölçekli, aynı teknolojik donanıma sahip, çok sayıda birbirinin aynı yapılar olarak ele alır. Neoklasik yaklaşım tümüyle mekanik, firma içi ilişkileri, firmalar arası farkları ve teknolojik gelişme sürecini kavramaktan uzak bir firma kuramı geliştirmiştir (Tuncel, 2008: 21-22).

10. Ana akım (Neoklasik) yaklaşım firma ve teknolojiyle ilgili teorilerini tam rekabet varsayımıyla incelemiştir. Ne var ki, tam rekabet günümüz oligopolistik piyasa yapısına uymamaktadır (Işık, 2014: 2).

11. Ana akım iktisat öğretisi kriz öncesi meydana gelen kriz sinyallerini algılayamamıştır. Neoklasik öğretilerde piyasalar her zaman temizlenmektedir (dengededir) ve devlet piyasa işleyişine müdahale etmemelidir. Fiyatlar esnektir ve ekonomik dengeyi her zaman sağlayacaktır. 2008 krizi, devlet müdahalesinin (regülasyon) olmadığı bir ortamda patlak vermiş ve devlet müdahaleleri ile kontrol altına alınmıştır. Paranın ekonomide fiyat artışlarından başka etkisinin olmadığını savunan Neoklasik düşüncenin aksine, küresel krizde likidite bolluğu ciddi bir rol oynamıştır. Küresel krizde bir çok devlet müdahalesi ve para basılarak piyasaya likidite pompalanması (kantitatif gevşeme politikası) uygulanan krizi önleme politikalarından en önemlisi olmuştur (Altunöz, 2013: 20).

3. HETEREDOKS YAKLAşIM

Teorik altyapısı itibariyle hayli güçlü ve kimi yazarlar tarafından doğa bilimlerine en yakın sosyal bilim olarak nitelenen iktisat bilimi, tarihsel gelişim süreci içinde reel iktisadi hayattaki dinamizmden etkilenerek şekillenmiş, bazen de reel iktisadi hayatı kendisi etkilemiştir. Bu gelişim dönemi içinde Newton fiziğinden esinlenerek toplumdan topluma ve bir zaman diliminden diğlerine geçildiğinde değışmeyeceğı ifade edilen katı kurallar koyulmuştur. Söz konusu kuralın adeta bir dogma gibi toplumlara empoze edilmesi bir kan uyumsuzluğı sorununa yol açmış, bu durum karşısında iktisat öğretimini sağlıklı bir şekilde sürdürmek güç bir hal almıştır. Neoklasik öğretinin iktisat eğitimi üzerindeki hegemonyası beraberinde bu eğitim anlayışına karşı eleştiri ve arayışları da getirmiştir (Şimşek ve Cicioğlu, 2006: 20).

1929 tecrübesinden sonra Ortodoks Keynesci, Ortodoks Paracı, Yeni Klasik, Yeni Klasik Reel Konjonktürcü ve Yeni Keynesci çok sayıda ana akım

konjonktür teorisi geliştirilmiştir. Teorik ve matematiksel kurgularındaki zerafete rağmen söz konusu ana akım konjonktür teorileri son küresel finansal krizi ne öngörebilmiş, ne de açıklayabilmiştir. Ana akım iktisadın bu başarısızlığı ana akım dışı (Heteredoks, Post-otistik iktisat) iktisada manevra alanı sağlamıştır (Bocutoğlu, 2004: 2). Bunun paralelinde, Neoklasik (ana akım) öğretilere eleştiriler ışığında, iktisat biliminin önceki tüm öngörü, teori ve uygulamalarını “otizm” e benzeten ve bu açıdan eleştirilerek yeniden başka bir iktisat arayışına yönelen “Post-otistik” kavramı son zamanlarda adından sıklıkla bahsettirir hale gelmiştir (Altunöz, 2013: 17).

Özellikle 2000 yılı Haziran ayında bir grup Fransız öğrencinin protestosuyla, tamamen otistik bakış açısı olan, matematiğin ve istatistiğin baskın olduğu ana akım öğretilere başkaldırı ortaya çıkmıştır (Rankin, 2002: 10). Gerçek dünyayı tasvir edemeyen, soyut, sayıların hakim olduğu otistik iktisada karşı Post-otistik iktisat adıyla ortaya çıkan muhalif hareket günümüzde farklı şekillerde ve iktisadi görüşlerde kendisine yer bulmuştur.

Heteredoks okul, iktisatta Ortodoksiyi oluşturan Neoklasik iktisadın dışında farklı paradigmalara ve sosyolojik anlamda bir okul olmanın unsurlarına sahip oluşuma denir. Heteredoks okulların en temel ortak noktası Neoklasik (Ortodoks, ana akım) iktisada olan muhalefetleri (Akgöz ve Balta, 2015: 2, Dequech, 2007: 294) ve iktisadi sorunlara ve öğretilere sosyolojik, antropolojik, politik ve entelektüel bakış açısı geliştirilmesidir (Colander vd., 2003: 6, Baiman, 2012: 5). Söz konusu muhalefet özellikle 1980’lerden sonra şiddetlenmiş, Neoklasik öğretilere karşı bir başkaldırı olarak daha sert bir şekilde kendisini göstermeye başlamıştır (Hodgson, 2007: 1).

Post-otistik iktisat yaklaşımı iktisat bilimine doğa bilimi muamelesi yapılmasına karşı çıkmaktadır. İktisat bir sosyal bilimdir ve hakkında kesin yargılara varmak çok güç hatta imkansızdır¹. Belli bir dönem aralığında geçerli olan politikalar, toplum yapısı ve alışkanlıkları değiştikçe geçerliliğini yitirebilir. İnsan sosyal bir varlıktır ve davranışları mükemmellikten uzak, daha çok kültür ve geleneklerden etkilenmektedir (Mearman, 2007: 3). Bu nedenle, iktisadın matematikleştirilmesi, onun değişmez yasalar bütünü olduğu anlamına gelmemektedir (Atik, 2009: 7). Heteredoks ve Post-otistik yaklaşıma göre ekonomik sistemler karmaşık, değişken ve ön görülemezdir. Bu yüzden, ana akım yaklaşımlardaki denge modellerinin güvenilirliği şüphelidir.

Heteredoks yaklaşımlar şu şekilde ifade edilebilir:

- Tarihçi Okul
- Marksist Okul

¹ Örneğin, TCMB Başkanı Ağustos 2013’de yaptığı bir toplantıda, yılsonunda dolar kurunun 1,98 TL olacağını ısrarla iddia etmiş, buna rağmen kur beklenenden yüksek çıkmıştır. Aynı durum enflasyon tahminlerinde de ortaya çıkmıştır. http://www.bigpara.com/haberler/ekonomi-haberleri/basci-dan-yil-sonu-dolar-tahmini_ID885568

- Avusturya İktisat Okulu¹
- Kurumsal İktisat
- Post-Keynesci İktisat
- Kamu Tercihi Okulu²
- Feminist İktisat
- Nöroekonomi
- Yeşil İktisat
- Deneysel İktisat
- Davranışsal İktisat
- Evrimci İktisat
- Evrimci Oyun Kuramı

Heteredoks yaklaşımlardan bazı örneklere değinmek gerekirse;

Kurumsal İktisat

Okulun kurucusu Veblen ana akım iktisadın kabul ettiği homo-economicus tipolojisini reddetmiştir. Bunun yerine, düşünce alışkanlıkları çerçevesinde davranışlar sergileyen bireylerin varlığından söz etmektedir (<http://hadranielelysian.blogspot.com.tr/2012/04/ana-akm-iktisat-vs-veblen.html> :1). Ekonomik aktör olarak politikanın, yasaların, kurumların varlığı ve insan davranışlarını yönlendirici etkisi üzerinde odaklanmıştır (Hodgson, 2007: 12). Kurumların ve insanların davranışlarının daha iyi analiz edilebilmesi için psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinlerden de faydalanılması gereğini ifade eder (Hodgson, 2000: 318). Davranışsal iktisadı da içeren bu yaklaşım, insan davranışlarında ve karar alma mekanizmasında tüm sosyal ve kurumsal yapıların etkinliğini savunur (Hodgson, 2009: 20).

Veblen, teorisinde, kurumsal değişimin gerçekteşmesinde “patika bağımlılığı” kavramına vurgu yapmıştır. Patika bağımlılığı, rastlantısal küçük tarihsel olayların, sonradan meydana gelen gelişmelerin yönünü belirlemesini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, ekonomik ajanların karar alma süreçlerinde geçmiş tecrübelerinden faydalanmalarını ve mevcut koşullar yanında rastlantıların da önemli olduğuna işaret etmektedir. Buna karşılık, ana akım iktisatta tesadüfi tarihsel olayların yeri yoktur. Dolayısıyla Veblen, ekonominin statik değil, dinamik bir süreç içinde incelenmesi gereğini savunmuştur. (Güler, 2012: 57). Düşünceleriyle evrimci iktisadın gelişmesine de katkıda bulunmuş olan Veblen, statik yaklaşımı nedeniyle ana akım iktisat teorisinin Darwin öncesi

---

¹ Bir çok açıdan neoklasik Ortodoksinin içinde addedilmiştir. Neoklasiklerle ayrıldıkları en önemli noktalardan birisi Hayek’in “bilimdlik” kavramına yaptığı saldırıdır. (15 s.2)

² Aslında neoklasik paradigmaya sadık olup, metodolojik anlamda heteredoks değildir. Okulun neoklasik yaklaşımdan ayırıcı yönü, neoklasik analiz tarzını (fayda maksimizasyonu peşindeki bireyi) siyasete de taşımasıdır (15 s.2).

bir teori olduğunu ileri sürmüş ve bu özelliği ile de iktisadın fizik, biyoloji gibi bilim dallarından geri kaldığını ileri sürmüştür.

Kurumsal iktisat tercihleri ve işlemler esas çözümleme birimleri olarak görülürken, geleneksel rasyonel tercih yöntemlerinin optimal olmadığını tanımlamıştır.(<http://www.canaktan.org/ekonomi/kurumsal-iktisat/makaleler/eggert.htm>: 1).

Deneysel İktisat

Yakın döneme kadar iktisatta deney yapmanın zorlukları, hatta olanaksızlığı üzerine vurgu yapılmaktaydı. Günümüzde, deneysel iktisat, diğer katkıları yanında, çoklu denge analizlerinde önemli bir yere sahiptir. Deneysel iktisat, mikro ve makro ekonomide yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

Deneysel iktisatta ekonomik bir yapıda insanların anlama, öğrenme ve bilişsel süreçlerini anlamak için laboratuvar ortamında kontrollü deneyler yapmak amaçlanmaktadır. Kontrollü ortamda öznelere birtakım kararlar almaları için sorular sorulur. Bu deneylerdeki oyunlar gerçek iktisadi durumlara uygun olarak interaktif olup, kararların nasıl diğer bireylerin kararlarına bağlı olduğu araştırılmaktadır. Tümevarım yöntemi kullanılmakta, deneyden genellemeler yapılmaktadır.

Deneysel iktisattan elde edilen birçok çalışma, ana akım öğretilerdeki güçlü rasyonalite varsayımlarının gerçek insan davranışlarını yansıtmadığı sonucuna varmıştır. İnsanlar ana akım iktisadın tanımladığı şekilde nadiren hiperrasyonel davranmaktadır. Örneğin, birçok deneyde insanların şu şekilde davrandıkları görülmüştür: A'yı B'ye, B'yi C'ye tercih edenler C'yi A'ya tercih edebilmektedirler. Tercihlerin geçişkenliğinde görülen bu tutarsızlık, eğer insanlar iyi tanımlanmış tutarlı tercihlere sahip olsaydılar söz konusu olmayacaktır (Eren, 2009: 21).

Deneysel iktisat alanında çalışan V. Smith 2002 yılında Nobel İktisat ödülü almıştır.

Davranışsal İktisat

Davranışsal iktisat, ana akım olarak da adlandırılan hakim iktisat doktrini klasik iktisadın çıkarıcı ve duygusuz, maksimum faydacı olarak tanımladığı ekonomik aktörlerin sınırlı bilişsel yeteneklerine de dikkat çekerek, ana akım iktisattan ayrılan yönleriyle daha gerçekçi bir yaklaşım üretmeye çalışan bir alt daldır. Psikoloji ve ekonominin birleşmesiyle oluşan davranışsal iktisat aynı zamanda, piyasada, ekonomik ajanların, insani olan kısıt ve karmaşalarla nasıl hareket ettiklerini ortaya koyma çabası ile gelişmiştir (Hatipoğlu, 2012: 4).

İktisat öğretisi, toplumsal ve araçsal gelişmelere bağlı olarak, zamanla gelişip karmaşılaştıkça, iktisadi ajan rolündeki insan boyutunu ihmal etmeye başlamıştır. Davranışsal iktisat (psikolojik iktisat), disiplinler arası yaklaşımla, Ortodoks (Neoklasik) iktisat teorisinin ihmal ettiği insan boyutunu ortaya

çıkarmaya gayret etmiştir. Çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınmış olan birey ve bireyin davranışı konusu, daha çok psikolojinin ampirik yöntemi kullanılarak, bireysel davranışların ekonomik kökenlerinin araştırılmasıyla aydınlatılmaya çalışılmıştır (Önder, 2003: 30).

Davranışsal iktisat, sadece yöntem açısından değil, daha önce iktisat alanında dışlanmış olan bilinç, bilinçdişi ve his gibi kavramları da açıklamalarına dahil ederek farklılık yaratmıştır (Hatipoğlu, 2012: 6). Sonuçta iktisadın her alanında, finans ve para piyasalarında insanların rasyonel davrandığı ve homo-economicus olduğu öngörülse de, ekonomik kararların duygulardan bağımsız olmadıkları şüphesizdir (Soydal vd., 2010: 233).

Evrimci İktisat

Evrimci iktisat, son yıllarda ekonomiyi analiz etmek için ortaya atılan yeni bilimsel yaklaşımlardır. (Potts, 2003: 1). Neoklasik yaklaşıma önemli bir alternatif teori geliştirmek amacıyla ortaya atılmıştır. (Hodgson, 2007: 20). İktisat literatüründe, statik-kararlı denge durumunda iktisadi olguları analiz eden geleneksel Neoklasik teorisinin yerini; dinamik rekabete dayalı, dengesizlik ve belirsizlik durumlarında analizlerini gerçekteiren evrimci teori almaya başlamıştır (Soyak, 1995: 1).

Evrimci iktisadın en temel özelliği, dinamik bir süreci esas alması ve ele alınan sorunun değişkenlerinde bir takım yenileme ve yönlendirme etkilerine sahip olan tesadüfi öğeleri içermesidir.

Evrimci iktisat, kurumsal çerçeve yaklaşımının temsil edildiği bir analizdir. Evrimci iktisat kavramı ilk olarak Veblen ile literatüre girmiş (Hodgson, 2010: 2), Marx, Marshall ve Schumpeter gibi düşünürlerin çalışmalarında iktisada uyarlanmıştır.

Schumpeter, kendisi evrim kavramını kullanmamakla birlikte, evrimci iktisatçıların entelektüel açıdan borçlu oldukları bir iktisatçıdır. Schumpeter, kapitalist ekonomilerin gelişme dinamiklerini Neoklasik kararlı denge yaklaşımının tersine, durağan durum dengesine geri dönmeyen bir evrimsel süreç çerçevesinde incelemiştir. (Tuncel, 2008: 2). Değişimi ve değişimin kaynaklarını açıklamaya çalışan evrim kavramı Schumpeter'in özellikle yenilik (inovasyon), icat, yaratıcı yıkım, girişimcilik gibi kavramlara bakış açısı, yenilik ve teknolojiyi içsel bir değişken olarak değerlendirmesi, yenilik ve firma teorisi gibi alanlarda Neoklasik iktisada önemli bir alternatif olmuştur (Güler, 2012: 61).

Evrimci Oyun Kuramı

Oyun kuramının biyolojik bağlamlara uygulanmasıyla gelişen bir alandır. Evrimci oyun kuramında kar maksimizasyonu ile hareket eden oyuncular olduğu gibi, eşitliği tercih eden oyuncular da bulunmaktadır. Neoklasik teorisinin rasyonelite tanımlamaları problemlidir ve bu nedenle sınırlı rasyonellik durumu söz konusu olabilmektedir. Geleneksel oyun kuramının aksine dinamizm söz konusudur (Eren, 2009: 19-20).

Örneğin, Nash'in 1994 Nobel İktisat ödölü almasını sağlayan denge kavramı içinde, oyuncuların karşılıklı bağımlılıkları nedeniyle toplumsallık unsuru söz konusudur. Yani artık oyuncular homo-economicusun özelliklerine sahip değildir ve bu nedenle de oyunlar kuramının görünmez el teoremi yoktur (Durusoy, 2008: 19).

Nöroekonomi

Davranışsal ekonomik çalışmalarda nörobilimsel teknikler son zamanlarda daha fazla kullanılmaya başlanmış ve böylece nöroekonomi bilim dalı ortaya çıkmıştır. Ekonomi, psikoloji ve nöroloji disiplinlerinin kesişimi olarak kabul edilen nöroekonomi (Glimcher ve Rustichini, 2004: 447), nörobilimsel yöntemlerin insanın ekonomik davranışlarını çözümlene ve anlamaya uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Nöroekonomi, davranışsal iktisada sinir sistemini gözlemeyi eklemiştir (Soydal vd., 2010: 221). Nöroekonomi, beyin aktivitelerinin şeklini değerlendirerek veya diğer teknikleri kullanarak ekonomik kararları vermenin biyolojik boyutunu saptamayı amaçlayan disiplinler arası yeni bir çalışma alanıdır (<http://www.sdplatform.com/Dergi/411/Noroekonomi-Yok-daha-neler.aspx>: 2). Nöroekonomi hem teorik modellemeyi hem de ampirik ölçümleri içermektedir (Camerer vd., 2014: 3).

Nöroekonomi disiplininin temel amacı, ekonomik teori, psikoloji ve nöroloji bilim dallarına ait metotları kullanarak insan beyninin karar verme sürecini araştırmak, davranışların nedenlerini keşfetmektir. Nöroekonomi bireysel inançlar, tercihler ve davranışların beyindeki süreçler ile ilişkisini araştırmaktadır. Elbette ki bu yaklaşımın insan tipi homo-economicus değeril, homo neurobiologicus olarak adlandırılabilir. Zira, insanın ekonomik hayatını nörobiyolojisi belirlemektedir (<http://www.sdplatform.com/Dergi/411/Noroekonomi-Yok-daha-neler.aspx>: 3).

İnsanlar kararlarındaki mantıksal ya da akılsal gerekçeyi açıklayabilme konusunda zayıf oldukları için nöroekonomik çalışmalar bu tür modellerin doğru tahmin gücü yönünden geliştirilebilmelerine olanak sağlayabilmektedir (Bulut ve Çalışkan, 2009,:1). Nöroekonomik araştırmalarla insanların irrasyonel risk yüklenimi, kısa ve uzun vadeli maliyet/kazançların göreceli değerlemesi, grev kararları, yatırımcı davranışları, pazarlama ve reklam faaliyetlerine verilen tepkiler, hisse senedi piyasasının neden dalgalandığı daha iyi anlaşılacaktır. Bu da, ekonominin cebir formüllerinden çıkarak, dışarıdaki gerçek hayatı daha iyi kavrayabilmesini sağlayacaktır.

Neoklasik iktisat mikro ölçekteki birey ve makro ölçekteki grup davranışlarını incelerken bireyin davranışını etkileyen nörokimyasal tepkimelerin etkisini hesaba katmamaktadır (Güven, 2008: 3). Ekonomik analizlerde Neoklasik ekonomi doktrinlerinden sıyrılıp nöroekonominin bulgularına önem vermek faydalı olacaktır. Böylece, insanların ekonomik davranışlarını tahmin etme kabiliyetimiz artacak (Camerer vd., 2014: 5), insanların karar alma davranışları daha iyi analiz edilebilecek ve daha gelişmiş ekonomik modeller kurulabilecektir (Rubinstein, 2008: 492-493). Kurumlardaki

ekonomik karar alma modelleri, nöroekonomik etmenleri, hayati ve dinamik bir bileşen olarak hesaba katmadıkları sürece sonuç optimal olmayacaktır¹.

Feminist İktisat

Feminist iktisat kavramı iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi, yerleşik iktisadın (ana akım iktisat, Neoklasik iktisat, Otistik iktisat) feminist bir gözle epistemolojik açıdan köklü eleştirisidir. İkincisi de, birinci aşamayı geçerek ana akım iktisada alternatif bir iktisat sunan teorik bir yaklaşımdır. Feminist iktisat, bir anlamda kadınların ekonomik şartlarının gelişimini anlamak için iktisat disiplininin gözden geçirilmesidir (İşler ve Eroğlu, 2004: 61).

Feminist iktisatçılar, kadınların ikincilleştirildiğini ve bunun iktisada yansısıyla ana akım iktisatçıların teorilerindeki homo-economicus anlayışında modelleştirilen kişiyi erkek olarak algıladıklarını, bundan dolayı da kadın bakış açısının iktisat bilimine dahil edilmediğini iddia etmektedir (İşler, 2010: 1).

Ortodoks (ana akım) iktisatta feminist yaklaşım yoktur ve firmaların maliyet ve verimlilik analizlerinde kadın işgücüne ve kadının emek konumuna yer verilmez, kör bir duruş sergilenir (Sweetman, 2008: 1). Bu perspektifte, toplumsal cinsiyetin ekonomi politikalarında dikkate alınmayışı ekonomik olayların doğru algılanamamasına, sorunların teşhis edilememesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin tüm kriz öncesi ve sonrası analizlerde, ekonomik modellerde analitik bir kategori olarak kullanılması gerekmektedir (Akgöz ve Balta, 2015: 13). Feminist iktisadın ekonomik modellerde dikkate alınışı, ekonomiyi daha verimli bir disiplin haline getirecektir (Nelson, 1995: 146).

4. SONUÇ

Matematiğin kullanımı iktisat öğretimi açısından önemlidir. Bununla birlikte, matematik iktisat öğretimi açısından bir amaç değil, araç olarak görülmelidir. Matematiksel kullanımın yanında, inceleme konusunun tarihsel, felsefi, sosyal, kültürel vb. boyutları da dikkate alınmalı, iktisadın insan odaklı, sosyal bir bilim olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, iktisat, doğal bilimler gibi küresel düzeyde ele alınmamalı, sorun analizlerinde ve politika önerilerinde yerel dokular göz ardı edilmemelidir.

Bununla birlikte, ana akım iktisada tepki olarak ortaya çıkan post-otistik iktisat, bunun uzantısı olan feminist ekonomi, yeşil ekonomi, deneysel iktisat, evrimci oyun kuramı, nöroekonomi, kurumsal iktisat, davranışsal iktisat gibi karşılaştırılmalı iktisat ekolleri müfredatlara yerleştirilmelidir. Bu bağlamda, iktisat öğrencileri, günümüzdeki veya geçmişteki herhangi bir ekonomik sorunu yorumlarken, analiz ederken ve çözüm yolları ararken olaylara at gözlüğüyle bakmayacak, analitik bir düşünce tarzı sergileyecektir.

¹ FED, almış olduğu tüm kararlarda buna dikkat etmekte, faiz hadlerindeki değişiklikleri sadece istatistik açıdan baz almayıp, dünyadaki tepkimeyi de hesaplayarak, nöroekonomiyi önemli bir parametre olarak ele almaktadır (24 s.225).

Heteredoks iktisat alanları gerek mikro ve makro ekonomide, gerekse ekonomi politikası ve bir çok alanda yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Değil lisans öğrencilerinin, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin dahi heteredoks iktisat alanları hakkında bilgi sahibi olmaması, bu gelişmelerden haberdar olmaması, iktisadi olay ve sorunları salt ana akım çerçevesinde ele alması önemli bir eksikliktir. Bununla beraber, mezuniyet sonrası kurum sınavlarında sorulan soruların analitik düşünmeyi, disiplinler arası karşılaştırmayı, farklı iktisat ekolleri hakkında bilgi sahibi olmayı ve bunları günümüz ekonomik krizlerinde kullanmayı sorgulamaması, iktisat öğretisi bağlamında önemli bir handikap olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gücünü teoriden değil, tarihten, sosyolojiden, psikolojiden, siyaset biliminden, pratikten alan; güncel parametrelerle işlenmiş, daha analitik bir iktisat öğretisinin gerçekleştirilmesi, Türkiye'deki iktisat öğretiminde kalite artışının gerçekleştirilmesi bağlamında olmazsa olmaz koşul olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alada, A.D. (2007). İktisat Düşüncesinin Yakın Dönem Evrimi ve Türkiye'de İktisat Okuryazarı Olmak. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 23(2), 1-8.
- Altunöz, U. (2013). Egemen Neoklasik İktisata Eleştirisel Yaklaşım: Post Otistik İktisat ve 2008 Küresel Krizinin Post Otistik Analizi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(29), 14-22.
- Arnsperger, C. ve Varoufakis, Y. (2006). What Is Neoclassical Economics? The three axioms responsible for its theoretical oeuvre, practical irrelevance and, thus, discursive power. 38(1), 5-18.
- Atik, S. (2009). Post Otistik İktisat Çerçevesinde Küresel Ekonomik Kriz ve Neo-Klasik İktisat İlişkisi. EconAnadolu 2009, 17-19 Haziran 2009, Eskişehir, 1-15.
- Baiman, R. (2012). Neoclassical (Mainstream) Economics is Immoral. Chicago Political Economy Group (CPEG), 1-45.
- Bocutoğlu, E. (2004). Ana Akım Konjonktür Teorileri 2007 Küresel Finansal Krizini Anlamada, Açıklamada ve Öngörmeye Neden Yetersiz Kaldı?. EconHarran, şanlıurfa, 1-33.
- Camerer, C, Cohen, J., Fehr, E., Glimcher, P.W., Laibson, D. (2014). Neuroeconomics. Handbook of Experimental Economics, Ed: Kagel, J. and Roth, A., 1-69.
- Colander, D. (2000). The Death of Neoclassical Economics. Journal of the History of Economic Thought, 22(2), 127-143.
- Colander, D., Holt, R., Rosser, B. (2003). The Changing Face of Mainstream Economics. Middlebury College Economics Discussion Paper, No:03-27, 1-14.

- Çakmak, H.K. (2008). Sen'in Yetenek Yaklaşımı Anaakım İktisada Alternatif Bir Paradigma Sunmakta mısır?. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68), 1-15.
- Dequech, D. (2007). Neoclassical, mainstream, orthodox and heterodox economics. *Journal of Post Keynesian Economics*, 30(2), 279-302.
- Doğruel, F. (2012). İktisat Öğretiminde Matematik. Discussion Paper, Turkish Economic Association, No:2012/48, 1-9.
- Durusoy, S. (2008). İktisat Biliminin Yeri ve Yöntemi Neden Sorgulanıyor?. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-23.
- Eren, E. (2009). Yeni İktisatta Ortak Noktalar. Yildiz Technical University Working Paper, No: 13, 1-37.
- Eren, E. (2012). Küresel Bunalım, İktisat Eğitimi ve Yeni İktisat. *TEK*, 2012/103, 1-13.
- Glimcher, P.W. ve Rustichini, A. (2004). Neuroeconomics: The Consilience of Brain and Decision. *Cognition and Behavior*, 306, 1-6.
- Güler, E. (2012). Geçiş Ekonomileri ve Yeni Kurumsal İktisat'ın Yeniden Yükselişi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 52-68.
- Hatipoğlu, Y.Z. (2012). Davranışsal İktisat: Bilişsel Psikoloji İle Krizi Anlamak. 3. Uluslararası Ekonomi Konferansı, İzmir, 1-31.
- Hodgson, G.M. (2007). Evolutionary and Institutional Economics as the New Mainstream. *Evolutionary and Institutional Economics Review*, 4(1), 7-25.
- Hodgson, Geoffrey M. (2010). *Evolutionary Economics*, Funtamental Economics, EOLSS.
- Hodgson, G.M. (2009). Institutional Economics into the Twenty-First Century. *Studi e Note di Economia*, 34(2), 3-26.
- Hodgson, G.M. (2000). What is the Essence of Institutional Economics?. *Journal of Economic Issues*, 14(1), 317-329.
- İşler, R. (2010). Feminist İktisadın Geleneksel İktisada Metodolojik Açıdan Getirdiği Eleştiriler. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 115-122.
- İşler, R. ve Eroğlu, Ö. (2004). İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 46. Seri, 54-81.
- Loewenstein, G., Rick, S, Cohen, J.D. (2008). Neuroeconomics. *Annual Review of Psychology*, 59, 647-672.
- Mearman, A. (2007). Teaching Heterodox Economics Concept, *The Handbook for Economics Lecturers*. The Economics Network, 1-40.
- Nelson, J.A. (1995). Feminism and Economics. *Journal of Economic Perspectives*, 9(2), 131-148.

- Önder, İ. (2003). İktisat Öğretisinde Yetersiz Birey Paradigması. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 43.-44. Seri, 28-35.
- Potts, J. (2003). Evolutionary Economics an Introduction to the Foundation of Liberal Economic Philosophy. Discussion Paper, No 324, 1-15.
- Rankin, K. (2002). Autistic Economics ?. Journal Of Australian Political Economy, 50, 10-13.
- Rubinstein, A. (2008). Comments on Neutoeconomics, Economics and Philosophy, Cambridge University Press, 485-494.
- Santos, L.R. ve Chen, M.K. (2009). The Evolution of Rational and Irrational Economic Behavior: Evidence and Insight from a Non-human Primate Species. Neuroeconomics, Decision Making and the Brain, Ed: Glimcher, P.W., Camerer, C.F., Fehr, E., Poldrack, R.A., Elsevier, 81-93.
- Soyak, A. (1995). Teknolojik Gelişme: Neoklasik ve Evrimci Kuramlar Açısından Bir Değerlendirme. Ekonomik Yaklaşım, 6(15), 93-107.
- Soydal, H., Mızrak, Zekeriya, Yorgancılar, F. N. (2010). Nöro ekonomi Kavramının İktisat Bilimi İçindeki Yeri, Önemi ve Bilimselliği. Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Economic Research), 13(19), 215-240.
- Sweetman, C. (2008). Feminist Economics. From Poverty to Power: How Active Citizens and Effective States Can Change the World, Oxfam International, 1-8.
- şimşek, S. ve Cicioğlu, ř. (2006). İktisat Eğitiminde Temel Sorunlar ve Öneriler. TÜHİS: İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 20(3), 17-29.
- Tuncel, C.O. (2008). Heteredoks Bir Mikro İktisat Teorisine Doğru: Evrimci İktisadın Teknolojik Gelişme Yaklaşımı ve Firmanın Doğası. Ekonomik Yaklaşım, 19(69), 1-32.
- <http://ahmetsaltik.net/2013/08/25/uluslararasi-keynes-konferansinin-ardindan/>
- <http://hadranielelysian.blogspot.com.tr/2012/04/ana-akm-iktisat-vs-veblen.html>
- http://www.ekodialog.com/Konular/makro_iktisat_okullari.html
- Eggertsson, T., Yeni Kurumsal İktisat, Çev: Gazi Sonkur, 1-11
- <http://www.canaktan.org/ekonomi/kurumsal-iktisat/makaleler/eggert.htm>
- Işık, S. (2014). Evrimsel İktisat ve Teknoloji Yönetimi. https://prezi.com/fdr_f219y_cs/evrimsel-iktisat-ve-teknoloji-yonetimi/
- Akgöz, G. ve Balta, E. (2015). Kapitalizmin Krizine Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakmak: Analitik Bir Çerçeve Öneris. Sosyolojik Araştırmalar E-Dergi, 1-17. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/?page=makaleler>.

- Bulut, M. ve Çalışkan, M.S. (2009). Vergi Cezalarına Nöroekonomi Bilimi Açısından Bakış. Vergi Dünyası, 333, <http://www.vergidunyasi.com.tr/dergiler.php?id=5315>.
- Güven, A. (2008).<http://www.dunya.com/yorum-inceleme/homoeconomicusun-noroekonomisi-i-30099h.htm>
- Taşdemir, M. <http://www.sdplatform.com/Dergi/411/Noroekonomi-Yok-daha-neler.aspx>.

TÜRKİYE'DE REEL DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİNİN VAR ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

***

THE EXAMINATION OF THE REAL EXCHANGE RATE AND FOREIGN TRADE RELATIONSHIP IN TURKEY WITH VAR ANALYSIS

Öğr. Gör. Yunus AÇCI

Şırnak Üniversitesi, MYO,
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü
yunusacci@gmail.com

Öz

Bu çalışmada reel döviz kurlarıyla ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiler, 1997:1-2014:11 dönemi için aylık veriler kullanılarak VAR analizi yardımıyla araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF, Augmented Dickey Fuller) ve Phillip-Perron (1988) tarafından geliştirilen birim kök testleri kullanılarak serilerin durağanlığı test edilmiştir. Analizin devamında yapısal kırılmaları dikkate alan tek içsel kırılma için Zivot-Andrews (1992), birim kök testleri yapılmış olup, birim kök testi sonuçlarına göre tüm serilerin birinci farklarında durağan oldukları görülmüştür. Granger, Toda-Yamamoto (1995) ve Hacker-Hatemi (2008) bootstrapa dayalı Granger nedensellik testleri sonucunda reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Reel Döviz Kuru, İhracat, İthalat, Zivot-Andrews.

Abstract

In this study, the relationship between export and import with the real exchange rates were investigated with the help of VAR analysis using monthly data for the period of 1997:1-2004:11 . In this study, Augmented Dickey-Fuller (ADF Augmented Dickey Fuller) and Phillip- Perron's (1988) root tests were initially used to test the stability of the series. Afterwards, Zivot-Andrew's (1992) root test which considers structural breaks for a single internal fracture was conducted and first differences were seen as stable for all series. Based on a bootstrapped Granger, Toda-Yamamoto (1995) and Hacker-Khatami (2008) of Granger's causality test result shows that there is a casual relationship between export & import variables and real exchange rates.

Keywords: Real Exchange Rate, Export, Inport, Zivot-Andrews.

1. GİRİŞ

Geleneksel uluslararası ticaret literatürüne göre, ihracat ve ithal edilen mal ve hizmetlerin birbirlerine tam ikame olduğu varsayımı altında, dış ticarete konu olan dinamikler, temelde görelide dış ticaret fiyatları, reel döviz kuru ve yurtiçi ve yurtdışı talep gelir koşulları tarafından belirlenmektedir (Özmen, 2014:8). Ulusal paranın reel olarak değer kaybetmesi veya değerlenmesi şeklinde meydana gelen reel döviz kuru değişimleri özellikle gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik dengelerinde önemli ölçüde farklılıklara neden olmaktadır. (Aktaş, 2010:124). Reel dövizde kurunda meydana gelen bir artış bir başka deyişle ulusal paranın değer kaybetmesi, yurt içerisinde üretilen malların, yurtdışında üretilen mallara kıyasla görelide olarak ucuzlamasına neden olacak ve dolayısıyla ihracat miktarında artış söz konusu olacaktır. Reel dövizde kurunda meydana gelen azalış ise tam tersi etki yaratacaktır. Bu nedenle reel döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasında ki ilişki ortaya koymak önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı iktisadi politikaların oluşturulmasında oldukça öneme sahip olan reel döviz kuru ile dış ticaret fiyatları arasındaki ilişkinin Türkiye’de Ocak 1997-2014 Kasım dönemi verileri kullanarak zaman serisi yöntemleri ile incelemektir. Çalışmanın ilk bölümünde reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat fiyatları arasındaki ilişkiye yönelik literatüre yer verilmiş olup, daha sonra çalışmada veri, metodoloji açıklanıp, ampirik analizler gerçekeştirilmiştir. Çalışma, sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat fiyatları arasındaki ilişkiyi araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat fiyat endeksleri arasındaki yansıma etkisinin Türkiye ekonomisi tarafından geçerliliğini inceleyen Zengin (2001), reel döviz kuru ve dış ticaret fiyatları arasında güçlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak kur hareketleri sonucu dış ticarete sağlanan karlılığın bir kısmının ya da tamamının kur hareketleri ile fiyatlar arasındaki önemli olan ilişkiler nedeniyle dış piyasalar tarafından emildiği ve bu durumun kur politikasını etkisiz hale getirdiği çalışmada vurgulanmaktadır

Gürbüz ve Çekerol (2002), uzun dönemde reel döviz kuru, ihracat ve ithalat fiyat endeksleri arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç neticesinde yazarlar; döviz kurunun dış ticaret haddini değiştirmede etkin bir politika olmadığını öne sürmektedirler.

In ve Menon (1996), koentegrasyon ve nedensellik testleri yardımıyla yedi OECD ülkesinde reel döviz kuru ve dış ticaret fiyatları arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Yazarlar çalışmanın sonucunda, döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasında nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Terzi ve Zengin (1999), döviz kuru ile ihracat ve ithalata arasındaki ilişkiyi sektörel alt kalemler itibariyle incelemişlerdir. Yazarlar çalışmalarında 1989: Ocak ile 1996 Aralık dönemi ve VAR analizini kullanmışlardır. Çalışma

neticesinde yazarlar döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada ve ithalatı etkilemede etkin bir araç olarak kullanılamayacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Ciğerlioğlu (2007), çalışmasında reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağını ve ithalatın kısılmasına yönelik tedbirlerin ihracatı da olumsuz yönde etkileyeceğini öne sürmektedir.

Aktaş (2010), çalışmasında reel döviz kurlarıyla ihracat ve ithalat arasındaki ilişkileri 1989-2008 dönemi için üç aylık veriler kullanarak VAR analizi yardımıyla araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, reel kurdaki herhangi bir değişmenin dış ticaret dengesi üzerinde herhangi bir değişme yaratmadığı ve reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağı sonucuna ulaşmıştır.

Atılgan (2011), reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla, 1992-2010 dönemi üç aylık veriler ve ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak yaptığı çalışmasında reel döviz kurunun dış ticaret dengesine direkt olarak etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak finans ve sermaye hesabında meydana gelen değişiklikler sonucunda reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerinde bir etkiye sahip olacağı vurgulanmıştır.

3. VERİ VE METODOLOJİ

Türkiye’de Ocak 1997-2014 Kasım dönemini kapsayan veriler kullanılarak, reel efektif döviz kuru ile ihracat ve ithalat fiyatları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla incelemede bulunulmuştur. Bu çalışmada reel efektif döviz kuru, Bank for International Settlements (BIS), ihracat ve ithalat birim değer endeksleri Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK), elde edilmiştir. Değişkenlerin doğal logaritması alınmış ve Tramo-Seats yöntemine göre mevsimsellikten arındırılmıştır.

Tablo 1: Kullanılan Veriler ve Kaynakları

Kullanılan Değişkenler	Kaynak	Dönem	Kısaltma
Reel Efektif Döviz Kuru	BIS	1997-2014	REER
İhracat Birim Değer Endeksi	TÜİK	1997-2014	IHRTL
İthalat Birim Değer Endeksi	TÜİK	1997-2014	ITHTL

Hata terimi ε_t ’nin otokorelasyonlu olması durumunda ADF test sınaması denklemleri şu şekilde yazılabilir.(Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007:321).

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{r=1}^f \delta r \Delta Y_{t-r} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{r=1}^f \delta r \Delta Y_{t-r} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \sum_{r=1}^f \delta r \Delta Y_{t-r} + \varepsilon_t \quad (3)$$

1 nolu regresyon sabit terimsiz ve trendsiz modeli, 2 nolu regresyon sabit terimli ve trendsiz modeli ve son olarak 3 nolu regresyon ise sabit terimli ve trendli modeli göstermektedir. ADF test istatistiğinde Dickey-Fuller τ istatistikleri için kullanılan kritik değerler ile aynı hipotezler kullanılmaktadır. Öyle ki; τ istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon kritik değerinden büyükse seri durağan, buna karşın τ istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon kritik değerinden küçükse seri birim kök içermektedir. Böyle bir durumda, seriye birinci mertebeden fark alma işlemleri uygulanıp serinin ikinci birim kökü sorgulanmaktadır.

Dickey-Fuller testi, şokların istatistiksel olarak bağımsız ve sabit varyansa sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. Yani şoklar arasında korelasyon olmadığı ve $\varepsilon_t \square IID(0, \sigma_\varepsilon^2)$ varsayılmaktadır.(Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007:363). Phillips-Perron bu varsayımları göz ardı eden ve serisel korelasyonu önlemek amacıyla parametrik olmayan alternatif birim kök testi geliştirmişlerdir (Phillips ve Perron, 1988:335).

Hata teriminin temiz dizi olmadığını öne süren, hataların zayıf bağımlı ve heterojen bir yapıya sahip olabileceğini ileri süren Phillips-Perron testi şu testi temel almaktadır (Phillips ve Perron, 1988:341).

$$Z_{\bar{\varphi}} = T(\bar{\varphi} - 1) - \frac{1}{2}(\bar{\sigma}_{T\ell}^2 - \bar{\sigma}^2) \left[T^{-2} \sum_2^T y_{t-1}^2 \right]^{-1} \quad (4)$$

$$Z(t_{\bar{\varphi}}) = (\bar{\sigma} / \bar{\sigma}_\varepsilon) t_{\bar{\varphi}} - \frac{1}{2}(\bar{\sigma}_{T\ell}^2 - \bar{\sigma}^2) \left[(T^{-2} \sum_{t=1}^T \varepsilon_{t-1}^2)^{1/2} \right]^{-1} \quad (5)$$

Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller ve Dickey-Fuller gibi geleneksel birim kök testlerinde yaşanan en önemli sorun söz konusu testlerin yapısal kırılma durumlarını dikkate almamalarıdır. Veride var olan yapısal kırılma, serinin durağan olmayan yapıda görünmesine ve test sonuçlarının hatalı çıkmasına neden olmaktadır. Perron(1989), bu sorunun çözümünün ise modelde dışsal bir yapısal kırılma belirleyip, verinin birim kök testine tabi tutulması olduğunu savunmuştur. Ancak bu çözüm önerisi, Zivot-Andrews tarafından

eleştirilmiştir. Bunun nedeni ise bu çözümin birim kök hipotezinin aşırı reddine neden olacağıdır. Zivot ve Andrews (1992), bu üç modeli temsil etmek amacıyla aşağıdaki eşitlikleri kullanmaktadır (Özata ve Esen, 2010:62).

Model A;

$$Y_t = \mu + \beta_t + \omega Y_{t-1} + \theta_1 DU(\delta) + \sum_{f=1}^k e_i \Delta Y_{t-f} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Model B;

$$Y_t = \mu + \beta_t + \omega Y_{t-1} + \theta_2 DT(\delta) + \sum_{f=1}^k e_i \Delta Y_{t-f} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Model C;

$$Y_t = \mu + \beta_t + \omega Y_{t-1} + \theta_1 DU(\delta) + \theta_2 DT(\delta) + \sum_{f=1}^k e_i \Delta Y_{t-f} + \varepsilon_t \quad (8)$$

Zivot-Andrews (1992) testinin işleyiş mantığı şu şekilde özetlenebilir. Seride ki her nokta potansiyel bir kırılma noktası olarak görölüp, her nokta için ayrı regresyon süreci gerçekteştirilir. Bu kırılma noktalarından, tek taraflı t-istatistiğini minimize eden nokta kırılma noktası olarak kabul edilir. Zivot ve Andrews (1992), serinin başlangıç ve bitiş noktalarının analize dâhil edilmemesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Zivot ve Andrews' e (1992) göre bu noktaların analize dâhil edilmesi t-istatistiğinin asimptotik dağılımının sonsuza yönelmesine neden olmaktadır (Aksu, 2014:393).

VAR modeli Sims tarafından geliştirilmiştir. Bu model de değişkenin içsel ve dışsal ayırımına son verilerek, bütün değişkenlerin içsel olduğu kabul edilmiştir yani model de her değişkenin bir diğer değişkeni etkileyebileceği kendisinde diğer değişkenlerden etkilenebileceği savunulmuştur (Sims, 1980). VAR modelini, modele katılan tüm değişkenlerin kendi ve diğer değişkenlerin gecikmeli değerleri üzerinde tanımladığı basit çok boyutlu zaman serisi öngörü modeli olarak tanımlamak mümkündür (Tarı, 2006:434). VAR modellerindeki temel amaç; değişkenler arasındaki tek yönlü ilişkiyi tespit etmeye ilaveten, değişkenler arasındaki ileri ve geri bağlantıları gösterebilmektir (Akıncı, Akıncı ve Yılmaz, 2004:8).

Y ve Z gibi iki değişkenden oluşan basit bir VAR modeli, denklem 9 ve 10. de gösterilmektedir.

$$Y_t = \alpha_{10} + \sum_{i=1}^p \alpha_{11i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{12i} Z_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (9)$$

$$Z_t = \alpha_{20} + \sum_{i=1}^p \alpha_{21i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{22i} Z_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (10)$$

Toda-Yamamoto (1995), VAR modelinde bulunan gecikme sayısına, serilerin bütünleşme derecelerini ekleyerek χ^2 dağılımına sahip Wald testi uygulamaktadır. Böylece Toda-Yamamoto nedensellik analizinde değişkenlerin düzey değerlerinde standart VAR modeli oluşturarak serilerin eşbütünleşme derecelerinin belirlerken oluşan sorunları ortadan kaldırmaktadır. (Zapata, Rambaldi, 1997:289, Duasa, 2007:87).

Toda-Yamamoto (1995) testinde kullanılan VAR modelleri Denklem 11. ve 12. de gösterilmektedir.

$$Y_t = \alpha_{10} + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} Z_{t-i} + \sum_{i=1}^p \phi_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{\max}} \delta_{1j} Z_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{\max}} \lambda_{1j} Y_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (11)$$

$$Z_t = \alpha_{20} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} Z_{t-i} + \sum_{i=1}^p \phi_{2i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{\max}} \delta_{2j} Z_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{\max}} \lambda_{2j} Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (12)$$

VAR ($k+d_{\max}$) modelinde k , gecikme uzunluğunu ifade etmekte ve $d_{\max}$ ise maksimum entegrasyon derecesini ifade etmektedir.

Toda ve Yamamoto (1995), tarafından geliştirilen nedensellik testine dayanan bootstrap Granger nedensellik testi, Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından geliştirilmiştir. Bu testte Toda-Yamamoto (1995) testinde olduğu gibi denklem 3.28. deki VAR modeli tahmin edilir.

$$Y_t = \nu + A_1 Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + A_p Y_{t-p} + \dots + A_{p+d} Y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t \quad (3.28.)$$

Burada Y_t , ν , ε_t n boyutlu vektörler olup, ν sabit vektörünü, Y_t açıklayıcı değişken vektörünü, ε_t hata terimi vektörünü, A ise, n x n boyutlu parametre matrisini temsil etmektedir. Denklemde p gecikme uzunluğunu, d ise

değişkenlerin maksimum entegrasyon derecesini göstermektedir (Hacker ve Hatemi-J, 2006:1490).

4. AMPİRİK SONUÇLAR

Öncelikle Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF, Augmented Dickey Fuller) ve Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen birim kök testleri kullanılarak serilerin durağanlığı test edilecektir. Analizin devamında yapısal kırılmaları dikkate alan tek içsel kırılma için Zivot-Andrews (1992), birim kök testleri yapılacaktır. Analiz kapsamında ele alınan serilerin durağanlık seviyelerine göre Sims (1989) tarafından geliştirilen Vektör otoregresyon (VAR) modeli kurulacak ve Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testi yapılacaktır. Daha sonra ekonometri literatüründeki gelişmelere bağlı olarak Toda-Yamamoto (1995) ve Hacker-Hatemi (2008) bootstrapa dayalı Granger nedensellik testi yapılacaktır.

Tablo 2: Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Maksimum	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera
REER	4.423	4.659	0.133	-0.599	2.586	14.420 (0.000)
İHRTL	4.106	5.084	0.849	-1.211	3.379	53.887 (0.000)
İHTTL	4.05	5.081	0.915	-1.193	3.324	870.862 (0.000)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tanımlayıcı istatistiklere göre oynaklığın göstergesi olan standart sapma değeri ithalat ve daha sonra ihracat birim endekslerinde en yüksek, reel döviz kurunda ise en düşüktür. Ayrıca değişkenlerin olasılık dağılımdaki asimetriyi gösteren çarpıklık katsayısı¹ dikkate alındığında değişkenlerin tamamı sola çarpık bulunmuştur. Dağılım eğrisinin kuyruk dağılımını gösteren basıklık katsayısına² göre reel döviz kuru hariç diğer bütün değişkenler dik bulunmuştur. Boş hipotezinde normal dağılımın olduğu Jarque-Bera (JB) testine göre olasılık değerleri göz önüne alınırsa serilerin normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

¹ Ortalamaya göre üçüncü derece moment çarpıklık için $S = \alpha_3 = \begin{cases} <0 & \text{için sola çarpık} \\ =0 & \text{için simetrik} \\ >0 & \text{için sağa çarpık} \end{cases}$

² Ortalamaya göre dördüncü moment basıklık için $K = \alpha_4 = \begin{cases} <3 & \text{için basık} \\ =3 & \text{için normal} \\ >3 & \text{için dik} \end{cases}$

Tablo 3: ADF (1981) ve PP (1988) Doğrusal Birim Kök Testi Sonuçları

		ADF	PP
<i>Düzyey</i>	Değişkenler		
	REER	-3.244(1) [0.018]**	-2.875 (5) [0.049]**
	İHRTL	-4.452 (2) [0.000]***	-4.907 (1) [0.000] ***
Sabit	İTHTL	-4.191 (2) [0.000]***	-4.348 (2) [0.000] ***
	REER	-4.279 (1) [0.004]***	-3.539 (3) [0.037]**
Sabit+Trend	İHRTL	-2.282 (3) [0.167]	-2.946 (1) [0.150]
	İTHTL	-2.573 (2) [0.298]	-2.427 (2) [0.364]
<i>Birinci Farklar</i>			
Sabit	REER	-10.085 (1) [0.000] ***	-9.443 (11) [0.000] ***
	İHRTL	-6.172 (2) [0.000] ***	-9.534 (2) [0.000] ***
	İTHTL	-9.073 (1) [0.000] ***	-9.312 (2) [0.000] ***
Sabit+Trend	REER	-10.086 (1) [0.000] ***	-9.421 (11) [0.000] ***
	İHRTL	-6.902 (2) [0.000] ***	-10.148 (3) [0.000] ***
	İTHTL	-9.872 (1) [0.000] ***	-9.869 (3) [0.000] ***

Notlar: * ** ve *** değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir. Parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. Köşeli parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

ADF testi için parantez içindeki değerler SIC kriterine göre seçilen gecikme uzunluklarını ve gecikme uzunluklarının sıfır olması durumunda Dickey-Fuller test sonuçlarını göstermektedir. ADF testi için %5 güven aralığında Mac Kinnon(1996) kritik değerleri sabit terimsiz model için -1.9439, sabit terimli model için -2.889, sabit terim ve trendli model için -3.458'tür.

PP testi için parantez içindeki değerler Newey-West tahmincisine göre seçilen Barlett_kernel çekirdeğini göstermektedir.

Serilerin durağanlığı için y_t serisinin tahmin edilen τ (tau) istatistik değerinin MacKinnon (1996) tablo değerinden mutlak değer içinde büyük olması ($|\tau_h| > \tau_t$) gerekmektedir. Bununla birlikte eğer olasılık değerleri; %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0,1) anlam seviyesinden küçükse değişkende birim kökün varlığını gösteren sıfır hipotezi reddedilir. Bütün değişkenler hem ADF hem de PP birim kök testlerinde sabit terimin yer aldığı modelde düzey değerlerinde

durağan çıkmaktadır. Ancak sabit terim ve trendin yer aldığı modelde ihracat ve ithalat birim değer endekslerinin birim kök içerdıği görölmektedir. Birinci farkını aldığımızda bütün değişkenlerin %1 anlam seviyesinde durağan oldukları görölmektedir.

Tablo 4: Zivot-Andrews (1992) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Model A		Model C	
	Min T-stat	Kırılma	Min T-stat	Kırılma
REER	-4.4627	Mart 2003 (2)	-4.6816	Haziran 2006 (6)
İHRTL	-4.1579	Aralık 2000 (4)	-8.2253	Ocak 2001 (3)
İTHTL	-3.7974	Aralık 2000 (3)	-8.2306	Mart 2001 (6)

Not: Parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriteri tarafından seçilen gecikme sayısını göstermektedir. Modeller için Zivot ve Andrews (1992)'den alınan kritik değerler Model A'da %1 ve %5 anlam seviyeleri için sırasıyla -5.34 ve -4.80. Model C'de %1 ve %5 anlam seviyeleri için sırasıyla -5.57 ve -5.08'dir.

Hesaplanan Min T istatistik değerinin mutlak değer olarak Zivot-Andrews (1992) çalışmasında yer alan kritik değerinden büyük olması durumunda yapısal kırılma olmadan birim kökün varlığını gösteren temel hipotez reddedilmektedir. Eğer Min T istatistiğinin Zivot-Andrews (1992) kritik değerinden mutlak değer olarak küçük olması durumunda trend fonksiyonunda ortaya çıkan tek yapısal kırılmayla değerkenin trend durağan olduğunu gösteren alternatif hipotez reddedilir. Buna göre Model A'da bütün değerkenler için mutlak değer içerisinde kritik değerler, hesaplanan test istatistiklerinden büyük olduğu için anlamlı bir kırılma tarihi bulunamamıştır. Bununla birlikte Model C'de reel döviz kuru hariç diğer bütün değerkenlerde yapısal kırılma gözlemlenmiştir.

Değerkenlerde bulunan birim kökler ayrıştırıldıktan sonra vektör otoregresyon modeli uygulanmıştır. Bu bağlamda uygulanan VAR modeli;

$$(IHRTL)_t = \alpha_{10} + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} (IHRTL)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} (REER)_{t-i} + \varepsilon_{1t}$$

$$(REER)_t = \alpha_{20} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} (REER)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} (IHRTL)_{t-i} + \varepsilon_{2t}$$

VAR modelinde ilk regresyonda yer alan ihracat birim değer endeksinin bağımlı değerken olarak yer aldığı otoregresif modelde boş hipotez

$\sum_{i=1}^p \beta_{1i} (REER)_{t-i} = 0$ şeklinde olup reel döviz kurundan ihracat birim değer endeksine Granger nedenselliğin olmadığını göstermektedir. Alternatif hipotez

ise $\sum_{i=1}^p \beta_{1i}(REER)_i \neq 0$ şeklinde olup reel döviz kurundan ihracat birim değer endeksine doğru Granger nedenseli olduğunu gösterir. Karar aşamasında Wald test istatistiklerine dayalı olarak elde edilen olasılık (prob) değerleri eğer baz alınan %1 için 0.01 , %5 için 0.05 ve %10 için 0.1 değerlerinde küçük olması durumunda nedenselliğin olmadığı sıfır hipotezi reddedilir ve nedenselliğin olduğu alternatif hipotez kabul edilir.

Tablo 5: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Optimal Gecikme Uzunluğu	Wald	Nedenselliğin Yönü	Optimal Gecikme Uzunluğu	Wald
REER $\neq$ İHRTL	6	20.463 (0.0023)***	İHRTL $\neq$ REER	6	22.326 (0.0011)***
REER $\neq$ İTHTL	4	22.034 (0.0002)***	İTHTL $\neq$ REER	4	20.035 (0.0005)***

Not: $\neq$ notasyonu nedenselliğin olmadığı sıfır hipotezini göstermektedir. *,** ve *** değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam seviyelerinde değişkenler arasında nedensellik ilişkisini göstermektedir. Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 4’de yer alan sonuçlara göre reel döviz kurundan; ithalat birim değer endeksi ve ihracat birim değer endeksine %1 anlam seviyesinde Granger nedensellik bulunmaktadır. Bununla beraber, ihracat ve ithalat birim değer endeksinden reel efektif döviz kuruna doğru %1 anlam seviyesinde Granger nedensellik bulunmaktadır.

Toda-Yamamoto (1995) VAR modelinde bulunan gecikme sayısına, serilerin bütünleşme derecelerini ekleyerek χ^2 dağılımına sahip Wald testi uygular. Böylece Toda-Yamamoto nedensellik analizinde değişkenlerin düzey değerlerinde standart VAR modeli oluşturarak serilerin eşbütünleşme derecelerinin belirlerken oluşan sorunları ortadan kaldırır (Zapata, Rambaldi, 1997:289, Duasa, 2007:87). Buna göre oluşturulan VAR(3) süreci;

$$\ln(IHRTL)_t = \alpha_{10} + \sum_{i=1}^{k+d_{\max}} \alpha_{1i} \ln(IHRTL)_{ti} + \sum_{i=1}^{k+d_{\max}} \beta_{1i} \ln(REER)_{ti} + \varepsilon_{1t}$$

$$\ln(REER)_t = \alpha_{20} + \sum_{i=1}^{k+d_{\max}} \alpha_{2i} \ln(REER)_{ti} + \sum_{i=1}^{k+d_{\max}} \beta_{2i} \ln(IHRTL)_{ti} + \varepsilon_{2t}$$

Şeklinde ifade edilebilir. $d_{\max}$ modelde yer alan değişkenlerin maksimum bütünleşme derecelerini, k ise VAR modelinden elde edilen optimal gecikme uzunluğunu, ε_t ise beyaz gürültü varsayımına dayalı hata düzeltme terimini ifade eder. İhracat birim değer endeksinin bağımlı değişken olarak yer aldığı

otoregresif modelde $i \leq k$ için sıfır hipotezi $\sum_{i=1}^{k+d_{\max}} \beta_i \ln(REER)_{ti} = 0$ olarak sıfır

hipotezi test edilir. Alternatif hipotezin kabul edilmesi durumunda reel döviz kurundan ihracat birim değeri endeksine doğru nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılır. Reel döviz kurunun bağımlı değişken olduğu otoregresif model

için sıfır hipotezi $i \leq k$ için $\sum_{i=1}^{k+d_{\max}} \beta_i \ln(IHRTL)_{ti} = 0$ olarak test edilir ve yine

alternatif hipotezin kabul edilmesi durumunda ise ihracat birim değeri endeksinde reel döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisi bulunur. Hacker ve Hatemi J (2005, 2006) ise bootstrap yöntemi kullanarak sıfır hipotezi altında %1,%5 ve %10 anlam seviyelerinde kritik değerleri yeniden elde ederek daha güçlü (robust) sonuçlar elde etmeyi amaçlamaktadır. Test hipotezi TY (1995) ile aynıdır. Ancak karar aşaması farklıdır. Buna göre MWALD test istatistiği ile %1,%5 ve %10 anlam seviyelerinde elde edilen kritik değerler karşılaştırılır. Eğer hesaplanan MWALD test istatistiği, bootstrap kritik değerinden küçükse nedenselliğin olmadığı sıfır hipotezi kabul edilir. Eğer hesaplanan MWALD test istatistiği, bootstrap kritik değerinden büyükse nedenselliğin olduğu alternatif hipotezi kabul edilir.

Tablo 6: TY (1995) ve Hacker-Hatemi J (2005,2006) Tarafından Gelitirilen Bootstrapa Dayalı Granger Nedensellik Test Sonuçları

Hipotez	Gecikme uzunluğu $k + d_{\max}$	MWALD	%1 Bootstrap Kritik Değeri	%5 Bootstrap Kritik Değeri	%10 Bootstrap Kritik Değeri
REER $\neq$ İHRTL	7	21.009 (0.0038)***	19.508***	14.746**	12.527*
İHRTL $\neq$ REER	7	21.995 (0.0025)***	19.638***	14.549**	12.392*
REER $\neq$ İTHRTL	5	21.822 (0.006)***	15.544***	11.094**	9.289*
İTHRTL $\neq$ REER	5	21.012 (0.0008)***	16.070***	11.447**	9.566*

Not: $\neq$ notasyonu nedenselliğin olmadığı sıfır hipotezini göstermektedir. **, * ve *** değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam seviyelerinde değışkenler arasında nedensellik ilişkisini göstermektedir. $k + d_{\max}$ Değerleri AIC kriterlerine göre seçilen gecikme uzunlukları ile serilerin durağanlık seviyeleri toplamını göstermektedir. Parantez içindeki değerler asimptotik olarak dağılan olasılık değerlerini göstermektedir.

TY (1995) Granger nedensellik test sonuçlarına göre olasılık değeri sırasıyla (0,0038) (0.006), alternatif anlam seviyelerinden (%1, %5 ve %10) küçük olduğu için reel döviz kurundan ithalat ve ihracat birim değeri endeksine doğru Granger nedenselliği bulunmaktadır. Ancak daha güçlü (robust) sonuçlar elde etmek amacıyla yapılan Hacker ve Hatemi-J (2005, 2006) tarafından geliştirilen bootstrap TY nedensellik sonuçlarına göre MWALD test istatistiği %1 anlam seviyesinde elde edilen bootstrap kritik değerinden büyük olduğu için

için reel döviz kurundan ihracat birim değer endeksine doğru Granger nedenselli kabul edilmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, VAR analizi kullanılarak, 1997:1-2014:11 dönemini kapsayan aylık veriler yardımıyla, reel efektif döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki incelenmiştir. Öncelikle, ADF ve PP birim kök testiyle ayrıca yapısal kırılmayı dikkate alan Zivot-Andrews (1992) testleriye serilerin durağan olup olmadıkları belirlenmiştir. Yapılan analiz sonunda reel döviz kuru, ihracat ve ithalat değişkenlerinin birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir. Zivot-Andrews (1992) testi neticesinde ihracat ve ithalat değişkenlerinde 2001 yılında kırılma gözlemlenmiştir. Bu durum 2001 yılında gerçekleşen krizin etkilerini doğrulamayı sonuç olarak karşımıza çıkmıştır. Değişkenler arasında ilişki olup olmadığını belirlemek üzere Granger Nedensellik testi ile Toda-Yamamoto (1995) ve Hacker-Hatemi (2008) bootstrapa dayalı Granger nedensellik testi uygulanarak, reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKINCI, Gönül YÜCE, Merter AKINCI, Ömer YILMAZ (2014), “Finansal Gelişmişliğin Makroekonomik Belirleyicileri: Türkiye İçin Bir VAR Modeli”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1.
- AKSU, Levent (2014), “ Türkiye’de 1960-2009 Yıllarını Kapsayan Dış Ticaret Politikalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Ekonometrik Analizi”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1
- AKTAŞ, Cengiz (2010), “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Var Tekniğiyle Analizi”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:11, 123-140.
- ATILGAN, Özgür (2011), “Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikaları ve Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesi Üzerine Etkisi (1992-2010) ”, *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi.
- CİĞERLİOğLU, Oğuz (2007), “Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, 1982-2005, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi.
- DUASA, Jarita (2009), “Exchange Rate Shock on Malaysian Prices of Import and Export: An Empirical Analysis”, *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30(3), 99-114.
- GÜRBÜZ, Hüseyin, Kamil ÇEKEROL (2002), “ Reel Döviz Kuru ile Dış Ticaret Haddi ve Bileşenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişki”, *Afyon Kocatepe İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, 31-47.

- HATEMİ-J, Abdalnasser, Eduardo D. ROCA (2007). "Equity Market price Interdependence Based on Bootstrap Causality Tests: Evidence from Australia and its major trading Partners" *Applied Financial Economics*, 17(10), 827-835
- HATEMİ-J, Abdalnasser. (2003), " A new method to choose optimal lag order in stable and unstable VAR models.", *Applied Economic Letters* 10(3), 135–137
- HATEMİ-J, Abdalnasser (2008), "Forecasting properties of a new method to choose optimal lag order in stable and unstable VAR models", *Applied Economic Letter* 15(4), 239–243
- IN, Francis, Jayant MENON (1996), "The Long Run Relationship Between The Real Exchange Rate and Terms of Trade in OECD Countries", *Applied Economics*, Vol:28.
- ÖZATA, Erkan, Ethem ESEN (2010), "Reel Ücretler İle İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 55-70.
- ÖZMEN, Erdal (2014), " Reel Döviz Kuru ve Türkiye Dış Ticaret Dinamikleri ", *Economic Research Center Working Papers in Economics*.
- SEVÜKTEKİN, Mustafa, Mehmet NARGELEÇEKENLER (2010), *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*, 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayınevi.
- TARI, Recep (2006), *Ekonometri*, 4. Baskı, Kocaeli: Avcı Ofset.
- TERZİ, Harun, Ahmet ZENGİN (1999), "Kur Politikasının Dış Ticaret Dengesini Sağlamada Etkinliği", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:10, Sayı:33.
- TODA, Hiro Y., Taku YAMAMOTO (1995), "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes", *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- ZAPATA, Hector O, Alicia N. RAMBALDİ (1997), "Monte Carlo Evidence on Cointegration and Causation", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 59, 2.
- ZENGİN, Ahmet (2001), " Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular) ", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2.

HASTANE MÜDÜRLERİNİN YÖNETSEL STRES FAKTÖRLERİNE MARUZ KALMA DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAşTIRMA; şANLIURFA İLİ ÖRNEĞİ

***

A STUDY FOR DETERMINING THE LEVEL OF THE MANAGERIAL STRESS FACTORS OF HOSPITAL DIRECTORS: A CASE OF SANLIURFA

Doç. Dr. Ferit KÜÇÜK

Harran Üniversitesi, İİBF,
İşletme Bölümü
feritk@harran.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın amacı; Hastane müdürlerinin yönetsel stres faktörlerine maruz kalma düzeylerinin belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada şanlıurfa Kamu hastanelerinde çalışan idari düzeyde yöneticilik yapan hastane müdürleri örneklem olarak belirlenen toplam 17 yöneticinin 12'sine anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Yönetsel stres düzeylerini belirlemeye yönelik olarak, çalışanlara kurumdaki stres yaratan faktörleri belirlenmeye yönelik toplam 43 sorudan oluşan soru formu uygulanmıştır.

On iki çalışanla yapılan yönetsel stres faktörleri değerlendirme analizi, SPSS (Statistical Package for Social Science) 16,0 İstatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Verilere ilk etapta güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Güvenilirlik analizi, (Alpha Değerleri) ile soruların içsel tutarlılıkları ölçülmüştür. İkinci olarak; önem verdikleri soruların önem düzeyleri tablolar halinde yorumlanmıştır. Daha sonra yönetsel stres faktörlerinin ortalamaları ve frekans dağılımları alınarak yorumlanmıştır. Stres yaratan faktörler ile çalışanların demografik özellikleri arasında korelasyon analizi uygulanmış ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stres, Stres faktörleri, Yönetim ile ilgili Stres Faktörleri.

Abstract

The main purpose of this study is to identify the level of managerial stress factors of Hospital Managers. In this study, 12 out of 17 surveys were conducted to Hospital Managers of Sanliurfa Public Hospital. In order to determine the level of managerial stress, a questionnaire including 43 questions has been conducted to find which causes the stress factors in the institution.

SPSS (Statistical Package for Social Science) statistical program was conducted to analyze managerial stress factor assessment of 12 employees. Reliability analysis was

applied to the data in the first place. Reliability analysis (Alpha Values) measured the internal consistency of the questions. Secondly, questions which they cared the most in level of significance have been interpreted in the tables. Then, the average and frequency distribution of the managerial stress factors has also been interpreted. Correlation analysis was applied and reviewed between demographic characteristics of employees and stress creating factors.

Keywords: *Stress, Stressors, Managerial Stress Factors.*

1. GİRİŞ

Yaşadığımız 21.yüzyılın rekabetçi, fazla çalışmaya dayalı sanayi yaşamı, ekonomideki hızlı ve baş döndürücü değişmeler, artan rekabet, yeni teknolojik buluşlar ve enflasyon gibi nedenler iş yerinde stres faktörünün daha belirgin şekilde ortaya çıkmasına yol açmış ve insanları tehdit eden bir büyük tehlike olarak ortaya çıkmıştır. Stres yaşamın kaçınılmaz olgusudur. İnsanoğlu için de yeni bir şey değildir.

İş ortamı insanın diğer ortamları gibi strese açık ve stres yaratan faktörler açısından uygundur. İş ortamında bireyden kapasitesinin altında ya da üstünde iş istenmesi stres yaratır. Aşırı sıcak, gürültü, ışık, ya da çok az sorumluluk, çok fazla ya da az iş, aşırı veya az denetim insanlarda strese neden olabilir. Yüksek başarı güdüsü olan biri için işle ilgili gerilimler onun başarı güdüsünü kamçılarken, bir başkası bu durumla başa çıkabilme yetersizliğinden stres duyabilir. Çalışanlar iş stresleri nedeni ile sağlıklarını kaybedebilmektedirler. İş ile ilgili olumsuz durumlar devamlılık kazandıklarında iş tatmini de azalmaktadır. Aşırı stresli durumlar kaçınılmaz şekilde bireye zarar verebilir (Balcı,2000). Aşırı stres sinir bozukluğuna, hastalıklara, performans düşüklüğüne ve örgütten psikolojik ve fiziksel olarak ayrılmaya neden olabilmektedir(Steers,1981).

Ayrıca örgüt açısından da verim ve performans düşüklüğü yanında işe geç gelme, iş gören devir hızının yükselmesi, saldırganlık, işi yavaşlatma, örgüt'e karşı çalışma hastalık nendi ile işe gelmeme dolayısı ile iş kaybının yaşanması gibi örgütsel açıdan olumsuzluklar ortaya çıkabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı; hastane başhekimlerinin yönetsel stres faktörlerine maruz kalma düzeylerinin belirlenmesine olarak tanımlanabilir.

2. STRESİN TANIMI

Stres bir şekilde sosyal ilişkilerin bir sonucudur. Olumlu ve olumsuz sonuçlara sahiptir. Bir kişi tehlike algıladığı zaman kendiliğinden sinyalleri ortaya çıkarır. Bu tehlikeye akıl belli bir reaksiyon oluşturur. Olumlu anlamda, stres bize tehlide karşı gerekli tepki ve çözümlü gösterir. Olumsuz anlamda ise, stres verimliliği azaltır ve hedeflerimize ulaşmak için engelleri yaratmada önemli bir rol oynamaktadır (Gadzella, 1991;25, Gadzella Masten,2005;10,). Stres iş sonuçlarında azalma, davranışsal değişiklikler ortaya çıkarır. Stres içinde çalışma alanı, daha karmaşık hale geldiğini artık köklü bir gerçeği olduğunu pek çok

sanayi ülkesi biliyor. Stres, problemleri oldukça arttırmaktadır. Çünkü stres, devamsızlık, psikolojik sağlık sorunları, beklenmedik olaylar ve daha birçok çalışma alanlarında stresin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır Yarattığı özel bir meslek veya belirli bir alan ve ülke ile sınırlı değildir dünyanın her yerde uzun dönemli etkileri neden olmuştur. (Markos, 2008;26). Kenyon, Lekhi, 2007;15). Günümüzde stres kavramı, hem bireysel hem de örgütsel açıdan incelenerek sosyal bilimlerde yerini almış önemli kavramlardan biridir. Bilimsel gelişmelere paralel olarak farklı bilim dalları tarafından ele alınmış ve incelenmiştir (Akdemir,2010;125).

İş stresi, işte görünen olumsuz fiziksel ve zihinsel reaksiyonlar olarak açıklanmıştır.

Çalışanın yetenek, beceri, ya da gereksinimleri ile uyuşmayan koşullar iş stresine neden olabilir. İş stresi genellikle, yorgunluk ve konfor hissini kaybolması sonucunda sağlığın bozulması ve iş kayıpları olarak ortaya çıkmaktadır (Sauter ve ark, 1999).

Bir eylem ya da durumun kişi üzerinde yarattığı fiziksel veya psikolojik zorlanmaya stres denir. Stres, bireyin çeşitli çevresel stres yapıcılara karşı gösterdiği genel bir tepkidir. Stres yapıcılar ise; canlıların olumsuz, duyuşsal ve fizyolojik olaylar karşısında gösterdiği biyolojik bir tepkidir. Bazı olaylara verilen aşırı tepki olarak tanımlanabilir. Genelde olumsuz bir durum olarak algılanan stres, araştırmacı ve bilim adamlarına göre kısaca bireyin, tehdit edici çevre özelliklerine karşı gösterdiği bir tepki (Steers,1981), organizmanın her türlü değişmeye yaygın tepkisi (Ertekin, 1993) olarak tanımlanmaktadır. Stres, bireyle çevresi arasında güçsüz bir uyum olması durumunda stresten bahsedilebilir. Çevrenin bireyden aşırı isteklerinin olması ya da bireyin kapasitesinin üstünde istekleri olması, bu durumun nedeni olabilir (Balcı, 2000;16).

Stres yaratan çok sayıda faktör bulunmaktadır. Stres yaratan faktörler, genel çevre unsurlarından ve çalışma hayatının niteliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü insanın fizyolojik ve psikolojik dengesini etkileyen her unsur bir stres kaynağı olarak görülebilir. Bu doğrultuda, bireyin iş çevresi ve iş dışı çevresi birbirini etkileyerek stres oluşumuna neden olur.

Stres, genel olarak birey ve çevresiyle ele alınmakta, kişinin bedensel ve ruhsal zorlanması, baskı ve gerilim altında tutulması ile ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Genel bir ifadeyle stres, “tüm çevresel, örgütsel ve bireysel etmenlerin belli oranda etkili olduğu, kişinin tutum ve davranışlarına yön veren bir durum” olarak tanımlanabilir (Ertekin,1993;25).

Stres çalışanlar açısından, hem yöneticiler açısından önemlidir. Stresin bireysel ve örgütsel sonuçları vardır. Uzun süreli stres birey üzerinde fiziksel ve psikolojik olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Çalışanların sağlığı ve onun örgüte katkısı sonunda zarar görmektedir. Araştırmalara göre stres, çalışanların işe devamsızlık etmelerine ve işten ayrılmalarına neden olabilmektedir. Dolayısı ile işyeri bundan zarar görmektedir. Çalışanlardan birinde görülen stres diğer çalışanı da olumsuz etkilemekte, böylece verimlilik azalmaktadır. Stresin

azaltılması hem çalışanın örgüte katkısını arttırır, hem de çalışanların iş doyumunu arttırır.

2.1. Çalışma Yaşamında Stresin Önemi

Stres, birey üzerinde özel fiziksel veya psikolojik talepler yaratan herhangi bir dış faaliyet, durum veya olay sonucu olan, bireysel farklılıklar ve psikolojik süreçlerle ortaya konan bir uyum belirtisidir. Organizmanın bedensel ve ruhsal sınırlarının tehdit edilmesi ve zorlanması karşısında birey kendini korumaya yönelik bir tepki zincirini harekete geçirir. Başa çıkamayacağına inandığı tehlikeden uzaklaşır, başa çıkacağına inandığı tehlike ile savaşır ve böylelikle yeni duruma uyum sağlar (Gürçay ve Seçer, 1999:145-146; Baltaş ve Baltaş, 2000:23). İş yaşamında strese yol açabilecek faktörler, işin yapılış şekli ile ilgili olabileceği gibi, işletmenin yapısından, fiziksel çevre şartlarından ya da bireylerin kendi özelliklerinden kaynaklanabilir. Özellikle işletmenin doğasında olan bazı özelliklerden oluşan stres kaynakları, çalışanlar için sürekli sorun yaratırlar. Kaynaklar fark edilmeyince etkili bir şekilde stresi kontrol altına almak mümkün olmaz. Bunun sonucunda da kronik stres kaynakları haline dönüşürler (Aytaç, 2002).

Çalışan bireyler için stres kaynakları bireysel stres kaynakları ve örgütsel stres kaynakları olarak gruplandırılabilir. Bireysel stres kaynakları; çalışanın kişisel yaşamından kaynaklanan evlilik ve çocuklarla ilgili sorunlar, ölüm, boşanma, hastalık, hamilelik, yaşam tarzındaki değişiklik gibi faktörlerdir. Örgütsel stres kaynakları ise şöyle sıralanabilir:

1. İşle ilgili nedenler; yapılan işin çok az veya çok fazla olması, fazla iş yükü yorgunluk ve zaman yetmezliği nedeni ile strese neden olurken, az iş yükü de can sıkıntısı ve monotonluğa yol açar.

2. Çalışanın örgüt içindeki rolü ile ilgili nedenler: Rol çatışması, rol yükü ve rol belirsizliğidir.

3. Kişiler arası ilişkilerden doğan nedenler: Yöneticilerle ve diğer çalışanlarla olumsuz ilişkiler, çatışmalar.

4. Kariyer gelişimi ile ilgili nedenler: Aşırı yükselme veya yükselememe, iş güvenliği eksikliği, engellenmiş iş istekleri ve kariyer gelişimi.

5. Örgüt yapısı ile ilgili nedenler: Örgütte kalite ilkelerinden yoksun yönetim, kararlara katılımın ve özgürlüklerin kısıtlanması, iletişim kanallarının iyi kurulmaması ve informal iletişimin yaygın olması, ücret vb. konularda yanlış politikalar. Bütün bu nedenlere ek olarak çalışılan mekanın uygun olmayan fiziki şartları; ortamdaki ergonomik olmayan tasarım, renk, malzeme, düzen, iş akışı, ışıklandırma, havalandırma vb. faktörlerde stres nedenleri arasındadır (Baltaş ve Baltaş, 2000:59; Güler vd. 2001:19-21; Marshall, 2001:22; Tutar, 2001:209).

Konuya daha farklı bir açıdan değerlendiren Aytaç ise, iş yeri açısından kronik stres kaynaklarını şöyle sıralamıştır (Aytaç, 2006).

Rollerdeki Belirsizlik: Bireyin rolleri konusunda yeterli bilgisinin olmaması durumunda rol belirsizliği görülür. Belirsizlik durumunda iş tatminsizliği, psikolojik gerilim, kendine güvensizlik, yararlı olmama duygusu belirecektir.

Rol Çatışması: Bireyin üstlendiği iki veya daha fazla rolün aynı zamanda ortaya çıkması, böylece bireyde zıt isteklerde bulunulması rol çatışmasına yol açabilir. Araştırmalar rol çatışmasının çalışanda içsel çatışma yarattığını, işin çeşitli yönleri ile ilgili gerilim oluşturduğunu, iş doyumunu düşürdüğünü, işinin üstüne güvenini azalttığını ortaya koymuştur

Kişiler arası Çatışma: İş yerinde üstleriyle geçimsizlik ve çalışanlar arasındaki olumsuz ilişkiler, kişiliklerin uyumsuzluğu, amirlerle, meslektaşlarla ya da memurlarla çatışma ya da tartışma, en basit işlerde bile gerginlik yaratır. Çözümü en zor olan da bu sorundur.

Sorumluluk: Diğer insanların sorumluluğunu üstlenmek, kişilerde gerginlik yaratan bir stres kaynağıdır. Diğer insanların mesleki gelişiminin sorumluluğu bir kişiye yüklenmiş ise, ayrıca işin doğası çok fazla sorumluluk gerektiriyor, ancak yetkiler sınırlı ise, kişi kendini yoğun stres altında hissedebilir. Araştırmalar özellikle insanlardan sorumlu olan yöneticilerin yoğun olarak strese maruz kaldıklarını göstermektedir.

Katılım: Kişinin çalıştığı iş yerinde karar verme sürecinde etkisinin olup olmaması, stresin oluşumunu etkiler. Kararlara katılma ise bireyin kendisine değer verildiği düşüncesine yol açarak çalışanın stresini azaltır

İş Güvenliği: İşini kaybetme korkusu bireyin benlik saygısının azalmasına yol açabilmektedir. Özellikle yoğun ekonomik krizlerin yaşandığı, şirket küçülmeleri, birleşmeleri veya işyeri kapanma kararlarının alındığı dönemlerde çalışanların stres düzeyleri oldukça yüksek olup, aile çevresini de olumsuz etkilemektedir.

Yönetim Tarzı: Örgütlerin hiyerarşik doğası da stres yaratan faktörler arasında olup, yönetim yapısı ve yönetim tarzı stres oluşumunda etkindir.

Fiziki Mekân ve Çevre Şartları: İş yerindeki iş alanı, çalışanlar için belli rahatlık ve güven sağlayıcı unsurlardır.

Yoğun İş Yükü: Birçok çalışan, aşırı iş yükünün kurbanı olmaktadır. Yapılması gereken işin, kişinin iyice emin olmadığı beceri, yetenek ve bilgileri gerektiriyor olması, kaygı ve gerginlik yaratacaktır. Bunun tam tersi de olabilir. İşin hacminin düşüklüğu, bireyin beceri ve yeteneklerinin çok altında olması, işi sıkıcı hale getirebilir.

Zaman Yetersizliği: Stres, aynı zamanda zamanı nasıl değerlendirdiğimize bağlı olarak da ortaya çıkabilir.

Kariyer Engeli: Kişinin iş yaşamında belli bir hedefe ulaşmak, kariyer basamaklarında yükselerek bunun karşılığında daha fazla güç, saygınlık ve para elde etmek, kariyer gelişimini sağlamak yönündeki istek ve ihtiyacının örgüt tarafından karşılanamaması ve çeşitli şekillerde engellenmesi çalışanda strese yol

açacaktır. Bireyin kariyerinde doyumunu ve etkinliği iş stresini kontrol altında tutmasına bağlıdır.

2.2. Stresin Kurum Çalışanlarına Yönelik Etkileri

Çalışma yaşamında stresin kurumsal düzeyde bir takım sonuçları bulunmaktadır. Çeşitli stres faktörlerinin etkisiyle çalışanın, performansının düşük olması, çalışan devir hızının artması, işe gitmemesi (devamsızlık), işten ayrılması ve yabancılaşması kaçınılmaz olmaktadır.

Performans Düşüklüğü

Stres ve performans arasındaki ilişkinin olumsuz yönleri olduğu gibi, olumlu yönleri de bulunmaktadır. Stresin belirli bir noktaya kadar performansı arttırdığı, belirli bir noktadan sonra ise performansı düşürdüğü savunulmaktadır (Kiev ve Kohn, 1979).Aşırı stres durumunda ise bireyde hem psikolojik, hem de fizyolojik hastalık ve rahatsızlıklar ortaya çıkacağından bu durumda performans düşüklüğü görölmektedir.

Çalışan Devir Hızı

Bir kurumda sürekli olarak stres altında çalışmak çalışanların kurumla bütünleşmesini ve iş doyumunu engeller. Çalışan devir hızının yüksek olmasına neden olan stres faktörleri çeşitlidir. Kişilerin yeteneklerini kullanma olanağı bulamadıkları ve kariyer gelişiminde problem olan otokratik yönetim anlayışını benimseyen kurumlar başlı başına birer stres faktörü olabilir.

İşe Devamsızlık

Çalışanlar stresle başa çıkabilmek için, buldukları ortamdaki işe gitmeyerek uzaklaşmaya çalışırlar. İşe devamsızlık genelde, çalışanların çeşitli hastalıklar nedeni ile çalışamayacak durumda olmaları sonucunda görölr. İşe devamsızlık isteksizlik, sorumsuzluk, tembellik ve alkolizm etkisiyle olabileceği gibi kalp krizi, hipertansiyon ve ülser gibi hastalıklar nedeniyle olabilmektedir (Ubrin,1978).

Devamsızlık gösteren kişilerin hangi hastalıklar nedeniyle devamsızlık yaptıkları araştırıldığında, bunların %40'ının stresten kaynaklanan hastalıklar olduğu görölmüştür. Devamsızlığın ortadan kaldırılması ya da en aza indirgenmesi için devamsızlığa neden olan hastalıkların kurumsal kaynaklarına inilmesi ve bunların düzeltilmesi gerekir.

Yabancılaşma

Çalışanların sorunlarını tanımlamada fazlaca kullanılan kavramlardan birisi de yabancılaşma olmuştur. Genelde yabancılaşma kavramının iş doyumsuzluğu, toplumsal uyumsuzluk, moral eksikliğini karşılaması yanında çalışan kişinin kuruma karşı olan duygusal bir tepkisini de ifade etmektedir.

3. ARAşTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, stres kaynaklarının çalışanların bu faktörleri hangi düzeyde algıladıkları ve bu faktörlerden hangi düzeyde etkilendiklerinin belirlenmesidir.

3.1. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamı şanlıurfa il ve ilçelerinde kamu hastaneleri birliği bünyesinde faaliyette bulunan kamu hastane müdürlerinin kurumsal stres kaynaklarını nasıl değerlendirdiklerini belirlemektir.

3.2. Araştırmanın Gerçekleştirilmesi

Kurum yetkililerinden alınan bilgilere göre hastane müdürü düzeyinde 17 çalışan olarak belirlenmiş tüm çalışanları alınarak kapsam dışında hiçbir çalışanın kalmamasına dikkat edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın yapılması aşamasında kurumların yoğun iş şartları dolayısı ile doldurulması için bırakılan anketler çok sık aramalar sonucunda anketlerin ancak 12 adet, %70 gibi bir orana ulaşılabilmiiştir. Bu sınırlılıklar dolayısıyla araştırma yaklaşık bir aylık sürede tamamlanabilmiiştir.

3.4. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada veriler anket tekniği ile toplanmiiştir. Anket formunun oluşturulmasında (Saldanlı, 2000; Ertekin, 1993; Aydın, 2004-13-15; Ironson, 1992:35) çalışmalarından yararlanılmiiştir. Var olan anketlerde stres yaratan faktörleri inceleyen (şimşek, Akgemci, Çelik, 2001:215) yararlanılarak yeniden hazırlanmiiştir.

Birinci aşamada kurumlarla iletişime girilerek kaç çalışan olduğu tespit edilmiş, bu sayı 17'dir. Çalışanların tümüne kurumdaki stres yaratan durumları belirlenmeye yönelik toplam 43 sorudan oluşan soru formu dağıtılmiiştir. İlk dört soru, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, statü, sorularından beş ile on birinci sorular çalışanların kurumdaki stres yaratan durumları belirlenmeye yönelik, son otuz iki soru ise çalışanların yönetici olarak yaptıkları işle ilgili olan yönetsel stres

kaynakları düzeylerini belirlemeye yönelik sorudan oluşmaktadır. Burada “Beşli likert” ölçeği kullanılmıştır. Sorular dağıtılıp sonra toplanmıştır.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın örneklem metodunda olasılığa dayalı olmayan, kolay örnekleme yöntemi (Altınışık, 2001) seçilmiştir. Kolay örnekleme yöntemi araştırmacıya kendi yargısına güvenerek oluşturacağı bir dizi alternatif örnekleme teknikleri sunmaktadır. Kolay örnekleme metodu ile denek bulma konusunda arzu edilen geniş kitleye ulaşma imkânı sağlanmış olmaktadır.

3.6. Anketlerin Geri Dönüşüm Oranı

Çalışmada kurumlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda 17çalışanın olduğu tespit edilerek tüm çalışanlara uygulamak amaçlanmış ancak, 12sayıda anket geri dönüşümü gerçekteşmiştir. Geri dönüşüm oranı yaklaşık % 70 dir.

3.7. Kullanılan Analiz Yöntemleri

Verilerin analizi iki aşamalı olarak değerlendirilmiştir. Birinci aşamada on iki (12) çalışanla yapılan kurum stres faktörleri değerlendirme analizi, SPSS (Statistical Package for Social Science) 16.0 İstatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Verilere ilk etapta güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Güvenilirlik analizi, (Alpha Değerleri) ile soruların içsel tutarlılıkları ölçülmüştür. İlk olarak önem verdikleri soruların önem düzeyleri tablolar halinde verilmiş, daha sonra kurumsal stres değişkenlerinin ortalamalar ve frekans dağılımları alınarak yorumlanmıştır. Bundan sonra kurum stres yaratan faktörler ile çalışanların demografik özellikleri arasında ilişki aramaya yönelik olarak korelasyon analizi uygulanmış ve yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Güvenilirlik (İçsel Tutarlılık)

Bu bölümde araştırmamızda kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	
0,888105	

4.2. Kurumla İlgili Genel Bulgular

Burada ilk olarak kurum çalışanlarının demografik özelliklerine ilişkin frekans dağılımlarına yer verilmiştir. Daha sonra meslek olarak hastane müdürlüğünü seçme nedeni ile yaptıkları işin en elverişsiz koşullarını belirleyen önem tablosu ve yöneticilerde de görülen birtakım sağlık sorunlarının yöneticiler tarafından önemli olarak görüldüğüne ilişkin önem tabloları verilerek yorumlanacaktır. Yönetimsel stres faktörlerinin değerlendirilmesine ilişkin ortalamalar ve frekans tabloları yorumlanmaya çalışılacaktır. Son olarakta korelasyon analizi sonuçları yorumlanmaya çalışılacaktır.

Tablo 1: Kurum İdarecilerine Ait Demografik Değişkenler Frekans Tablosu

Statü	Sayı	%	Cinsiyet	Sayı	%
Hastane Müdürü	10	83,3	Kadın	3	25,0
Hastane müdür yardımcısı	2	16,7	Erkek	9	75,0
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Öğrenim düzeyi			Çalışma yaşamınızda toplam kaç yıl yönetici pozisyonunda çalıştınız		
Ön lisans	--	--	Bir yıldan az	3	25,0
Lisans	11	91,6	1-5 yıl	7	58,3
Yüksek lisans	1	8,4	6-10 yıl	---	---
Toplam	12	100,0	11-15 yıl	2	16,7
			15 yıldan fazla	---	---
			Toplam	12	100,0

Hastane müdür 10 % 83,3 müdür yardımcısı 2%16,7 olduğu, öğrenim düzeylerinin; lisans mezunu,11 %91,6,, yüksek lisan düzeyinde ise 1,%8,4 olduğu belirlenmiştir. Bu analizde çalışanların %25,0, 3 kişi ile kadın, %75,0, 9 kişinin ise erkek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: Mesleği Seçme Nedenleri nem Tablosu
(En önemli: 1, daha az önemli: 3)

	nem Sırası (1)	Yönetici sayısı	önem Sırası(2)	Yönetici sayısı	önem Sırası(3)	Yönetici sayısı
Güvenceli oluşu	---	--	3	3	2	2
Alınan maaşın tatmin edici oluşu	4	4	--	--	2	2
Eğitime uygun iş olduğu için	--	--	4	4	--	--
Prestijli oluşu	3	3	3	3	2	2
Aile etkisi	1	1	1	1	1	1
İşin önemli oluşu	3	3	--	--	4	4
İşin stres yaratmaması	--	--	--	--	--	--
Başka bir iş bulamadığım için			1	1		

Bu analizde yöneticilerin bu mesleği seçmelerindeki önemli buldukları değişkenleri sıraladıklarında, güvenceli oluşunu iki yöneticinin ikinci derecede önemli bulduklarını, alınan maaşın yönetici tarafından birinci derecede önemsendiği, mesleğin itibarlı oluşunu  yöneticinin birinci derecede,  yöneticinin ise bunu ikinci dereceden önemli buldukları belirlenmiştir. Yaptıkları işin itibarlı olduğunu  yönetici birinci dereceden, dört yönetici ise nc dereceden önemli bulduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3: Yapılan İşin En Elverişsiz  özelliği (En elverişsiz olan: 1)

	nem Sırası (1)	Yönetici sayısı	önem Sırası(2)	Yönetici sayısı	önem Sırası(3)	Yönetici sayısı
Yetersiz maaş	1	1	1	1	2	2
İşin Stresli olması	3	3	1	1	2	2
Aşırı sorumluluk	5	5	3	3	2	2
yetkide yetersizlik			3	3		
Çalışanların eğitim düzeylerinin yetersizliği					1	1
İşin monotonluğu			1	1		
Amir-memur ilişkilerindeki olumsuzluk					3	3
Çalışma yerindeki huzursuzluk			3	3		
Siyasal baskı	2	2			2	2

İdarecinin yaptığı işin en elverişsiz üç özelliğinin önem sırası açısından değerlendirildiğinde; idarecilerin yaptıkları işin, stresli olması, aşırı sorumluluk ve siyasal baskı gibi koşulları 1. derece önemsedikleri belirlenmiştir.

Tablo 4: Önem Sırasına Göre Yöneticilerde Görülen Sağlık Sorunlarının Önem Düzeyini Belirleme (en önemli 1 den 3'e)

	Önem Sırası (1)	Yönetici sayısı	Önem Sırası(2)	Yönetici sayısı	Önem Sırası(3)	Yönetici sayısı
Mide rahatsızlıkları	+	1	-	--	2	2
Baş ağrısı	7	7	2	2	--	--
Uyku düzensizlikleri	3	3	7	7	1	1
Aşırı sinirlilik	3	3	2	2	4	4
Hazımsızlık	--	---	---	---	4	4

İdarecilerin stres sonucunda ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarını önemsedikleri düzeyine baktığımızda; idarecilerin 7'si, baş ağrısı Őikayetlerini 1.sırada, önemsediklerini, ikinci sırada önemsedikleri ise uyku düzensizliği ve aşırı sinirli olma halini, 3 idarecinin ise 1. dereceden önemsedikleri görölmektedir.

Tablo 5: Hastane Müdürlerinin Yöneticilik Yaparken Maruz Kaldıkları Stres Yaratan Faktör Değişkenleri Ortalaması

Yapılan iş de Görev –yetki açısından dengesizlik	3,454545
Görevde belirsizlik	2,181818
Siyasal otoritenin baskısı	3,363636
Toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan zorluklar	2,909091
Amirlerle ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar	2,363636
Astlarla ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar	3,727273
İhtiyacı karşılamayan maaş	3,245445
Aşırı disiplin	3,272727
Uzun ve düzensiz çalışma saatleri	3,090909
Eğitilmemiş personelle çalışma zorunluluğu	3,636364
İşi bir sürede bitirme baskısı	3,72727
Yeterli araç gereçten yoksun olma	3,090909
Görevini yaparken engellendiği duygusuna kapılma	3,090909
Aşırı mali sorumluluk ve baskı duygusu içinde bulunma	3,818182
Vatandaş tarafından Őikayet edilme	3,181818
Karar verme için gerekli yetkiye sahip olamama	2,363636
Yönetimsel uygulamaları eleştirememe	3, 363636

Kararlara katılamama	3,818182
Aşırı yazışma nedeniyle temel kur sorunlara zaman ayıramama	3,363636
Örgütsel amaç ve politikalara yeterince uyulmadığı duygusu	3,818182
Çalışanlar arasındaki uyumsuz davranışların çokluğu	3,272727
Çalışanlar arasındaki tartışma ve anlaşmazlıkların varlığı	3,090909
Sorumluluk almaktan kaçınma	3,090909
Başarının ödüllendirilmeyeceği kaygısı	3,181818
Bir işi başarabilmek için risk göze alabilme	3,090909
İş yükünün fazlalığı	4,454545
Yapılan işin önemsenmemesi	3,727273
Aile sorunlarının çalışma hayatını olumsuz olarak etkilemesi	3, 363636
İş yeri aile dengesinin sağlanmaması	3,272727
Aileye ve sosyal yaşama yeterli zaman ayıramama	3,363636
Yurtiçinde ve dışında mesleki yönden kendini geliştirme imkanının sağlanmaması	3,090909
Her gün yapılan işin aynı olması	2,818182
Genel ortalama	3,090909

Genel ortalama değerlere baktığımızda **3,090909** düzeyinde olduğu, bununda çalışanların yöneticilerin ağırlıklı olarak stres faktörlerinden etkilendikleri söylenebilir.

Tablo 6: Yönetmel Stres Faktörleri Frekans Dağılımı

Yapılan işte Görev – yetki açısından dengesizlik	Sayı	%	Görevini yaparken engellendiği duygusuna kapılma	Sayı	%
Asla	1	8,3	Asla		
Seyrek Olarak	5	41,7	Seyrek Olarak	4	33,3
Bazen	5	41,7	Bazen	5	41,7
Sık Sık	1	8,3	Sık Sık	1	8,3
Daima	-	--	Daima	2	16,7
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Görevde belirsizlik			Aşırı mali sorumluluk duygusu içinde bulunma		
Asla	3	25,0	Asla		
Seyrek Olarak	3	25,0	Seyrek Olarak	2	16,7
Bazen	5	41,7	Bazen	3	25,0

Sık Sık	1	8,3	Sık Sık	3	25,0
Daima			Daima	4	33,3
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Siyasal otoritenin baskısı			Vatandaş tarafından şikayet edilme		
Asla	--	--	Asla		
Seyrek Olarak	2	16,7	Seyrek Olarak	3	25,0
Bazen	6	50,0	Bazen	5	41,7
Sık Sık	2	16,7	Sık Sık	4	33,3
Daima	2	16,7	Daima		
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan zorluklar			Karar verme için gerekli yetkiye sahip olamama		
Asla			Asla	4	33,3
Seyrek Olarak	3	25,0	Seyrek Olarak	2	16,7
Bazen	8	66,7	Bazen	4	33,3
Sık Sık			Sık Sık	1	8,3
Daima	1	8,3	Daima	1	8,3
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Amirlerle ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar			Yönetmelik uygulamaları eleştirmeme		
Asla	2	16,7	Asla	2	16,7
Seyrek Olarak	5	41,7	Seyrek Olarak	5	41,7
Bazen	3	25,0	Bazen	3	25,0
Sık Sık	2	16,7	Sık Sık	2	16,7
Daima			Daima		
Toplam	11	100,0	Toplam	12	100,0
Aşlarla ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar			Kararlara katılmama		
Asla			Asla	2	16,7
Seyrek Olarak	5	41,7	Seyrek Olarak	3	25,0
Bazen	5	41,7	Bazen	4	33,3
Sık Sık	2	16,7	Sık Sık	1	8,3
Daima			Daima	2	16,7
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0

İhtiyacı karşılamayan maaş			Aşırı yazışma nedeniyle temel kurumsal sorunlara zaman ayıramama		
Asla		25,0	Asla		
Seyrek Olarak	3	25,0	Seyrek Olarak	4	33,3
Bazen	1	8,3	Bazen	3	25,0
Sık Sık	2	16,7	Sık Sık	3	25,0
Daima	3	25,0	Daima	2	16,7
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Aşırı disiplin			Örgütsel amaç ve politikalara yeterince uyulmadığı duygusu		
Asla	2	16,7	Asla	1	8,3
Seyrek Olarak	7	58,3	Seyrek Olarak	4	33,3
Bazen	2	16,7	Bazen	3	25,0
Sık Sık			Sık Sık	3	25,0
Daima	1	8,3	Daima	1	8,3
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Uzun ve yorucu çalışma saatleri			Çalışanlar arasındaki uyumsuz davranışların çokluğu		
Asla		16,7	Asla		
Seyrek Olarak	2	16,7	Seyrek Olarak	3	25,0
Bazen	4	33,3	Bazen	4	33,3
Sık Sık	1	8,3	Sık Sık	4	33,3
Daima	3	25,0	Daima	1	8,3
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Yeterince eğitilmemiş ve yetiştirilmemiş personelle çalışma mecburiyeti			Çalışanlar arasındaki tartışma ve anlaşmazlıkların varlığı		
Asla			Asla		
Seyrek Olarak		16,7	Seyrek Olarak	4	33,3
Bazen	4	33,3	Bazen	4	33,3
Sık Sık	3	25,0	Sık Sık	3	25,0

Daima	3	25,0	Daima	1	8,3
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
İşi bir sürede bitirme baskısı			Sorumluluk almaktan kaçınma		
Asla	3	25,0	Asla	5	41,7
Seyrek Olarak	1	8,3	Seyrek Olarak	3	25,0
Bazen	5	41,7	Bazen	3	25,0
Sık Sık	2	16,7	Sık Sık	1	8,3
Daima	1	8,3	Daima		
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Yeterli araç gereçten yoksun olma			Bir işi başarabilmek için risk göze alabilme		
Asla			Asla	1	8,3
Seyrek Olarak	4	33,3	Seyrek Olarak	2	16,7
Bazen	4	33,3	Bazen	5	41,7
Sık Sık	3	25,0	Sık Sık	1	8,3
Daima	1	8,3	Daima	3	25,0
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Başarımın ödüllendirilmeyeceği kaygısı	1	8,3	Yapılan işin önemsenmemesi		
Asla	1	8,3	Asla	3	25,0
Seyrek Olarak	6	50,0	Seyrek Olarak	1	8,3
Bazen	3	25,0	Bazen	5	41,7
Sık Sık	1	8,3	Sık Sık	2	16,7
Daima	12	100,0	Daima	1	8,3
Toplam			Toplam	12	100,0
İş yükünün fazlalığı			İş yeri aile dengesinin sağlanmaması		
Asla	2	16,7	Asla	3	25,0
Seyrek Olarak	2	16,7	Seyrek Olarak	3	25,0
Bazen	6	50,0	Bazen	4	33,3
Sık Sık	2	16,7	Sık Sık	2	16,7
Daima			Daima		
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Aile sorunlarının çalışma hayatını			Yurtçinde ve dışında mesleki		

olumsuz olarak etkilemesi			yönden kendini geliştirme imkanının sağlanmaması		
Asla	5	41,7	Asla	3	25,0
Seyrek Olarak	1	8,3	Seyrek Olarak	1	8,3
Bazen	5	41,7	Bazen	1	8,3
Sık Sık	1	8,3	Sık Sık	4	33,3
Daima			Daima	3	25,0
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0
Aileye ve sosyal yaşama yeterli zaman ayıramama			Her gün yapılan işin aynı olması		
Asla	1	8,3	Asla	3	25,0
Seyrek Olarak	2	16,7	Seyrek Olarak	2	16,7
Bazen	4	33,3	Bazen	4	33,3
Sık Sık	3	25,0	Sık Sık	2	16,7
Daima	2	16,7	Daima	1	8,3
Toplam	12	100,0	Toplam	12	100,0

Aşırı mali sorumluluk duygusu içinde bulunma%25 ile sık sık,%33,3 ile daima stres yaratan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Uzun ve yorucu çalışma saatlerinin %25, düzeyinde daima yeterince eğitilmemiş ve yetiştirilmemiş personelle çalışma mecburiyeti koşulunun %25 ile daima iş yükünün fazlalığı bazen %50 düzeyinde stres yaratan faktörler olarak değerlendirildiği söylenebilir.

Siyasal otoritenin baskısı değişkenini %50 oranında bazen hissettikleri, aşırı mali sorumluluk duygusu içinde bulunmanın %33 oranında stres faktörü olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Yaptığımız iş nedeniyle sağlığımızın bozulduğu kanısında mısınız sorusuna 7 yönetici%58,3 oranında evet, olarak ifade ettikleri, bununda stresin kurum içinde yöneticiler tarafından üst düzeyde algılanması olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda stres nedeni ile iş değiştirmeyi düşünenlerin oranı%50 olarak görülmektedir. Yönetici olarak iş yapmanın yöneticiler tarafından %75 oranında stresli bir iş olduğu vurgulanmıştır.

Tablo 7: Çalışanların Statüleri ile Yönetmel Stres Faktörlerinden olan Toplumsal İlişkilerde Ortaya Çıkan Zorluklar Düzeyi ile İlişkisi

		STATÜ	Halkla ilişkilerde ortaya çıkan zorluklar
STATÜ	Pearson Correlation	1	,284
	Sig.	.	,031
	N	12.	12
Halkla ilişkilerde ortaya çıkan zorluklar	Pearson Correlation	,284	1
	Sig.	,031	.
	N	12.	12

Pearson korelasyonu = 0284 ve $p < 0,5$ değeri kurum çalışanların sahip oldukları statüleri ile Stres faktörlerinde olan, halkla ilişkilerde ortaya çıkan zorluklar düzeyi arasında bir ilişki olduğu, yani bu faktörün çalışanların statüsüne göre farklılaştığı söylenebilir. Bu ilişkinin, %5anlamlılık düzeyinde güçlü bir ilişki olduğu söylenebilir.

Tablo 8: Çalışanların Statüleri ile Yönetmel Stres Faktörlerinden olan Örgütsel Amaç ve Politikalara Yeterince Uyulmadığı Duygusu Düzeyi ile İlişkisi

		STATÜ	Örgütsel amaç ve politikalara yeterince uyulmadığı duygusu
STATÜ	Pearson Correlation	1	,612
	Sig.	.	,014
	N	12.	12
Örgütsel amaç ve politikalara yeterince uyulmadığı duygusu	Pearson Correlation	,612	1
	Sig.	,014	.
	N	12.	12

Pearson korelasyonu = 0612 ve $p < 0,5$ değeri kurum çalışanların sahip oldukları statüleri ile stres faktörlerinde olan örgütsel amaç ve politikalara yeterince uyulmadığı duygusu düzeyi arasında bir ilişki olduğu, yani bu faktörün çalışanların statüsüne göre farklılaştığı söylenebilir. Bu ilişkinin %5anlamlılık düzeyinde güçlü bir ilişki olduğu söylenebilir.

Tablo 9: Çalışanların Statüleri ile Yönetmel Stres Faktörlerinden olan Başarının Ödüllendirilmeyeceği Kaygısı Düzeyi ile İlişkisi

		STATÜ	Başarının ödüllendirilmeyeceği kaygısı
STATÜ	Pearson Correlation	1	,604
	Sig.	.	,049
	N	12.	12
Başarının ödüllendirilmeyeceği kaygısı	Pearson Correlation	,604	1
	Sig.	,049	.
	N	12.	12

Pearson korelasyonu = 0604 ve $p < 0,5$ değeri kurum çalışanların sahip oldukları statüleri ile stres faktörlerinde olan Başarının ödüllendirilmeyeceği kaygısı düzeyi arasında bir ilişki olduğu, yani bu faktörün çalışanların statüsüne göre farklılaştığı söylenebilir. Bu ilişkinin %5 anlamlılık düzeyinde güçlü bir ilişki olduğu söylenebilir.

Tablo 10: Çalışanların Statüleri ile Yönetmel Stres Faktörlerinden olan, Bir İşi Başarabilmek İçin Riski Göze Alabilme Düzeyi ile İlişkisi

		STATÜ	Bir işi başarabilmek için risk göze alabilme
STATÜ	Pearson Correlation	1	,704
	Sig.	.	,005
	N	12.	12
Bir işi başarabilmek için risk göze alabilme	Pearson Correlation	,704	1
	Sig.	,005	.
	N	12.	12

Pearson korelasyonu = 0704 ve $p < 0,5$ değeri kurum çalışanların sahip oldukları statüleri ile stres faktörlerinde olan, bir işi başarabilmek için risk göze alabilme düzeyi arasında bir ilişki olduğu, yani bu faktörün çalışanların statüsüne göre farklılaştığı söylenebilir. Bu ilişkinin %5 anlamlılık düzeyinde güçlü bir ilişki olduğu söylenebilir.

5. SONUÇ

Bir eylem ya da durumun kişi üzerinde yarattığı fiziksel veya psikolojik zorlanmaya Stres denir. Stres: Bireyin çeşitli çevresel stres yapıcılara karşı gösterdiği genel bir tepkidir. Stres yapıcılar ise; canlıların olumsuz, duysal ve fizyolojik olaylar karşısında gösterdiği biyolojik bir tepkidir. Bazı olaylara verdiğimiz aşırı tepki olarak stresi tanımlayabiliriz. Genelde olumsuz bir durum olarak algılanan stres, araştırmacı ve bilim adamlarına göre kısaca bireyin, tehdit edici çevre özelliklerine karşı gösterdiği bir tepki olarak tanımlanmaktadır.

Kurum içi stres kaynaklarını çalışanlar tarafından algılanmasına yönelik olarak yaptığımız çalışmada; kurum stres kaynakları ortalamasının 3'ün üzerinde olması stres faktörlerinin varlığı olarak yorumlanabilir.

Aşırı mali sorumluluk duygusu içinde bulunma%25 ile sıklık,%33,3 ile daima stres yaratan bir unsur olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Uzun ve yorucu çalışma saatlerinin %25, düzeyinde daima, yeterince eğitilmemiş ve yetiştirilmemiş personelle çalışma mecburiyeti koşulunun %25 ile daima, iş yükünün fazlalığı bazen %50 düzeyinde stres yaratan faktörler olarak değerlendirildiği söylenebilir.

Siyasal otoritenin baskısı değişkenini %50 oranında bazen hissettikleri, aşırı mali sorumluluk duygusu içinde bulunma nın %33 oranında stres faktörü olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Yöneticilerin bu mesleği seçmelerindeki önemli buldukları değişkenleri sıraladıklarında, güvenceli oluşunu iki yöneticinin ikinci derecede önemli bulduklarını, alınan maşın yönetici tarafından birinci derecede önemsendiği, mesleğin itibarlı oluşunu üç yöneticinin birinci derecede, üç yöneticinin ise bunu ikinci derecede önemli buldukları belirlenmiştir. Yaptıkları işin itibarlı olduğunu üç yönetici birinci dereceden, dört yönetici ise üçüncü dereceden önemli bulduklarını belirtmişlerdir.

İdarecinin yaptığı işin en elverişsiz üç özelliğinin önem sırası açısından değerlendirildiğinde; idarecilerin yaptıkları işte stresli bir iş olması, aşırı sorumluluk ve siyasal baskı gibi koşulları 1. Derece önemsedikleri belirlenmiştir.

Bütün bunlar dikkate alındığında kurum içinde stres yaratan faktörlerin var olduğu kurumların yapması gerekenlerin başında, stres yaratan faktörlerin en aza indirgemeleri ve çalışanların performansını azaltan stres yapıcıları ortadan kaldıran politikalar geliştirmeleri bu açıdan önemlidir.

KAYNAKÇA

- Altınışık, R. vd. (2001). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Sakarya Kitapevi, Adapazarı.
- Akdemir B. (2010). İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi 39, 1, 125 129
- Aytaç,S.(2006).[http://www.ugurzel.com/Makaleler/Makaleler/isyerindekikronik_stres kaynaklari.htm](http://www.ugurzel.com/Makaleler/Makaleler/isyerindekikronik_stres_kaynaklari.htm) /31/05/2006

- Aytaç, S. (2002) İş Yerindeki Kronik Stres Kaynakları.
<http://www.isguc.org/printout.php?id=117>
- Balcı, A. (2000) Öğretim Elemanlarının İş Stresi, Kuram ve Uygulamalar, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Baltaş, A., Baltaş, Z. (2000) Stres ve Başa Çıkma Yolları. 20. Basım. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Bingöl, D., Naktiyok, A. (2001) “Yönetici Akademisyenlerin Temel stres Kaynakları ve Stresle Mücadele Teknikleri”,9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri, Yayın No:10, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, 24-26 Mayıs.
- Cartwright, S., Cooper, C.L. (1997) Managing Workplace Stress. Sage Publication. London.
- Ertekin, Y. (1993) Stres ve Yönetim, TODAİE, Ankara.
- Gadzella, B. M. (1991). Student-life Stress Inventory. Commerce, TX: Copyright.
- Gadzella, B. M. ve Masten, W. G. (2005). An analysis of the categories in the Student-life Stress Inventory. American Journal of Psychological Research, 1(1), 1-10.
- Güngör, B. (1993). Stresiz Çalışma Ortamı. İşinizde Duygusal ve Fiziksel Rahatlığınız İçin Pratik Bir Rehber. Öteki Yönetim Dizisi. 1. Kitap. Ankara.
- Gürçay, C., Seçer, Ş (1999) ”Stres altında yaşam kalitesini artırmada bireysel çözümlerinden biri olarak zaman yönetimi”. 7. Ergonomi Kongresi. 14-16 Ekim. s.144-160.
- Kıev, A., Kohn, V. (1979) Executive Stress. AMA Survey Report, NewYork.
- Marshall, M. (2001) Discipline Without Stress Punishments or Rewards. How Teachers and Parents Promote Responsibility & Learning. Piper Press. Los Alamitos. California.
- Steers, R.(1981) Introduction to Organizational Behaviour, Glenview, Illinois: Scott, Foresman and Company.
- Ubrin, Andrew.J. (1978) Fundamental of Organizational Behavior An Applied Perspective. Pergamon Press, Inc. NewYork.
- Kenyon, A., & Lekhi, R. (2007). Stress at work: a report prepared for The Work Foundation’s principal partners. Project Report. The Work Foundation, London. Bosma, H., Peter, R.,

ARJANTİN OMBUDSMANI: YAPISAL-KURUMSAL VE İŞLEVSEL YÖNLERİ

***

THE OMBUDSMAN OF ARGENTINA: THE STRUCTURAL- INSTITUTIONAL AND FUNCTIONAL ASPECTS

Yrd. Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN

Gümüşhane Üniversitesi, İİBF
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
kadircanerdogan@gumushane.edu.tr

Öz

Ombudsman, esas olarak bir kamu yönetimi denetim kurumu ve yöntemidir. Bu kurum, hak ve yetki ihlaline uğrayan vatandaşların devlet kurumları karşısında savunuculuğunu ve koruyuculuğunu yapan yapısal ve işlevsel yönleri sahip bir yapıdadır. Günümüzde dünyanın altı kıtasında da farklı devlet ve bölge düzeylerinde uygulama alanı bulan ombudsman, Latin Amerika'da da uygulanmaktadır. Bu çalışmanın amacı da Latin Amerika'yı örnekleme amacıyla Arjantin Ombudsmanı'nın yapısal-kurumsal ve işlevsel yönlerine bağlı olarak bilgi verilmesidir. Bu bağlamda da Arjantin kamu yönetimi ve demokrasisi için ombudsmanlık kurumunun yararları ve önemi üzerinde durulmak istenmektedir. Diğer yandan bu çalışma, Latin Amerika'da Arjantin Ombudsmanı'nın incelenmesiyle dünya boyunca gözlenen ombudsman yayılımına bir örnekleme yapmayı da amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Latin Amerika, Ombudsman, Denetim, Arjantin.

Abstract

The Ombudsman is essentially a method and institution of public administration control. This institution not only advocates and protects citizens who suffered from violation of rights and privileges but also has structural and functional aspects framework. Today, six continents of the world have a range of applications of ombudsman. The purpose of this study is to provide information in the context of structural-institutional and functional aspects of Argentinian Ombudsman as a representor of Latin America. Within this framework, the benefit and importance of ombudsman institution were indicated for the public administration and democracy of Argentina. On the other hand, this study aims to make another example of worldwide spread ombudsman by examining Argentina Ombudsman

Keywords: Latin America, Ombudsman, Auditing, Argentina.

1. GİRİŞ

Ombudsman, öz bir ifadeyle kamu yönetimleri ve vatandaşlar arasında hak ve yetki gaspı nedenleriyle ortaya çıkan sorunları çözmeye çalışan bir kurumdur. Ombudsman, genellikle kamu yönetimine ilişkin bir uygulamadır ve ombudsman-kamu yönetimi arasındaki ilişki bir ülkede devlet ve vatandaş düzeyinde, demokrasi, hukuk-devleti ve insan hakları gibi bir takım konularda olumlu ve olumsuz izlenimler oluşturulmasına katkı sunabilmektedir.

Ombudsman, ombudsmanlık veya ombudsmanlık kurumu, günümüzde dünyanın tüm kıtalarına yayılım göstermiştir ve ülkelerin önemli idari reform konularından biri durumuna gelmiştir. Ombudsmanlık, yirminci yüzyılda gelişimini sürdürerek, farklı siyasi rejime veya ideolojilere sahip devletleri de etkilemiş ve bu devletlerde uygulanmaya başlamıştır. Daha önce bu kurumu sistemine adapte etmiş ve bunda başarılı olan devletler, bundan sonra bu kurumu benimseyecek devletlere örnek olmuşlardır.

Dünyanın farklı kıtalarından biri olan Amerika'da da ombudsmanlık kurumları farklı devlet düzeylerinde kurulmuştur. Özellikle 1990'lı yıllarda pek çok Latin Amerika ülkesinde ombudsmanlık kurumları, hesap verebilirlik ve temel hak ve özgürlüklerin korunması için oluşturulmuştur (Lavena, 2011: 3). Bu bağlamda Latin Amerika ülkelerinde kurulan ombudsmanlık kurumları, anayasal bir kurum olarak bağımsız mahkemelerin yanı sıra demokratik toplumun güçlendirilmesi amacıyla kurulmaktadır (Lanza, 1998: 160). Nitekim Latin Amerika ülkelerinde 1980'li yıllardan sonra diktatörlük rejimlerinin yıkılmasıyla demokrasiye dönüş yönünde önemli mesafeler alınmıştır (Reif, 2004: 187). 1980'li yıllarda Küba dışındaki hemen hemen tüm Latin Amerika ülkelerinde neo-liberal politikalara bağlı pazar reformları uygulamaya konulmuştur (Emre, 2013: 3). Dolayısıyla Latin Amerika ülkelerinde ombudsmanlık kurumu da bu neo-liberal demokrasiye dönüş projelerinden biri olarak değerlendirilebilmektedir (Demir, 2002: 160-161).

Bu çalışmada amaç, dünyanın farklı kıtalarına yayılım ve gelişim göstermiş bulunan ombudsmanlık kurumunun bir Latin Amerika ülkesi olan Arjantin üzerinden örneklenmesidir. Bu bağlamda çalışmada, Arjantin Ombudsmanlık Kurumu'na ilişkin yapısal-kurumsal ve işlevsel yönlerine yönelik bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede de ombudsmanlık kurumunun Arjantin demokrasisi ve kamu yönetimi açısından önemi, sağladığı avantajlar ve kazanımlar üzerinde durulmak istenmektedir. Bu çerçevede, çalışma içerisinde öncelikle ombudsman ile ilgili genel düzeyde bilgi verilecektir. İkinci bölümde de Arjantin Ombudsmanlık Kurumu'nun yapısal-kurumsal ve işlevsel yönlerinin açıklanması yapılacaktır. Sonuç bölümünde de konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. OMBUDSMAN: KAVRAM VE ÖZELLİKLER¹

Ombudsman, İsveççe bir kelime olarak, bu dilde Kral ile halk arasında oluşan ilişkilerde elçi, avukat, vekil, bir kişinin yerine geçerek hareket etmeye yetkili kişi anlamına gelmektedir (Fendoğlu, 2011: 26). Dolayısıyla ombudsman, İsveç dilinde “*halkın koruyucusu ve çıkarların savunucusu*” olarak da belirtilebilmektedir. Kelime kökeni açısından ombudsman, “*ombuds*” ve “*man*” kelimelerinin bir araya gelmesiyle meydana gelen bir birleşik kelime özelliği taşımaktadır (Büyükcavcı, 2008: 10). Bu birleşik kelime ombuds, sözcü, temsilci, delege anlamına gelirken (Eren, 2000: 81); man ise bunun bir kişi olduğunu ifade etmektedir (Tayşı, 1997: 106). Bu bağlamda, öz olarak ombudsman kelimesi, “*halkın temsilcisi olan kişi*” anlamına gelmektedir (Özden, 2010: 24).

Yukarıdaki ifadeler çerçevesinde ombudsman, etkili bir kamu yönetimi denetim kurumu olarak, kelime kökeni itibariyle “*halkı koruyan kurum*” şeklinde belirtilebilmekte ve bugün birçok ülkede uygulanmakta olan çağdaş bir denetim aracı olduğu söylenebilmektedir. Nitekim devletlerin benimsemiş olduğu farklı siyasal, sosyal ve kültürel özelliklerine bağlı bir biçimde uygulanmakta olan ombudsman, ombudsmanlık veya ombudsmanlık kurumu, İngiltere’de “*Parlamento Komiseri (Parliamentary Commissioner)*”, Fransa’da “*Arabulucu (Médiateur)*”, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)’nde “*Yüksek Kamu Denetçisi*”, Türkiye’de de “*Kamu Denetçisi*” gibi adlar almıştır. Ombudsman denetiminin gelişmesindeki en önemli etmenler, “yargısal denetimin çok fazla etkin işleyememesi, sınırlı bir biçimde hareket etmesi, çağdaş yönetim ve yargı anlayışına cevap verememesi” gibi hususlar vardır (Avşar, 2007: 27; Gökçe, 2012: 205). Ayrıca kamu yönetimlerinin (idarelerin) örgüt bünyesinde yerine getirmiş oldukları “yönetimsel denetim yöntemlerinin tek yönlü ve objektif bir biçimde işleyememesi” gibi nedenler de ombudsmanın ortaya çıkmasındaki en önemli gelişmelerdir (Erođlu, 1978: 361). Bu çerçevede ombudsman, günümüzde 150’ye yakın devlette ve dünyanın altı kıtasında çeşitli tür ve şekilleriyle uygulanmakta olup, geçen zaman zarfında geniş coğrafyalara yayılmaktadır (Erhürman, 2000: 155). Bu yayılımı ile de demokrasinin hakim siyasi ve yönetimsel örgütlenme ideolojisi olarak kabul edilebilirliğini artıran, demokratik hukuk devletinin temel mekanizmalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Çeşitli kaynaklar, ombudsmanlık kurumunun kökenlerini, Çin’deki Han Hanedanlığı (İ.Ö. 206-İ.S. 220) dönemindeki “Yuan Control” kurumuna, Roma İmparatorluğu dönemindeki “Halk Tribünleri”ne, 17’nci yüzyıl Amerikan kolonilerinde görülen “Censors Kurumu”na dayandırmaktadır (Keskin, 2013: 121; Altuğ, 2002: 54). Buna karşın geniş manada düşünüldüğünde, tarihsel açıdan ombudsmanlık kurumunun İsveç’te ortaya çıktığı birçok kaynakta kabul edilmektedir. Nitekim ombudsmanlık kurumunun ortaya çıkışı, 18. yüzyılda İskandinav topraklarına referansla ifade edilmektedir (Küçüközyiğit, 2006: 91).

¹ Bu bölüm, 2014 yılında Uludağ Üniversitesi’nde Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda bu çalışmanın yazarı tarafından sunulan ve kabul edilen “*Karşılaştırmalı Ülke İncelemeleri Bağlamında Türk Kamu Yönetiminde Ombudsmanın Uygulanabilirlik Analizi*” adlı doktora tezinden alınmıştır.

Ombudsman, İsviçe’te 1809 Anayasası’nda düzenlenerek, bu çerçevede ilk defa bir anayasada resmen tescillenmiştir. Diğer yandan ombudsmanın kökeni konusunda, bu kurumun ilk nüvelerinin Osmanlı Devleti’nde olduğu da söylenmektedir (Şahin, 2010: 133). Nitekim Demirbaş Şarl olarak tanınan İsviçe Kralı XII. Şarl, Osmanlı Devleti’nde bir dönem esir düşmüş ve burada yaşamak zorunda kalmıştır. Bu süre içerisinde Kral, kendi ülkesinde bulunamayışı nedeniyle meydana gelebilecek devlet organlarının ve özellikle kamu yönetiminin adaletsizlik ve kötü uygulamalarına karşı bir kişiyi temsilci olarak atamıştır (Küçüközyiğit, 2013). Daha sonrasında Kral’ın sürgün dönemi bitip, ülkesine döndüğü zaman, bu temsilci tarafından yokluğunda halkın yönetim ve yargı kararları karşısında dilek, istek ve şikâyetlerini içeren bir rapor kendisine sunulduğunda, bu gelişmeden son derece memnun kalmış ve bu şekilde bir temsilcinin devamlı olarak görevde ve faaliyette bulunması kararını vermiştir (Avşar, 1988: 45).

Ombudsmanın temel görevi, bürokrasinin (kamu yönetimi) denetlenmesi ile vatandaşların idareye yönelik olarak maruz kaldıkları zararlardan korunması için çaba göstermektir (Yıldız, 1998: 32). Dolayısıyla ombudsman, idare karşısında vatandaşların şikâyetlerini ve sorunlarını inceleyerek, vatandaş adına idareyi denetleyen bir kurum özelliğine sahiptir (Eryılmaz ve Şen, 1994: 55). Bu sayede de başka bir anlamda vatandaşın idare karşısında avukatlığını yapmaktadır. Ayrıca ombudsman, kamu yönetiminin hukuk kuralları içerisinde ve etiğe dayalı hakkaniyet ölçütleri çerçevesinde kalarak faaliyette bulunması için siyasi denetim ve kamuoyu denetimini de harekete geçirmektedir (Köse, 1999: 70). Genel olarak değerlendirildiğinde, ombudsmanlık kurumu denetimi, “yürütme amaçları bakımından düşünüldüğünde yasama organına bağlı olarak çalışmaktadır ve işlevlerini de yasama organından aldığı yetkiyle yerine getirmektedir. Ancak, yasama organından kesinlikle bağımsız faaliyet yürütmektedir” (Oosting, 2001: 5). Nitekim ombudsman, organik kanunundan destek alarak, gerçekleştirmiş olduğu eylem ve işlemlerden sonra elde ettiğı sonuçları içeren raporu, yasama organına sunmaktadır. Bu şekilde de, yasama organının ve kamuoyunun ilgisini işaret ettiğı alana çekmektedir. Diğer yandan ombudsman, vatandaşlardan gelen şikâyetler üzerine veya kendisi faaliyete geçerek, kamu yönetiminin aksak, usulsüz veya kötü yönlerini tespit etmekte, kamu yönetimlerini bu bozuk yönleri konusunda da uyarmaktadır ve sorunların aşılması için çözüm önerileri getirebilmektedir.

Anlaşıldığı üzere ombudsman, ombudsmanlık veya ombudsmanlık kurumu, yerine getirdiğı görevlerinde geniş oranda bağımsız olan, dolayısıyla görevini yaparken herhangi bir devlet organından talimat, yönlendirme ve emir almayan bir denetim kurum ve yöntemidir. Ombudsman, esas olarak vatandaşların idare karşısındaki haklarını hukukilik ve ahlakilik yönlerinden savunarak, idarenin aksayan veya kötü yönlerini iyileştirmeye çalışmaktadır. Ombudsmanın diğer önemli bir görevi de insan haklarını koruyucu bir sistem olarak yapısal ve işlevsel yönleri sahip olmasıdır. Ombudsman, faaliyet yılı sonunda yasama organına sunmuş olduğu raporlarla dikkatleri, raporda beyan edilen düzenlemelere çekmektedir ve vatandaşların görüş, şikâyet ve yönlendirmeleriyle şekillenen çalışmaları ile kamu yönetimlerinin yasal mevzuat

çerçevesinde hareket etmesini sağlamakta, etik ihlalleri ortadan kaldırabilmekte ve bu olumsuzluklara dayalı insan hakları ihlallerini de önlemektedir. Bu bağlamda ombudsman, vatandaşın eli, kulağı, sesi olmasıyla “katılımcı demokrasi” ilkesine göndermede bulunurken, kamu yönetiminin hukuk kuralları çerçevesinde kalmasını sağlayarak da “hukuk devleti” ilkesine bir gönderme yaptığı söylenebilmektedir. Tüm bunlara ek olarak ahlaki ilkeleri ve bunlara dayalı bir biçimde etik standartların yerleştirilmesini sağlama amacı ile de “kamu yönetiminde etiğe” katkılar sunmaktadır.

3. ARJANTİN’DE OMBUDSMAN

Arjantin’de ombudsman veya ombudsmanlık kurumu, çalışmanın devam eden bölümünde yapısal-kurumsal ve işlevsel yönlerine bağlı olarak ele alınacaktır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle ombudsmanlık kurumunun kuruluşu, görevleri, atanması ve statüsü gibi yönlerine bağlı olarak genel düzeyde bilgiler verilecektir. Daha sonrasında ise ombudsmanlık kurumunun şikâyet başvurularını kabul şekilleri, çalışma biçimleri, denetimlerinin sonuçlandırılması ve yapılan denetimlerin etkinliği ve verimliliğine bağlı olarak işlevsel yönleri hakkında bilgi verilecektir. Ancak Arjantin Ombudsmanı ile ilgili sözü edilen açıklamalara geçmeden önce ombudsmanla ilgili olduğu düşünülerek genel hatlarıyla Arjantin’in siyasi yapısı ve kamu yönetimi örgütlenmesine değinilecektir.

3.1. Arjantin’in Siyasi Yapısı ve Kamu Yönetimi

Arjantin, 23 Eyalet ve bir otonom şehir (Capital Federal-Buenos Aires)’den meydana gelen federal bir cumhuriyettir (T.C. Buenos Aires Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2014: 7). Arjantin’de her eyalet kendi yasama ve yürütme organına sahiptir (Bianco vd., 1998: 4).

Arjantin’de yürütüme organının en önemli kanadını Devlet Başkanı meydana getirmektedir ve ülkenin genel yönetimini kontrol etmektedir (Ekici, 2003: 23). Arjantin’de Devlet Başkanı, çok geniş yetkilerle donatılmıştır ve kabine başkanı ile hükümet üyelerini doğrudan, Anayasa Mahkemesi üyelerini ise Senato’nun onayı ile atama yetkisine sahip bulunmaktadır (Şen, 2011: 3). Yasama, iki başlı bir yapıya sahip olarak Kongre bünyesinde Milletvekilleri Meclisi’nden ve Senato’dan oluşmaktadır (Ekici, 2003: 24). Arjantin’de yargı, adli ve yönetsel olmak üzere iki başlı bir yapıdadır ve yönetsel yargı gücü, Anayasa Mahkemesi’nin öncülüğünde sağlanmaktadır. Adli yargının da, en üst yargı kolu merci, Anayasa Mahkemesi’dir. Bir diğer yönetsel mahkeme de başkentte faaliyetlerini yürüten Federal Yüksek Temyiz Mahkemesi’dir (Parlak ve Caner, 2005: 405-406).

3.2. Arjantin Ombudsmanı

Arjantin Ombudsmanı ile ilgili yapısal-kurumsal ve işlevsel yönlerin açıklanmasında, öncelikle ombudsmanla ilgili genel düzeyde bilgiler verilecek ve daha sonrasında ombudsmanın uygulama düzeyine ilişkin bilgilere yer verilecektir.

3.2.1. Arjantin Ombudsmanı'na İlişkin Genel Bilgiler: Yapısal-Kurumsal Yönler

Arjantin'de ombudsmanlık kurumunun meydana getirilmesine dair tartışmalar, devlet organları ve medya ajansları tarafından 1980'li yıllardan sonra başlamıştır (Gordillo, 1984: 230; Reif, 2004: 196). Arjantin'de, 1980'li yıllardan sonra demokratikleşme çabalarının artmaya başlamasıyla ve devletin insan hakları konusundaki hassasiyetinin artması sonrasında 1990'lı yıllara gelindiğinde hak ve özgürlükler bağlamında bazı reformlar yapılmıştır. Bu süreçte Devlet Başkanı, "*Defensor del Pueblo (Halkın Savunucusu)*" adındaki ombudsmanlık kurumun kurulması için bir kararname yayımlamıştır (Özden, 2010: 104). Bunun üzerine Arjantin'de ombudsman, 24834 sayılı bir yasal düzenlemeye bağlı olarak 1993 yılında kurulmuştur (Pegram, 2007: 14; Maiorano, 1999: 360; Reif, 2011: 292). Ancak 1994 yılında Arjantin Anayasası'na bir ek yapılarak ombudsman, anayasal bir kuruluş haline gelmiş ve güçlendirilmiştir (Fendoğlu, 2011: 93).

Arjantin'de ombudsmanın asıl görevi, yasalar ve anayasaya bağlı olarak insan haklarını korumak ve garanti altına almaktır (DESA, 2004: 7). Daha geniş bir biçimde ombudsmanın görevi; "*bireylerin Anayasa tarafından güvence altına alınmış olan temel hakları, güvenceleri ve yararlarını kamu yönetiminin iş, işlem veya ihmalleri karşısında korumak, kamusal yönetimin işlemlerinin yürütümünü denetlemektir*" şeklinde ifade edilebilmektedir (Akıncı, 1999: 350). Arjantin'de ombudsman, insan hakları ve kamu yönetiminin klasik fonksiyonlarının denetlenmesi üzerine kurulmuş melez bir ombudsmandır (Lavena, 2011: 14; Pegram, 2007: 16). Ombudsmanlık kurumunun araştırma ve inceleme yetkisinin bulunduğu kurum ve organlar arasında şunlar bulunmaktadır (Akıncı, 1999: 352; Reif, 2004: 197):

- Özerk ve yerel yönetimler,
- Bütün özerk kurumlar,
- Devlet şirketleri,
- Kamu tüzel kişileri,
- Payının çoğu kamuya ait olan şirketler,
- Kamu kurumu sayılan yönetsel birimler.

Arjantin'de ombudsman, Parlamento tarafından (Özden, 2010: 105; Volio, 2003: 231; Maiorano, 2000a: 234), 5 yıllık bir dönem için atanmaktadır (Maiorano, 1999: 361; Fendoğlu, 2011: 93). Ombudsmanın bir kez daha seçilebilme şansı bulunmaktadır (Lavena, 2011: 16). Ayrıca görevlendirmeyi yapan Parlamento, gerektiğinde gerekçesini belirterek ombudsmanı görevinden

alabilmektedir (Fendoğlu, 2011: 101). Arjantin’de ombudsman, bağımsız ve tarafsız bir organdır (Maiorano, 2000a: 233; Fendoğlu, 2011: 101) ve dokunulmazlığa sahip bulunmaktadır (Demir, 2013: 7; Akıncı, 1999: 350). Arjantin’de ombudsmanın bir avukat olması zorunlu değildir (Volio, 2003: 233). Bunlara ek olarak ombudsmanın Arjantin vatandaşı olması ve en az otuz yaşında olması bir zorunluluktur. Ombudsman, kendi görevi dışındaki bir kamu işi, siyaset ve ticaretle uğraşamamaktadır (Özden, 2010: 105; Akıncı, 1999: 352). Ombudsmanın hem anayasal insan haklarını hem de kamu yönetimini gözetmek olarak iki temel görevi vardır (Reif, 2004: 197). Diğer yandan ombudsman, her bir yasama kanadındaki seçilmiş üyelerin üçte ikisinin verdiği oylar çerçevesinde onların onayıyla atanmaktadır (Maiorano, 1999: 361).

3.2.2. Arjantin Ombudsmanı’nın Uygulama Düzeyine İlişkin Bilgiler: İşlevsel Yönler

Arjantin vatandaşı olan herkes ombudsmana başvurabilmektedir. Arjantin’de ombudsman, vatandaşların başvurusu yanında kendi inisiyatifıyla (resen) de araştırma ve inceleme başlatabilmektedir. Ombudsmanın şikâyet kabul ettiği konular arasında şunlar bulunmaktadır (Özden, 2010: 106-107):

- Görevini yanlış yapma,
- Meşru olmayan eylemler,
- şikâyetlerin cevapsız bırakılması,
- Hizmet sunarken gereken ilginin gösterilmemesi,
- Bilgi yetersizliği,
- İnsan hakları ve tüketici hakları ihlalleri,
- Çevrenin korunması.

Arjantin’de ombudsman tarafından şikâyetlerin kabul edilmesinde bazı küçük gereklilikler bulunmaktadır (Maiorano, 1999: 363). Bu gereklilikler içerisinde; şikâyet başvurularının ad, soyad, adres ve şikâyetçinin imzasının bulunması gibi biçimsel koşulların yerine getirildiği bir dilekçe ile yapılması (Akıncı, 1999: 352; Maiorano, 2000a: 236; Maiorano, 2000b: 66) gibi ombudsmanın şikâyet edilen olayın üzerinden 1 yıl geçmesi durumunda, şikâyeti reddetme hakkının olması (Özden, 2010: 107) ve bir şikâyet başvurusun 6 ay içinde sonuçlandırmak zorunda olması çerçevesinde işlevsel gereklilikler de bulunmaktadır (Maiorano, 2000b: 71).

Arjantin’de Ombudsman, her şikâyeti kabul etmemekte ve şikâyet eline ulaştığı zaman bir ön inceleme yapmaktadır. Nitekim ombudsman, inceleme alanında olmayan şikâyet dosyalarını reddedebilmektedir (Maiorano, 1999: 363; Maiorano, 2000b: 69). Arjantin’de ombudsman, şikâyet konusuna ilişkin araştırmasını ve incelemesini bitirdiğinde vatandaş tarafından yapılan şikâyeti haklı bulursa gereken değişikliklerin yapılması için ilgili kamu yönetimine önerilerde bulunabilmektedir. Ombudsmanın kararları bağlayıcı olmasa da aksi bir durumda olayı mahkemelere taşıyabilmektedir (Özden, 2010: 207; Maiorano, 2000b: 69; Reif, 2004: 198). Ombudsmanın bazı konularda Anayasa Mahkemesi’ne başvuru hakkı da bulunmaktadır. Buna ek olarak ombudsman,

ilgili Şikâyet dosyasına ilişkin incelemesini bitirdiğinde duruma göre idareye o konu ile ilgili hazırlanmış bir özel rapor da gönderebilmektedir. Bu rapora karşılık ilgili idare de 30 gün içinde cevap vermek zorundadır. İdare tarafından ombudsmana sunulan rapor, geçerli ise araştırma burada kesilir, değilse araştırmanın sonuçlandırılması için sürece devam edilmektedir. Ayrıca Arjantin’de ombudsmanlık kurumunun inceleme alanına giren tüm kamu yönetimleri ve diğer örgütler, devlet sırları hariç olmak üzere kamusal nitelik taşıyan tüm belge ve bulgularını ombudsmana iletmek zorundadırlar (Akıncı, 1999: 353-354; Reif, 2004: 198; Maiorano, 2000a: 236).

Arjantin’de ombudsman, Ulusal Kongre’ye hem yıllık rapor hem de yıl içerisinde özel raporlar sunabilmektedir (Volio, 2003: 244; Maiorano, 2000a: 234). Arjantin’de ombudsman, bir yargı organı değildir ve yargıya ilişkin kesin kararlar alamamaktadır (Bowen ve Rose-Ackerman, 2003: 178; Maiorano, 1999: 364). Ombudsman, sadece uyarı ve tavsiyelerde bulunabilmektedir (Reif, 2004: 198). Bu çerçevede Arjantin’de ombudsmanın sadece araştırma ve soruşturma yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca ombudsmanın yargı aşamasındaki dosyalar ve kamusal nitelikli olmayan konularda veya Şikâyet başvurularında karar alma yetkisi yoktur (Fendoğlu, 2010: 9; Fendoğlu, 2011: 93). Diğer yandan ombudsman, Parlamento’ya kamu yönetimi içerisindeki kötü yönetim uygulamalarının ve insan hakları ihlallerinin düzeltilmesi için yasal önlemler alınmasını önerebilmektedir (Maiorano, 1999: 364; DESA, 2004: 7; Maiorano, 2000b: 72). Tüm bunlara ek olarak ombudsmanın yıllık raporları ve kararları, medyanın da desteğiyle önem kazanabilmektedir. Nitekim ombudsmanın karar ve raporları, kamuoyuna açıktır.

Arjantin’de ombudsmanın etkinlik ve verimlilik düzeyinin belirlenmesine ilişkin olarak aşağıda ombudsmanın yıllar boyunca almış olduğu Şikâyet sayıları ve bu Őikâyetlerin ne kadarının çözüldüğüne dair sayısal bilgiler yer almaktadır. Ayrıca aşağıda ombudsmanın kaydetmiş olduğu bazı başarı hususları da ifade edilmiştir. Bu sayede de ombudsmanın Arjantin demokrasisi ve kamu yönetimi açasından önemi hakkında bazı ipuçlarına ulaşılabilmektedir.

Aşağıda Tablo 1 ve Tablo 2’de Arjantin’de ombudsmanlık kurumunun etkinlik ve verimlilik düzeyinin tayin edilmesine dair 1994-2002 yılları arasındaki toplam Şikâyet sayısı ve 2002 yılında alınan Őikâyetlerin konuları gösterilmiştir.

Tablo 1: Arjantin’de Yıllar Bazında Ombudsmana Gelen Şikâyetler

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Şikâyet Sayısı	756	7256	22697	25082	30434	18000	14716	14335	11702

Kaynak: Özden, 2010: 108.

Tablo 2: Arjantin’de 2002 Yılı Bazında Ombudsmana Gelen Őikâyetlerin Konusu ve Oranları

Őikâyetin Konusu	Oranı (%)
• İnsan hakları ve adalet	12,5
• Çevre, kültür, sağlık ve eğitim	13,6
• Ekonomi, finans, vergiler, tüketici hakları ve kamu hizmetleri	41,6
• İstihdam ve refah	32
• Hukuki danışmanlık	0,3
Toplam	100

Kaynak: Özden, 2010: 108.

Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte değerlendirildiğinde; 1994 ve 2002 tarihleri arasındaki Şikâyetler, yıllar bazında artış göstermiş, bir dönem azalmıştır. Bu zaman aralığında en çok Şikâyet, 1998 yılında alınmıştır. En az Şikâyet ise ilk kuruluş yılı olan 1994 tarihinde kaydedilmiştir. Diğer taraftan 1994 ve 2002 tarihleri arasındaki Őikâyetlerin önemli bir bölümü, insan hakları, adalet, kadına dair konular ve sosyal eylemelere dair olaylardan meydana gelmiştir (Reif, 2004: 199). Bu Şikâyetler arasından en büyük oranı, ekonomi, finans, vergiler, tüketici hakları ve kamu hizmetleri kategorisi meydana getirmektedir. Daha sonrasında en büyük oran, istihdam ve refah kategorisine ait bulunmaktadır. Bu rakamlar çerçevesinde Arjantin’de ombudsmanlık kurumunun yıllar bazında kurumsallaşmasına ve toplum içerisinde gün geçtikçe artan önemine binaen Şikâyet sayılarında ciddi artışlar oluştuğu ve toplum içerisindeki gerçek kişilerin ve sivil toplum kuruluşlarının hak ve özgürlüklerinin korunduğu görülmektedir. Bu durum ise ombudsman sayesinde Arjantin’de hem kamu yönetiminin kötü yönetim ve insan hakları ihlallerinden arınması sağlanmakta hem de toplumda farklı aktörlerin seslerini duyurarak kamu politikalarının kararlaştırılmasına ve uygulanmasında katılımını sağlayarak demokrasiye büyük katkılar sunulmaktadır.

Arjantin’de ombudsman, hükümetin bir kuruluşu değil, Cumhuriyet’in savunucusudur. Ombudsman deliller neticesinde hareket etmekte ve kendisine olan güveni yüksek bir kurumdur. Ombudsman, kamu yönetiminin bir ortağı gibi çalışarak destek olmakta ve yönetim ve vatandaşlar arasında tarafsız bir arabulucu gibi çalışarak her iki taraf arasında diyalogu temin etmektedir (Özden, 2010: 106; Reif, 2004: 200). 1996 yılı Faaliyet Raporu’na göre Arjantin’de ombudsmana gelen Şikâyet başvurularından (22697), 17000 tanesi çözüme kavuşturulmuş ve kamu yönetiminde önceki dönemlere göre ciddi bir iyileşme sağlanmıştır. Yine ombudsman 1996 yılında 224 adet resen araştırma başlatarak bunlardan önemli bir bölümünü çözüme kavuşturmuştur (Akıncı, 1999: 355). Ombudsmanın 2002 yılında kendisine ulaşan Őikâyetlerin büyük bir oranı,

ekonomik alanda faaliyet gösteren kuruluşlar ve kamu hizmeti gören özel şirketlere (su, elektrik ve finansal hizmetler) dayalı sivil toplum kuruluşlarından gelmiştir. Ayrıca yine 2002 yılında çevre, sağlık, eğitim ve kültürel yönetime dair şikâyetler de ombudsmana ulaşan şikâyetler arasındadır (Reif, 2004: 198).

Arjantin’de ombudsmanlık kurumu, kurulmuş olduğu 1994 yılından başlayarak istikrarlı ve sürekli uygulama ve kararları ile vatandaşların büyük düzeyde güvenini kazanmış bir kurumdur (Akıncı, 1999: 351). Arjantin’de ombudsmanlık kurumu, geçen yıllar itibariyle insan haklarının korunması çerçevesinde önemli mesafeler almıştır. Ancak ülkede halen insan hakları ihlallerinin olduğu da bir gerçektir. Bunlara örnek vermek gerekirse; polisin vatandaşlara karşı tutumu, hapisane koşulları, kadınlara karşı uygulanmakta olan ayrımcılık ve şiddet gösterilebilmektedir (Özden, 2010: 108). Nitekim Arjantin’de bu konulara bağlı olarak ombudsmana halen şikâyetler ulaşmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Latin Amerika ülkeleri, 1980’li yıllardan sonra neo-liberal politikaların da etkisi ile büyük düzeyde liberal demokrasiye dönüş aşamasına girmişlerdir. Nitekim ombudsman da bir liberal demokrasi projesi olarak birçok Latin Amerika ülkesinde kurulmuştur. Bu ülkelerden biri de Arjantin’dir. Arjantin’de ombudsman, neo-liberal politikalara dayalı liberal demokrasiye dönüşün önemli bir simgesi olmuştur. Nitekim Arjantin kamu yönetimi ve demokrasisine sağladığı kazanımlar da bunu göstermektedir.

Arjantin’de bütün ülke kapsamında, federal düzeyde, bir ombudsmanlık kurumu uygulaması bulunmaktadır. Arjantin’de ombudsmanlık kurumu, belirli bir kanuna dayanılarak kurulmuş, tarafsız ve bağımsız olarak tasarlanmış bir yapıdadır. Diğer yandan ombudsmanlık kurumu, hızlı ulaşılabilen, etkili, uzman, kamu yönetimlerini dışarıdan objektif bir biçimde denetleyen ve hem kamu yönetimlerine hem vatandaşlara katkıları olan bir yapı olarak meydana getirilmiştir.

Arjantin’de ombudsmanlık kurumu, özünde Parlamento’ya bağlı oluşu ve bu organa sunmuş olduğu raporlar ve medya ile olan ilişkileri çerçevesinde hem siyasi hem de kamuoyu denetimine katkılar sunan bir örgüttür. Bu şekilde de ombudsmanın ulusal ve bölgesel düzeylerde olmak üzere demokrasi, insan hakları ve hukuk devletine katkılarının olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Arjantin’de ombudsmanlık kurumu uygulaması, Latin Amerika çerçevesinde dünyada aşama aşama ve dalga dalga gerçekleşen ombudsman yayılımına bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bu kurumsal uygulamalar demokratikleşme yolunda atılmış önemli bir adım olarak Parlamentolar’ın daha sağlıklı ve düzenli çalışmasına yardımcı olmaktadır. Diğer yandan Arjantin demokrasisine olduğu kadar kamu yönetimi açısından da önemli bir deneyim olan ombudsmanlık kurumu ile kamu yönetimlerinin daha vatandaş odaklı, hesap verebilir, açık ve katılımcı yol ve yöntemleri kullanmaları teşvik edilmektedir. Çalışma içerisinde ombudsmanın etkinliği bölümünde de ifade edildiği biçimiyle

ülkede ombudsmana karşı hem devlet düzeyinde hem de vatandaş tabanında bir güven bulunmaktadır.

Sonuç olarak Arjantin’de ombudsmanlık kurumu, hem demokrasiye hem de kamu yönetiminin örgütsel ve işlevsel yapısına önemli katkılar sağlayarak vatandaş tabanında devlete olan güven düzeyini artırmaktadır. Nitekim çalışma içerisinde ombudsmanlık kurumunun yıllara göre değişen şikâyet başvuru sayısı ve bu şikâyetlerin performans açısından sonuçlarına bakıldığında durum açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu nicel verilerden de anlaşıldığı üzere ombudsmanlık kurumunun Arjantin’de devlet ve kamu yönetiminin demokratikleşmesi, şeffaflaşması ve insan haklarının, hukuk devletinin gelişimi açısından önemli katkıları ve etkisi vardır. Bu durum da ülkede ombudsmanın geleceği açısından olumlu izlenimler oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKINCI, M. (1999), Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- ALTUĞ, Y. (2002), Kamu Denetçisi (Ombudsman), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- AVŞAR, B. Z. (1988), Ombudsman (Kamu Hakemi): Türkiye İçin Bir Model Önerisi, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- AVŞAR, B. Z. (2007), Ombudsman: İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- BIANCO, M., Ines Re, M., Laura, P. ve diğerleri (1998), Human Rights and Access to Treatment for Hiv/Aids in Argentina, Case Study Developed Under the Laccaso’s Human Rights Project and in Colaboration with UN Aids Office, http://www.feim.org.ar/pdf/publicaciones/Case_Study_Argentina.pdf, Erişim Tarihi: 03.10.2014.
- BOWEN, J. and Rose-Ackerman, S. (2003), Partisan Politics and Executive Accountability: Argentina in Comparative Perspective. *Supreme Court Economic Review*, No. 10, pp.157-210.
- BÜYÜKAVCI, M. (2008), Ombudsmanlık Kurumu, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı: 4, ss.10-13.
- DEMİR, G. (2002), Ombudsman Aranıyor, İstanbul: Ahi Kültürünü Araştırma Yayınları, Sade Ofset Matbaası.
- DEMİR, R. (2013), Karşılaştırmalı Olarak Ombudsman ve Avrupa Birliği Ombudsmanı. *Denetim*, Sayı: 121, ss.4-15.
- DESA (Department of Economic and Social Affairs) (2007), Republic of Argentina Public Administration Country Profile, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023191.pdf>, Erişim Tarihi: 23.03.2014.

- EKİCİ, B. (2003), Arjantin Yönetim Sistemi. Nitas, K. (Ed.), *Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetim*, (ss.21-29), Ankara: İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi Başkanlığı.
- EMRE, Y. (2013), Latin Amerika'da Sosyal Demokrat Eğilimler, Küresel Eğilimler Serisi Çalışma Kağıdı No. 9, Ağustos, ss.1-9, http://www.gpotcenter.org/dosyalar/ke-9_2013_emre.pdf, Erişim Tarihi: 21.10.2014.
- EREN, H. (2000), Ombudsman Kurumu, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 1, ss.79-96.
- ERHÜRMAN, T. (2000), Türkiye İçin Nasıl Bir Ombudsman Formülü?, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 49, Sayı: 1-4, ss.155-180.
- EROğLU, H. (1978), İdare Hukuku, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Kalite Matbaası.
- ERYILMAZ, B. ve şen, M. L. (1994), 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Yerel Yönetimler, MÜSİAD Araştırma Raporları: 5, İstanbul: MÜSİAD Yayınları, Anadolu Matbaacılık.
- FENDOğLU, H. T. (2010), Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık). SDE Analiz, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Ombudsman.pdf>, Erişim Tarihi: 12.11.2014.
- FENDOğLU, H. T. (2011), Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık), Ankara: Yetkin Yayınları.
- GORDILLO, A. (1984), An Ombudsman for Argentina: Yes, but, *International Review of Administrative Sciences*, No. 50, pp.230-234.
- GÖKÇE, A. F. (2012), Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, ss.203-227.
- KESKİN, İ. (2013), Temel İnsan Hakları Bağlamında Ombudsmanlık Kurumunun Hukuk Devletindeki Yeri ve Önemi, *Adalet Dergisi*, Sayı: 45, ss.117-144.
- KÖSE, H. Ö. (1999), Denetim ve Demokrasi, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 33, ss.62-85.
- KÜÇÜKÖZYİğİT, H. G. (2006), Ombudsmanlık Kurumu: Hukuksal ve Siyasi Bir İnceleme, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 2, No: 5, ss.90-111.
- KÜÇÜKÖZYİğİT, H. G. (2013), Bağımsız Bir Kamusal Denetim Organı: Ombudsman, Türk Hukuk Sitesi, http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_100.htm, Erişim Tarihi: 24.05.2013.

- LANZA, L. V. (1998), The Challenges Facing the Ombudsman in Latin America, L. C. Reif (Ed.), *The International Ombudsman Yearbook* (pp.159-165), Vol. 2, the Netherlands: Kluwer Law International.
- LAVENA, C. (2011), Anti-corruption policies through a comparative perspective: Increasing Public Sector Transparency through the ‘Ombudsman’ in Latin America?, 1st Global Conference on Transparency Research, Rutgers University-Newark, May, 19-20 2011, http://observgo.quebec.ca/observgo/fichiers/13281_daepi.pdf, Erişim Tarihi: 12.12.2014.
- MAIORANO, J. L. (1999), The Defensor Del Pueblo in Argentina: A Constitutional Institution of Control and Protection. Reif, L. C. (Ed.), *The International Ombudsman Anthology: Selected Writings from the International Ombudsman Institute*, (pp.359-368), the Netherlands: Kluwer Law International.
- MAIORANO, J. L. (2000a), The Ombudsman Institution in Argentina. Hossain, K. vd. (Ed.), *Human Rights Commissions and Ombudsman Offices: National Experiences throughout the World*, (pp.233-246), the Netherlands: Kluwer Law International.
- MAIORANO, J. L. (2000b), Argentina: The Defensor del Pueblo de la Nacion, Gregory, R. and Giddings, P. (Ed.), *Righting Wrongs: The Ombudsman in Six Continents*, (pp.65-73), the Netherlands: IOS Press.
- OOSTING, M. (2001), Protecting the Integrity and Independence of the Ombudsman Institution: the Global Perspective, L. C. Reif (Ed.), *The International Ombudsman Yearbook*, (pp.1-23). the Netherlands: Kluwer Law International.
- ÖZDEN, K. (2010), Ombudsman: Türkiye’deki Tartışmalar, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- PARLAK, B. ve Cantürk, C. (2005), Karşılaştırılmalı Siyasal ve Yönetmel Yapılar, Bursa: Alfa Aktüel.
- PEGRAM, T. (2007). In Defence of the Citizen: the Human Rights Ombudsman in Latin America, the V. Annual Meeting of the Red-Euro-latinoamericana de Gobernabilidad para el Desarrollo (REDGOB), Poitiers, 6-7 December 2007, http://tompegram.com/wp-content/uploads/2011/05/In-Defence-of-the-Citizen_Thomas-Pegram-Paper-Submission.pdf, Erişim Tarihi: 14.06.2014.
- REIF, L. C. (2004), The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights Systems, the Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers
- REIF, L. C. (2011), Transplantation and Adaptation: The Evolution of the Human Rights Ombudsman, *Boston College Third World Law Journal*, Vol. 31, Iss. 2, pp.269-310.

- şAHİN, R. (2010), Ombudsman Kurumu ve Türkiye’de Kurulmasının Türkiye’nin Demokratikleşmesi ve Avrupa Birliği Üyeliği Üzerine Etkileri, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 468, ss.131-157.
- şEN, E. (2011), Arjantin Ülke Raporu, Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, file:///C:/Users/kemal%20%C3%A7elik/Desktop/Arjantin_ulke_raporu_2011.pdf, Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- T.C. Buenos Aires Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2014), Arjantin Ülke Raporu-2013, Buenos Aires, <http://www.counsellors.gov.tr/upload/RA/2013%20Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Rapor.pdf>, Erişim Tarihi: 13.12.2014.
- TAYşI, İ. (1997), Ombudsman Kurumu ve Ülkemizde Uygulanabilirliği, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 25, ss.106-123.
- VOLIO, L. G. (2003), The Institution of the Ombudsman. The Latin American Experience, *Revista Instituto Interamericano de Derechos Humanos (Revista IIDH)*, No. 37, pp.219-248.
- YILDIZ, N. (1998), Türkiye’de Belediyelerin Dış Yöneltil Denetimi, Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Kontrolörleri Derneği Yayını, No: 4.

TÜRKİYE'DE İSTİHDAMIN SEKTÖREL BELİRLEYİCİLERİ

***

THE SECTORAL DETERMINANTS OF EMPLOYMENT IN TURKEY

Uzm. Ali TÜFEKÇİ

Türkiye İstatistik Kurumu,
ali.tufekci@tuik.gov.tr

Yrd. Doç. Dr. Süleyman ŞAHİN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF,
İşletme Bölümü,
suleymansahin@ibu.edu.tr

Arş. Gör. Esmâ GÜLTEKİN

Fırat Üniversitesi, İİBF,
İktisat Bölümü,
egultekin@firat.edu.tr

Arş. Gör. Mehmet TEMİZ

İnönü Üniversitesi, İİBF,
İktisat Bölümü,
mehmet.temiz@inonu.edu.tr

Öz

Bu çalışmada, toplam istihdamın sektörel bazda belirleyicilerini tahmin etmek amacıyla toplam istihdam ile sanayi, inşaat, tarım ve hizmet sektörleri arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada Bootstrap Rolling Window Nedensellik Testi ile Breitung ve Candelon Frekans Alanı Nedensellik Testi kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada farklı sektörlerin toplam istihdam arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Sektörler arasında toplam istihdamın temel belirleyici sektörü hizmet sektörü olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, Breitung ve Candelon Frekans Alanı Nedensellik Testi.

Abstract

In this paper, in order to estimate the total employment of determinants on a sectoral basis, causality relationship between total employment and industry, construction, agriculture and services sectors is investigated. Bootstrap Rolling Window Causality Test and Breitung and Candelon Frequency Domain Causality Test are used in the research. A significant relationship between total employment and different sectors is found. In addition, among the sectors, service sector is determined as main decisive sector of total employment.

Keywords: Employment, Breitung and Candelon Frequency Domain Causality

1. GİRİŞ

Ekonomik üretiminin parametresi olan istihdam, politika yapıcılarının önemsediğ önemli konulardan biridir. İstihdamın artırılmasına yönelik geliştirilen ekonomik ve sosyal politikalar güncelliği her zaman korumuştur. Ekonomi bilimi, istihdam ve işsizlik konularını ayrı bir önem verdiği için “İşgücü Ekonomisini” alt bir disiplin olarak ele almıştır. Rasyonel politikalar içerisine, sosyal olgu olarak istihdam politikaları da politikacılar tarafından dahil edilmiştir.

İstihdam politikaların desteklenmesinin ve gerçekteştirilmesinin hem ekonomik hem de sosyal maliyetlerinin olduğu yadsınamaz. Bu politikanın gerçekteci zeminde yürütülmesi için istihdamın hem bağımsız hem de bağımlı değişken olarak etkilediği veya etkilendiği tüm ekonomik ve sosyal parametrelerin hesaba alınması bir zorunluluktur.

İstihdamın ilişkili olduğu parametrelerinin tahmin edilmesinin yanı sıra toplam istihdamdaki değişimin sektörel düzeyde belirleyicinin tahmin edilmesi, toplam istihdamın etkilendiği sektör üzerinden üretilecek spesifik politikaların uygulanabilirliğini artıracak ve bu politikalara göre alınacak pozisyon ile birlikte katma değeri yüksek ve geri dönüşü hızlı projelerin üretilebilirliği imkanı doğacaktır.

Bu çalışmada, sanayi, inşaat, tarım ve hizmet sektörleri temelinde toplam istihdamın belirleyici sektörünü dönemsel olarak tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma sonucunda elde edilen çıktılar ile politika yapıcılarının toplam istihdama yönelik yapılacak olan planlamalar da istihdama yönelik belirleyici olan sektörlere göre spesifik politikalar üretilebilecektir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

İstihdamın belirleyicisi olarak sektörler arasındaki farklılıklara literatürde ilk değinen çalışma Lilien (1982) tarafından yapılmıştır. Sektörler arasında ki kayma sonucunda işsizlik oranının azaltılarak genel istihdamın artacağı belirtilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri üzerine yapılan çalışmada Lilien tarafından ortaya koyulan istihdam dağılım indeksi daha sonraki çalışmalar açısından önem arz etmektedir. Abraham ve Katz (1984) Lilien'in çalışmasının sonucunda elde ettiği güçlü bulguların çelişmekte olduğunu istihdam dağılımının belirli ölçülerde işsizliği ve toplam talebi etkilediği belirtilmektedir. Bunun yanında, Mills, Pelloni ve Zervoyianni (1995) makro ekonomik zaman serisi kullanarak daha modern bir ekonometrik model geliştirerek incelenmiştir. Sektörel kayma ile toplam işsizlik ve istihdam üzerinde benzer bulgulara rastlanmıştır. Fortin ve Araar (1997) Kanada için uyguladıkları çalışmalarında istihdamın sektörler arasındaki dağılımının önemli ve pozitif bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Bunun yanında resesyon dönemlerinde işsizlik oranlarında dalgalanma oranlarının arttığı tespit edilmiştir. , Sakata (2002) çalışmasında Mills ve ark. (1995) tarafından geliştirilen yöntem üzerinden Japonya için test etmiştir. Kısa dönemde sektörel kayma ile toplam istihdam üzerinde bir ilişki bulsa da Lilien (1982) aksine uzun dönemde bir ilişki varlığına rastlamamıştır. Sakata ve

McKenzie (2014) çalışmalarında Sakata (2002)'nin Japonya üzerine uyguladığı çalışmaya belirli yaş grupları getirerek uygulamıştır. 15-24, 55-64 yaş grupları arasında uyguladığı çalışmada kısa dönemde ilişki varlığı saptanırken, uzun dönemde bir ilişki varlığı tespit edilmemiştir.

Robson (2007) İngiltere üzerine yaptığı çalışmada bakış açısını değiştirerek sektörel kaymadaki temel nedenin bölgelere bağlı olduğunu belirtmiştir. Bölgeler arasında yaşanan farklılıkların sonucunda sektörler arasında belirleyici bir ilişki olduğu savunulmuştur.

Sektörel dağılımın farklı ölkeler açısından incelenen çalışmalarında, Graff, Oort ve Florax (2012) çalışmalarında imalat, dağıtım, hizmet sektörlerin genel istihdam üzerindeki etkisi Hollanda için incelenmiştir. Çalışmada mekânsal üç aşamalı en küçük kareler yöntemi uygulanarak sektörlerin her birinin genel istihdam ve nüfus artış hızı ile ilişkileri incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulguların en önemlilerinden biri nüfus artışının tüketici hizmet sektörü üzerinde önemli ve anlamlı bir etkisi varken diğer sektörler açısından bir etki tespit edilmemiştir.

Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda; Altuntepe ve Güner (2013) toplam istihdam üzerinde sanayi, tarım ve hizmetler sektöründe ki büyüme oranlarının etkisini ve toplam büyüme üzerinde toplam istihdam, tarım sektöründe ki istihdam, sanayi sektörü istihdamı hizmetler sektörü istihdamının etkilerini analiz etmişlerdir. İlk analizde, toplam istihdam ile hizmetler sektöründeki büyüme hızı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Tarım sektörü büyüme hızı ve sanayi büyüme hızı istatistiki açıdan anlamlı sonuçlar vermemiştir. İkinci analizde ise toplam istihdam ile toplam büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Sanayi sektöründeki veriler ile ekonometrik modelde anlamlı sonuçlar elde edilemediğinden analize dahil edilmemiştir. Tarım sektöründeki toplam istihdam istatistiki açıdan anlamlı sonuç vermemiştir. Hizmetler sektörü toplam istihdamı ile toplam büyüme arasında ise negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Filiztekin (2005) çalışmasında Türkiye'de bölgesel farklılıkların istihdamın dağılımını açısından önem taşımakta olduğunu belirtmiştir. Türkiye açısından belirli bölgelerinde tarım sektörünün, belirli bölgelerinde sanayi sektörünün daha baskın olduğu ve bu dağılımın istihdamın dağılımını açısından da önem arz ettiği belirtmiştir. Bunun yanında Kolsuz ve Yeldan (2014) yapmış oldukları çalışmada, 1980 sonrası dönemde istihdamın belirleyicisi olan sanayi sektörünün önemini yitirerek yerini hizmetler ve inşaat sektörüne bıraktığını belirtmiştir.

3. METODOLOJİ

3.1. Frekans Alanı Nedensellik Testi

Breitung ve Candelon tarafından geliştirilen Frekans alanı nedensellik testinin istatistiksel metodolojisi şöyledir (Wei;2013:9-11):

$\theta_{ij}(L) = \theta_{ij,1}L^0 + \dots + \theta_{ij,p}L^{p-1}$ i, j = 1, 2, için ve $[u_t, v_t]' \sim (\mathbf{0}, \mathbf{\Sigma})$ bağımsız değişkenler olmak üzere, iki değişkenli zaman serisi olan $[x_t, y_t]'$ aşağıdaki durağan VAR(p) modeli olarak ifade edilmiştir:

$$\begin{bmatrix} x_t \\ y_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \theta_{11}(L) & \theta_{12}(L) \\ \theta_{21}(L) & \theta_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_{t-1} \\ y_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_t \\ v_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \psi_{11}(L) & \psi_{12}(L) \\ \psi_{21}(L) & \psi_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_t \\ \eta_t \end{bmatrix}, \quad t = 1, \dots, T, \quad (1.1)$$

Burada Σ pozitif-belirlidir ve $G'G = \Sigma^{-1}$ Cholesky ayrıştırmasının indirgenmiş üçlük matrisi olan G ifadesini sağlar.

Ayrıca $[\varepsilon_t, \eta_t]'$ ifadesi $[\varepsilon_t, \eta_t]' = G [u_t, v_t]'$ ve $\psi_{ij}(L)$; $i, j = 1, 2$ biçiminde tanımlanır.

Sonra, x popülasyonunu ifade eden $f_x(\omega)$ aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$f_x(\omega) = \frac{1}{2\pi} (|\psi_{11}(e^{-i\omega})|^2 + |\psi_{12}(e^{-i\omega})|^2)$$

Nedensellik ilişkisi Geweke (1982) ve Hosoya (1991) tarafından aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

$$M_{y \rightarrow x}(\omega_0) = \log \left[\frac{2\pi f_x(\omega_0)}{|\psi_{11}(e^{-i\omega_0})|^2} \right] = \log \left[1 + \frac{|\psi_{12}(e^{-i\omega_0})|^2}{|\psi_{11}(e^{-i\omega_0})|^2} \right]. \quad (1.2)$$

$M_{y \rightarrow x}(\omega_0) = 0$, olması halinde y ile x arasında nedensellik yoktur.

R ifadesi aşağıdaki gibi;

$$R = \begin{bmatrix} \cos(\omega_0) & \dots & \cos(p\omega_0) \\ \sin(\omega_0) & \dots & \sin(p\omega_0) \end{bmatrix}$$

olmak üzere Breitung ve Candelon (2006) tarafından $M_{y \rightarrow x}(\omega_0) = 0$ eşitliğinin VAR katsayıları üzerindeki lineer kısıtın ifade ettiği $H_0 : R\beta = 0$ hipotezine eşit olduğu gösterilmiştir.

4. BULGULAR

Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumunun Ocak 2005-Ekim 2014 dönemi için tarım (U_A), sanayi (U_I), inşaat (U_B) ve hizmet (U_S) sektörlerinde istihdam edilenlerin ve toplam istihdam (U_T) verisi kullanılmıştır. Değişkenlerin doğal logaritması alınmış ve Moving Average yöntemine göre mevsimsellikten arındırılmıştır.

Tablo 1: Birim Kök Testi Sonuçları

Düzye	Değişken	ADF	PP	Birinci Farklar	Değişken	ADF	PP
Sabit	U _S	1.161 (2) [0.997]	0.897 (8) [0.995]	Sabit	U _S	-4.942 (1) [0.000]***	-11.941 (8) [0.000]***
	U _B	-0.996 (0) [0.752]	-0.984 (4) [0.757]		U _B	-11.293 (0) [0.000]***	-11.322 (4) [0.000]
	U _I	-1.075 (1) [0.723]	-1.113 (5) [0.709]		U _I	-7.010 (0) [0.000]***	-7.028 (3) [0.000]***
	U _A	-1.135 (0) [0.700]	-1.309 (3) [0.623]		U _A	-9.184 (0) [0.000]***	-9.176 (1) [0.000]***
	U _T	0.643 (1) [0.990]	0.676 (3) [0.991]		U _T	-7.052 (0) [0.000]***	-7.147 (2) [0.000]***
Sabit+Trend	U _S	-0.379 (2) [0.987]	-0.551 (8) [0.979]	Sabit+Trend	U _S	-5.109 (1) [0.000]***	-11.978 (8) [0.000]***
	U _B	-2.699 (0) [0.238]	-2.832 (2) [0.188]		U _B	-11.240 (0) [0.000]***	-11.367 (4) [0.000]***
	U _I	-2.594 (1) [0.283]	-2.401 (5) [0.377]		U _I	-6.980 (0) [0.000]***	-6.997 (3) [0.000]***
	U _A	-3.054 (0) [0.122]	-3.070 (1) [0.118]		U _A	-9.284 (0) [0.000]***	-9.280 (1) [0.000]***
	U _T	-2.204 (1) [0.482]	-1.766 (3) [0.714]		U _T	-7.168 (0) [0.000]***	-7.117 (4) [0.000]***

Not: *.** ve *** değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir. Parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. Köşeli parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Değişkenlere Dickey-Fuller (1979) ve Phillips-Perron (1988) tarafından uygulanan doğrusal birim kök testi sonuçlarına göre düzye değerlerinde birim kök taşımaktadır. Bundan sonra kurulacak VAR modeli için değişkenlerin birinci farkı alınarak analize devam edilecektir.

Tablo 2: Breitung ve Candelon (2006) Frekans Alanı Nedensellik Test Sonuçları

	Uzun dönem		Orta Dönem		Kısa Dönem	
ω_i	0.01	0.05	1.00	1.50	2.0	2.50
U _S ≠> U _T	3.221*	3.155*	2.180	1.595	4.392*	2.362
U _B ≠> U _T	0.343	0.349	1.310	4.105*	1.850	0.581
U _I ≠> U _T	0.628	0.598	2.692	3.843*	7.490*	11.378*
U _A ≠> U _T	2.308	2.249	5.989*	0.908	1.415	7.772*

Not: (2.T-2p) serbestlik derecesi ile F tablo değeri yaklaşık 3.07'dir. 0 ve $\pi \cdot \omega \in (0, \pi)$ arasında yer alan her frekans alanı (ω_i) için.

Frekans dağılım nedensellik test sonuçlarına göre kısa ve uzun dönemde hizmetler sektöründen toplam istihdama, orta dönemde inşaat sektöründen toplam istihdama, kısa ve orta dönemde imalat sanayi sektöründen toplam istihdama ve son olarak kısa ve orta dönemde tarım sektöründen toplam istihdama doğru nedensellik bulunmaktadır. Bu noktada kısa dönemde inşaat sektörü hariç diğer bütün sektörlerden ve uzun dönemde ise yalnızca hizmetler sektöründen toplam istihdam katkı gelmektedir.

4. TARTIşMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, 1998:1–2009:4 dönemi Türkiye ekonomisi üçer aylık verileri kullanılarak, Türkiye’de finansal gelişim ile ekonomik büyüme ve reel sektör arasındaki ilişki ekonometrik açıdan incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla, EKK, Johansen Juselius eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testlerinden faydalanılmıştır. EKK yöntemi ile yapılan regresyon tahminlerinde, KRD/GSYİH değişkeni bağımlı değişken olarak kullanılmış ve İTHBO değişkeni hariç tüm değişkenleri pozitif ve anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABRAHAM, K.G. ve KATZ, L. (1984). “Cyclical Unemployment: Sectoral Shifts or Aggregate Disturbances?”, National Bureau of Economic Research, No.1410.
- ALTUNTEPE N. ve GÜNER T. (2013). “Türkiye’de İstihdam-Büyüme İlişkisinin Analizi (1988-2011)”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Yıl: 2013, C:5, S:1, 73-84
- BREITUNG, J. ve CANDELON, B. (2006). “Testing For Short and Long-Run Causality: A Frequency Domain Approach”, Journal of Econometrics, 12, 363-378.
- DICKEY, D. ve FULLER, W. (1979). “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, Journal of the American Statistical Society, 75, 427-431.
- FİLİZTEKİN, A. (2005). Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi, Erlak H. (Ed.), Bölgesel Büyüme, Eş-Hareketlilik ve Sektörel Yapı, TEK Yayınları, Ankara.
- FORTİN, M. ve ARAAR, A. (1997). “Sectoral Shifts, Stock Market Dispersion and Unemployment in Canada”, Applied Economics, 29:6, 829-839.
- GEWEKE, J., (1982). “Measurement of linear dependence and feedback between multiple time series”, Journal of the American Statistical Association 77, 304–313.

- GRAFF, T., OORT, F.G. ve FLORAX, R.J.G.M., (2012). “Sectoral Heterogeneity, Accessibility and Population-Employment Dynamics in Dutch Cities” *Journal of Transport Geography*, 25, 115-127.
- HOSOYA, Y. (2001). “Elimination of third-series effect and defining partial measures of causality”, *Journal of Time Series Analysis* 22, 537–554.
- KOLSUZ, G. ve YELDAN, A.E. (2014). “1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayırıştırılması”, *Çalışma ve Toplum*, 2014/1, Sayı:40.
- LILIEN, D. M. (1982). “Sectoral Shifts and Cyclical Unemployment”, *Journal of Political Economy*, 777-793.
- MACKINNON, J. (1996). “Numerical Distribution Functions For Unit Root and Cointegration Tests”, *Journal of Applied Econometrics*, 11, 601–618.
- MILLS, T.C., PELLONI, G. ve ZERVOYIANNI, A., (1995). “Unemployment Fluctuations in The United States: Further Tests of The Sectoral-Shifts Hypothesis”, *Rev. Econ. Statist.*, 77, 294-304.
- PHILLIPS, P. ve PERRON, P. (1988). “Testing For A Unit Root in Time Series Regressions”, *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- ROBSON, M. (2006). “Sectoral Shifts, Employment Specialization and The Efficiency of Matching: An Analysis Using UK Regional Data”, *Regional Studies*, 40:7, 743-754.
- SAKATA, K. (2002). “Sectoral Shifts and Cyclical Unemployment in Japan”, *Journal of The Japanese and International Economies*, 16, 227-252.
- SAKATA, K. ve MCKENZIE, C. (2004). “The Accumulation of Human Capital and The Sectoral Shifts Hypothesis for Different Age Groups”, *Mathematics and Computers in Simulation*, 64, 459-465.
- WEI, Y. (2013). , Doctoral Dissertation, Department of Economics Graduate School of Social Sciences Hiroshima University, Japonya.

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN SOSYO-POLİTİK BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

***

AN ANALYSIS FOR SOCIO-POLITICAL DETERMINANTS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS

Arş. Gör. Gürçem ORANSAY

Çukurova Üniversitesi, İİBF,
İktisat Bölümü
goransay@cu.edu.tr

Arş. Gör. Faruk MİKE

Çukurova Üniversitesi, İİBF,
İktisat Bölümü
fmike@cu.edu.tr

Öz

Bu çalışmada 1990-2012 arası yıllık verileri ile 23 OECD ülkesi (Avusturya, Kanada, Şili, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Amerika) için doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden sosyo-politik faktörlerin etkisi panel veri analizi kapsamında En Uygun Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FGLS) ile değerlendirilmiştir. Bu çerçevede doğrudan yabancı yatırımları etkileyen sosyo-politik faktörlerden etkin mülkiyet hakları, yasal sistemin bağımsızlığı, rekabet koşullarının adil ve uygunluğu, uygulanan politikaların şeffaflığı ve siyasi istikrar değişkenleri kullanılarak bir model oluşturulmuştur. İstatistiki olarak anlamlı çıkan tahmin sonuçlarına göre; sosyo-politik faktörler ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif bir ilişki gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Sosyo-Politik Faktörler, FGLS.

Abstract

In this study, the effects of socio-political determinants of foreign direct investments have been evaluated with Feasible Generalized Least Square (FGLS) method within the scope of panel data analysis for 23 OECD countries (Austria, Canada, Chile, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Iceland, Ireland, Israel, Italy, Japan, Netherlands, New Zealand, Norway, Portugal, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, United Kingdom, United States) by using data between 1990-2012. In this context, a model has been established by using effective property rights, independency of legal system, fairness of competition conditions, transparency of politics and political stability variables which affects foreign direct investments in socio-politically. Depending on statistically meaningful forecast results, we have seen a positive correlation between socio-political factors and foreign direct investments.

Keywords: Foreign Direct Investments, Socio-Political Factors, FGLS.

1. GİRİŞ

Doğrudan yabancı yatırımları (DYY), çok uluslu işletmelerin davranışlarından kaynaklanan sermaye akımları olarak tanımlanabilmekte olup, çok uluslu işletmelerin kararlarını etkileyebilecek herhangi bir faktörün DYY büyüklüğünü ve yönelimini de etkileyeceği söylenebilir. Söz konusu faktörler arasında ölçek ekonomilerinden faydalanma, spesifik avantajların kullanımı ve ürünlerin yaşam dönemi kalıpları ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırım faaliyetlerini geliştirmek isteyen hükümetlerin uyguladıkları yerel işgücü piyasası koşulları, kurumlar vergisi, tarife engelleri, sübvansiyonlar, özelleştirme ve mevzuata ilişkin politikalar da yabancı sermayenin hareket alanını belirlemede oldukça önemli bir yere sahiptir (Agiomirgianakis, 2003:356).

Sermayenin diğer oluşumlarına kıyasla DYY, ülkelerin uzun dönemli büyüme ve kalkınma programlarında daha önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Küresel üretimin yeniden yapılanmasında ve uluslararası gelir dağılıımının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında şekillenmesinde rol üstlenmektedir. Ayrıca DYY ile yatırım alan ülkeye yabancı teknoloji ve yönetim becerilerinin daha kolay geldiği yönünde literatürde genel bir düşünce hâkimdir (Walsh ve Yu, 2010:3; Dhar ve Joseph, 2012:5-6). Ayrıca DYY'nin yatırım yapılan ülkedeki ekonomik, sosyal ve politik faktörler ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Literatürde en fazla uğraşı alanı bulan ekonomik belirleyiciler arasında teknoloji, işgücü maliyeti, dışa açıklık, dış ticaret açığı, döviz kuru, enflasyon oranı, vergiler, ticaret engelleri, büyüme oranı, piyasa büyüklüğü ve alt yapı yatırımları sayılabilir. Bunun yanı sıra yolsuzluk, siyasi istikrarsızlık ve zayıf kurumsal nitelikler gibi faktörler ise ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlar için yer seçiminde dikkat ettiği belli başlı sosyal ve politik faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Gedik, 2013:121-126).

Bu çalışmanın amacı; sosyal ve politik faktörlerin DYY üzerindeki etkisinin incelenmesi ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda da politika önerilerinde bulunulabilmesidir. Sosyo-politik faktörler olarak da isimlendirebilecek bu faktörlerden etkin mülkiyet hakları, yasal sistemin yansızlığı, istikrarlı hükümet, rekabet ve şeffaflık çalışmada temel değişkenler olarak yer alacaktır. Çalışmada öncelikle ev sahibi ülkenin sosyo-politik faktörlerinin DYY kararları üzerindeki etkisi bağlamında, bu faktörlerin DYY ile ilişkisi daha ayrıntılı biçimde ortaya konmaya çalışılacaktır. İzleyen bölümlerde ise konuya ilişkin literatür taraması, model ve ekonometrik yaklaşım, son bölümde ise analiz sonuçları ve önerilere yer verilecektir.

2. SOSYO-POLİTİK FAKTÖRLER

2.1. Siyasi İstikrar

Yatırım alan ülkedeki siyasal koşullar ve risk faktörleri, doğrudan yabancı yatırım kararlarını önemli derecede etkilemektedir. Pozitif bir yatırım ortamının bulunduğu ve siyasal riskin en alt düzeyde yer aldığı ülkelerde sermaye girişi daha kolay bir şekilde gerçekleşmektedir (Kimino vd. 2007:453). Buna karşın

siyasi karışıklıklara sahip veya kamusal yatırımların bir tehdit olduğu ülkeler daha fazla riskli kabul edilmekte ve mülkiyet hakkı garantisi ve politik istikrara sahip diğer ülkelere göre doğrudan yabancı yatırımları çekmesi anlamında daha başarılı oldukları görülmektedir (Schneider ve Fray, 1985:161).

2.2. Etkin Mülkiyet Hakları

Etkin mülkiyet hakkını korumaya yönelik izlenen politikalar temel bir tartışma konusudur. Gelişmekte olan ülkelerde, güçlü bir mülkiyet hakkı politikasının iki olumsuzluğu beraberinde getireceği savunulmaktadır. Bunlardan ilki; yenilikçi firmalar tekel güçlerini geliştirerek toplumsal refahı olumsuz etkileyebilir şeklindedir. İkincisi ise; yabancı teknolojiler yerel piyasada herhangi kayda değer bir etkiye yol açmadan piyasayı ele geçirebilir görüşüdür. Diğer taraftan güçlü bir mülkiyet politikasını savunanlara göre ise, bu tür bir politikanın bir yandan ülke içerisindeki yenilik akımlarını hızlandıracağını, diğer taraftan sanayi sektörüne bir itici güç sağlayarak, işletmeleri çokuluslu üretime yönlendirebileceğini savunmaktadır (Branstetter ve Saggi, 2009:1). Bununla birlikte mülkiyet hakları doğrudan yabancı yatırımların ülke içerisine çekilmesinde oldukça önemli bir yere sahip olmasına rağmen, tek başına yeterli olmayan bir düzenlemedir. Etkin mülkiyet hakkı kapsamında vergiler, yatırım mevzuatı, üretim teşvikleri, ticaret politikaları ve rekabet koşullarını bulunduran genel düzenleyici sistemin bir unsurudur (Maskus, 1997:13).

2.3. Yasal Sistemin Yansızlığı

Yasal sistemin bağımsızlığı genel olarak sözleşmelerin yerine getirilmesi ve mülkiyet haklarının korunması anlamında önemli bir koruyucu görev üstlenerek, ekonomik kalkınma için kritik değerdeki çok miktarda yatırımı ülke içine teşvik etmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde yargı bağımsızlığı, yasal sistemin etkinliğinin önemli bir yönü olarak kabul edilmektedir. Bu durum mahkemelerin, kamulaştırma ile ilgili çıkan anlaşmazlıklarda hükümet lehine çalışmaması anlamında önemli bir yere sahiptir. Benzer şekilde bağımsız bir yargı sistemi, sözleşme ile ilgili anlaşmazlıklarda siyasi güce sahip olanlar ile hak sahipleri arasındaki eşitliği de etkin bir şekilde sağlayabilmektedir (Klerman, 2007:427-428).

2.4. Şeffaflık

Yabancı yatırımcılar için şeffaf ekonomi politikaları da oldukça önemli bir yere sahiptir. Bunların bazı nedenleri şu şekilde sıralanabilir: (a) Eğer firmalar hükümetlerin veya kurumların uyguladığı politikalar açısından yeterli bilgiye sahip değilse, diğer bir ifade ile bilgi eksikliği ile karşılaşacaklarsa, bu durumda bir risk ile karşı karşıya kalacakları açıktır. (b) Ülkelerin piyasalardaki tekel oluşumlarını engellemek adına oluşturdukları mevzuatlarının birbirinden farklılık göstermesi, firmaların sınır ötesi birleşme ve satın alma konusunda zorluklar ile karşılaşmasına neden olabilmektedir. (c) Etkin mülkiyet

politikalarının uygulanma derecesi yatırımcılar için oldukça önem arz etmektedir. (d) Ülkelerin temel makro göstergeleri olan işsizlik, enflasyon, dış ticaret vb. konularda verilerin gerçek bir şekilde yansıtılması firmaların yatırım kararlarının şekillenmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. (e) Son olarak rekabet koşullarının etkin şekilde yürütülmesini sağlayacak yasal mevzuatlar da yatırımcı için temel bir gösterge niteliğindedir (Drabek ve Payne, 1999:7-9).

2.5. Rekabet

Çok uluslu şirketlerin yabancı ülkelere yatırım yapmadan önce dikkat ettikleri diğer önemli bir husus, yatırım alan ülkede iş yapabilmek için adil ve öngörülebilir bir rekabet sisteminin olup olmadığıdır. Rekabet yasalarının yerinde ve düzenli olarak uygulanması durumunda, potansiyel yatırımcılar, pozisyonlarına zarar verebilecek yerli karteller ve tekeller ile mücadele edebilmek için gerekli yasal zemine sahip olabileceklerdir. Şeffaf ve etkili bir rekabet yasası veya politikasının uygulanması, yatırım alan ülke ekonomilerinin cazibesini artırmada önemli bir rol oynayabilmektedir. Benzer şekilde, aynı yasalar yerel firmaların yabancı firmalar karşısında karşılaşacakları olumsuz rekabet koşullarını engellemede de oldukça önemlidir. Buna karşın yatırım alan ülkeler etkin bir anti-tröst yasasına sahip değiller ise, bu durumda yabancı sermaye kendisine yeni pazarlara yönlendirecektir (Kennedy, 2001:16).

3. LİTERATÜR

Drabek ve Payne (2002), çalışmasında şeffaf olmayan politikaların yabancı yatırımcıların kararlarını etkileyen oldukça önemli bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır. 1992-1995 dönemleri arasında aylık verilere dayalı olarak 162 ülke için yaptıkları ampirik çalışma sonucunda, şeffaflık derecesi düşük olan ülkelerin doğrudan yabancı sermaye akımlarını, beklediklerinden daha gecikmeli olarak ülke içine çekebildiği sonucuna ulaşmışlardır. Büthe ve Milner (2008) de çalışmalarında doğrudan yabancı yatırımların politik belirleyicilerinden olan uluslararası ticaret anlaşmalarına üyelik (GATT ve WTO) değişkeni üzerine odaklanmışlardır. 1970-2000 yıllarını kapsayan ve 122 ülkenin modele dahil olduğu bu çalışmada, uluslar arası ticaret anlaşmalarına üye olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları ülkelere çekme anlamında diğer ülkelere göre daha başarılı oldukları sonucunu elde etmişlerdir.

Azam ve Khattak (2009), çalışmalarında Pakistan'daki sosyo-politik faktörlerin, DYY üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmışlardır. 1971-2005 periyodunu kapsayan ve basit bir lineer model ile hareket edilen bu çalışmada, sosyo-politik faktörleri temsil eden iki değişken olan beşeri sermaye ve politik istikrar üzerinde durmuşlar ve beşeri sermaye ile doğrudan yabancı yatırım arasında pozitif, politik istikrar ile negatif ilişki elde etmişlerdir. Martinez ve Allard (2009), çalışmalarında sosyal politikaya yönelik olarak kurumsal ekonomi teorisi ve kamu tercihi teorisi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlamışlardır. 59 gelişmekte olan ülke için yaptıkları ampirik çalışmalarının sonucunda, kamu kaynaklarının kullanımındaki eşitlik ve sosyal

koruma politikalarının, ülkelerin doğrudan yabancı yatırımı çekme anlamında pozitif katkı sağladığı bulgularını elde etmişlerdir.

Adams (2010) çalışmasında fikri mülkiyet haklarını korunmasının, doğrudan yabancı yatırımları üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmıştır. 1985-2003 yıllarını kapsayan ve 75 gelişmekte olan ülkenin dahil olduğu çalışmada, fikri mülkiyet haklarının güçlendirilmesinin doğrudan yabancı yatırımları üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ve bu yönde izlenecek bir politikanın gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye çekme konusunda daha yararlı olacağını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte dışa açıklık, büyüme oranı ve yatırımlarında doğrudan yabancı yatırımları belirlemede kilit rol oynadığını da ifade etmektedir.

Kim (2010), çalışmasında politik istikrar ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1990-2002 yılları arasında kapsayan ve 28 ülkeyi ele alan çalışmada, yüksek politik haklara sahip olan ülkelerin daha yüksek sermaye çıkışına sahip olduğu, hükümet yolsuzluğunun yüksek ve demokrasi seviyesinin düşük olduğu ülkelerin ise yüksek sermaye girişlerine sahip olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Bununla birlikte, doğrudan yabancı yatırım girişi performansının, hükümetlerin yolsuzluk düzeyleri ile pozitif, siyasi haklar ile negatif ilişkiye sahip olduğu bulgularına da yer vermektedir.

Julio, Alves ve Tavares (2011), çalışmalarında doğrudan yabancı yatırımlarını coğrafik, ekonomik ve kurumsal faktörler açısından 2006-2008 dönemleri arasında hem Avrupa Birliği ülkeleri hem de Portekiz için incelemiştir. Sosyo-politik anlamda, finansal sistemin bağımsızlığı, yolsuzluk seviyesi, işgücü piyasasının esnekliği, yasal sistemin gücü ve bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü ve çalışma mevzuatının, doğrudan yabancı yatırımları çekme anlamında oldukça önemli rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Anyanwu (2012) ise çalışmasında 1996-2008 dönemleri arasında 53 Afrika ülkesi için doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik ve politik belirleyiciler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmasında hukukun üstünlüğü ile doğrudan yabancı yatırım arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Alexander (2014) da benzer çalışmasında gelişmekte olan ülkelerde ve Amerika Birleşik Devletlerinde hukukun üstünlüğü ile doğrudan yabancı yatırımları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1980-2010 yılları arasında zaman serisi analizine dayanarak yaptığı çalışmada hukukun üstünlüğü ile doğrudan yabancı yatırımları arasında anlamlı, yargı bağımsızlığı ve işgücü hakları ile anlamsız sonuçlar elde etmiştir.

4. MODEL VE VERİ SETİ

Doğrudan yabancı yatırım kararlarının ekonomik, altyapısal ve politik açıdan birçok değişkenle ilişkili olduğu noktasından hareketle çalışmada 1990-2012 arası yıllık verileri ile 23 OECD ülkesi (Avusturya, Kanada, Şili, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Amerika) için doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden sosyo-politik değişkenlerin etkisi panel veri analizi

kapsamında değerlendirilmiştir. Literatür ve veri derleme imkanları gözetilerek, bu ülkelerde sosyo-politik faktörlerden *DYY* kararlarını en çok etkilediği düşünölen değişkenlere yer verilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında sosyo-politik faktörler dışında *DYY*'nin yer seçim kararlarını etkileyen en önemli değişkenlerden biri olarak düşünölen pazar büyüklüğü değişkeni de modele dahil edilmiştir. Literatürde *DYY* ile pazar büyüklüğü arasında güçlü bir ilişki olduğu düşünölmektedir. Çünkü pazar büyüklüğü ne kadar artarsa, firmaların satış düzeyi o kadar artacak ve dolayısıyla da firma, yatırımlarını arttırma yoluna gidecektir (Asiedu, 2002:110). Birçok ülke örneğinde yapılan analizler sonucu pazar büyüklüğünün, talep artışı ve ölçek ekonomisinden faydalanma imkanı sağlaması nedeniyle *DYY* girişi üzerinde pozitif bir etki sağladığı sonucuna varılmıştır (Bouoiyour, 2003; Faeth, 2005). Bu bağlamda *DYY* belirleyicilerini tespit edebilmek üzere model aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

$$DYY_t = \beta_0 + \beta_1 Y_t + \beta_2 PROP_t + \beta_3 IMPART_t + \beta_4 STAB_t + \beta_5 COMP_t + \beta_6 TRANS_t + u_t$$

Modelde; *DYY* doğrudan yabancı yatırımları; *Y* yıllık yüzdesel GSYİH'daki büyümeyi; *PROP* bir ülkenin özel mülkiyet haklarını koruyan yasaları ve bu yasaların hükümet tarafından ne derecede uygulandığını gösteren özel mülkiyet hakları değişkenini; *IMPART* yasal sistemin yansızlığı değişkenini; *STAB* siyasi istikrar değişkenini; *COMP* rekabet koşullarının adil ve uygunluğu değişkenini ve son olarak *TRANS* ise ülkede uygulanan politikaların şeffaflığı değişkenini temsil etmektedir. Analize konu olan GSYİH büyümesi ve *DYY*, OECD veri tabanından elde edilmiştir. Özel mülkiyet hakları, yasal sistemin yansızlığı, siyasi istikrar, uygun rekabet koşulları ve şeffaflık değişkenleri ise Zürih Üniversitesi ve Berlin Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi tarafından hazırlanmış "Democracy Barometer" adlı veri derlemesinden alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin 2012 sonrasında hesaplanmaması nedeniyle ele alınan dönem 1990-2012 yılı ile sınırlı kalmıştır.

5. YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

Panel veri regresyon modelleri birimler arasında yatay kesit bağımsızlığı varsayımına dayanmakta olup, Baltagi (2005) panel veri analizinde uzun dönemde serilerde rastlanacak yatay kesit bağımlılığının standart sabit etki (FE) ve rassal etki (RE) tahminlerinin tutarlı ancak etkin olmamalarına ve tahmin edilen standart hataların sapmalı olmasına neden olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle panel veri analizlerinde yatay kesit bağımlılığını test eden birkaç farklı test kullanılmaktadır. Çalışmada bu testlerden birimler arasında korelasyon varlığına bakan Pesaran (2004) testi, Spearman'ın rank korelasyon katsayısını kullanarak ortalama değer hesaplayan ve parametrik olmayan Friedman (1937) testi ve rank korelasyon katsayılarının karelerinin toplamına dayanan Frees (1995) testi kullanılmış olup, sonuçlara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir (Tatoğlu, 2013:218-219).

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test	İstatistik Değeri	Olasılık
Pesaran Testi	13,103	0,0000
Friedman Testi	102,136	0,0000
Frees Testi	1,507 ¹	Q Dağılımı Kritik Değerleri 0,10 için 0,1124 0,05 için 0,1470 0,01 için 0,2129

Modele uygulanan Yatay Kesit Bağımlılığı test sonuçları için temel ve alternatif hipotez; “ H_0 = Yatay kesit bağımlılığı yoktur ve H_a = Yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklindedir. Tablo 1’de belirtildiği üzere Pesaran, Friedman ve Frees Yatay Kesit Bağımlılığı testlerine göre bu örneklem grubunda yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Değişen Varyans Testi, daha sonrasında da Otokorelasyon Testi uygulanacaktır. Bu testler doğrultusunda son aşamada ise FGLS regresyon sonuçları elde edilecektir.

Tablo 2: OtoKorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Test	Hesaplanan Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Temel Hipotez	Sonuç
Wooldridge Oto korelasyon Testi	1,856	0.1869	Birinci Sıra Otokorelasyon Sorunu Yok	Birinci Sıra Otokorelasyon Sorunu Yok.
Değiştirilmiş Wald Testi	1,200	0.000	Değişen Varyans Sorunu Yok	Değişen Varyans Sorunu Var.

Tablo 2’de görüldüğü üzere yapılan Wooldridge Otokorelasyon testi sonucu temel hipotez kabul edilmiş ve birinci derece otokorelasyon sorununun olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada değişen varyans sorununun tespiti için ise Değiştirilmiş Wald Testi Yöntemi kullanılmış, temel hipotez reddedilmiş ve değişen varyans sorununun olduğu tespit edilmiştir.

FGLS yöntemi ile panel veri modellerinde, değişen varyans sorunu yanında döneysel ve uzamsal korelasyonu dikkate alan ilk çalışmada Parks (1967) tarafından yapılmıştır. Parks daha sonra Kmenta (1986) tarafından tanıtılan

¹ Frees yatay kesit bağımlılığı testine göre hesaplanan test istatistiği değeri, kritik değerlerden büyük olduğu durumda yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiş olur.

uygun genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi temelli bir algoritma önermiştir. Bu yaklaşımda önce incelenen model en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmekte, daha sonra elde edilen kalıntılar otokorelasyon ve değişen varyansı hesaplamak için kullanılmakta ve tekrar genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile tahmin yapılmaktadır (Tatoğlu, 2013:253). Elde edilen bulgular doğrultusunda, FGLS tahmincisi ile yatay kesit bağımlılığına ve değişen varyansa dirençli tahminci ile katsayılar tahmin edilmiş ve sonuçlarına Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 3: FGLS Regresyon Test Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	Z	P > z
Y	0,2716833	0,0000221	1,2e+04	0,000*
PROP	0,0152594	6,72e-06	2269,82	0,000*
IMPART	0,024458	5,01e-06	4878,40	0,000*
STAB	0,0061165	1,89e-06	3237,52	0,000*
COMP	0,0747133	0,0000132	5666,99	0,000*
TRANS	0,0312722	7,63e-06	4096,40	0,000*
Sabit	-7,274684	0,001471	-4945,26	0,000*

FGLS analizi sonucunda modelin genelinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Tablo 3’de yer alan FGLS sonuçlarına bakılacak olursa; GSYİH’deki %1 birimlik artış DYY’yi 0,27 oranında arttırmaktadır. Etkin mülkiyet hakları üzerine yapılabilecek düzenleyici bir politikada % 1 birimlik artış DYY üzerinde 0,02 oranında; yasal sistemin bağımsızlığı için hesaplanan endeks değerde %1 birimlik artış 0,03 oranında; rekabet koşullarının adil ve uygunluğunu temsil eden endeks değerde %1 birimlik artış 0,08 oranında, uygulanan politikaların Őeffaflıęını temsil eden endeks değerde ise %1 birimlik artış 0,03 oranında artışa neden olmaktadır. Siyasi istikrar için hesaplanan endeks değerde yaşanabilecek artış ise en düşük etkiye sahip olup, %1 birimlik değişim 0,006 oranında artışa neden olmaktadır.

6. SONUÇ

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY); ekonomik kalkınma ve büyüme hedeflerinin gerçekleştirilmesi için önemli araçlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle hükümetler, hem daha uygun siyasi ve ekonomik evre koşulları sağlayarak, hem de türlü teşvik tedbirleri uygulayarak, DYY’yi kendi topraklarına çekme çabası içindedirler. Bu erevede DYY’yi

etkileyen faktörlerin nasıl ve hangi ölçüde bir etkiye sahip olduğu önem taşımaktadır.

Bu çalışmada; ülkelerin doğrudan yabancı yatırım kararlarının ekonomik, altyapısal ve politik açıdan birçok değişkenle ilişkili olduğu noktasından hareket edilmiş ve değişkenler arasında belirli bir gruplandırma yapılarak, sosyo-politik faktörlerden ölçülebilen dolayısıyla ekonometrik analize dahil edilebilen değişkenlerin DYY üzerindeki etkisi, 1990-2012 arası yıllık verileri ile 23 OECD ülkesi (Avusturya, Kanada, Şili, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Amerika) için panel veri analizi kapsamında değerlendirilmiştir.

Analiz sonuçları göstermektedir ki; bu ülke grubunda pazar büyüklüğünü temsil eden GSYİH ve sosyo-politik faktörleri temsil eden özel mülkiyet hakları değişkeni, yasal sistemin yansızlığı değişkeni, siyasi istikrar değişkeni, rekabet değişkeni ve son olarak şeffaflık değişkeni DYY'yi pozitif yönde etkileyen birer belirleyicidir. Değişkenler içerisinde en büyük etkiye pazar büyüklüğü neden olsa da, sosyo-politik faktörlerin tamamının da DYY üzerinde olumlu etkisi olduğu söylenebilir. Bu sosyo-politik faktörler içerisinde ise en büyük etkiyi rekabet koşullarının adil ve uygunluğu yaratmakta olup, en az etkiye ise ülkenin siyasi istikrarının sebep olduğu sonucu çıkarılabilir. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda ekonomik faktörlerde yaşanabilecek bir artışın etkisinden daha az olmakla birlikte, ülkenin sosyo-politik faktörlerinde yaşanabilecek her türlü iyileşmenin, yabancı yatırımcıları ülkeye çekebilmede katkısı olduğu ve DYY'ye olan ihtiyacı azaltabilmede dikkate alınması gereken unsurlar olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ADAMS, S. (2010). "Intellectual Property Rights, Investment Climate and FDI in Developing Countries", *International Business Research*, 3(3): 201-209.
- AGIOMIRGIANAKIS, G., ASTERIOU, D., ve PAPATHOMA, K. (2003). "The Determinants of Foreign Direct Investment: A Panel Data Study for the OECD Countries", *City University, Department of Economics, Discussion Paper Series*, 3(6): 1-19.
- ALEXANDER, J. S. (2014). "Foreign Direct Investment, the Rule of Law, and the New Institutionalism: Explaining FDI in the Developing World", *Annual Meeting of the American Political Science Association*, 1-49.
- ANYANWU, J. C. (2012). "Why Does Foreign Direct Investment Go Where It Goes?: New Evidence From African Countries", *Annals of Economics and Finance*, 13(2): 425-462.
- ASIEDU, E. (2002). "On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?", *World Development*, 30(1): 107-118.

- AZAM, M. ve KHATTAK, N. R. (2009). "Social and Political Factors Effects on Foreign Direct Investment in Pakistan (1971-2005)", *Gomal University Journal of Research*, 25(1): 46-50.
- BOUOYOUR, J. (2003). "The Determining Factors of Foreign Direct Investment in Morocco", 10th Economic Research Forum, Annual Congress, The World Bank, Marrakech.
- BRANSTETTER, L. ve SAGGI, K. (2009). "Intellectual Property Rights, Foreign Direct Investment, and Industrial Development", *NBER Working Paper*, 15393: 1-39.
- BÜTHE, T. ve MILNER, H. V. (2008). "The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI through International Trade Agreements?", *American Journal of Political Science*, 52(4): 741-762.
- DHAR, B. ve JOSEPH, R. (2012). "Foreign Direct Investment, Intellectual Property Rights and Technology Transfer: The North-South and The South-South Dimension", *UNCTAD Background Paper*, 6: 1-32.
- DRABEK, Z. ve PAYNE, W. (1999). "The impact of transparency on foreign direct investment", *Staff Working Paper EAR*, 99(02): 1-27.
- FAETH, I. (2005). "Foreign Direct Investment in Australia: Determinants and Consequences", *Ph.D. Thesis*, The University of Melbourne.
- GEDİK, M. A. (2013). "Determinants of Foreign Direct Investment for OECD Countries: Evidence from Dynamic Panel Data Analysis", *British Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 7(2): 119-140.
- HAKSOON, K. (2010). "Political Stability and Foreign Direct Investment", *International Journal of Economics and Finance*, 2(3): 59-71.
- JULIO, P., ALVES, R. P. ve TAVARES, J. (2011). "Economic and Institutional Determinants of FDI: An Application to the Portuguese Case", *Conjuntura* 5: 1-38.
- KENEDY, K. C. (2001). "Foreign Direct Investment and Competition Policy at the World Trade Organization", *The Geo. Wash. Int'l L. Rev.*, 33: 585-650.
- KIMINO, S., SAAL, D. S. ve DRIFFIELD, N. (2007). "Macro Determinants of FDI Inflows to Japan: An Analysis of Source Country Characteristics", *The World Economy*, Blackwell Publishing, 446-469.
- KLERMAN, D. M. (2007). "Legal Infrastructure, Judicial Independence, and Economic Development", *Global Business & Development Law Journal*, 19: 427-434.
- MARTINEZ, C. A. ve ALLARD, G. (2009). "Foreign Direct Investment and Social Policy: The Links in Developing Countries", *FDI and Social Policy*, 11: 77-112.

- MASKUS, K. E. (1997). “The Role of Intellectual Property Rights in Encouraging Foreign Direct Investment and Technology Transfer”, Prepared for the Conference Public-Private Initiatives After TRIPS: Designing a Global Agenda: 1-43.
- SCHNEIDER, F. ve FREY, B. S. (1985). “Economic and Political Determinants of Foreign Direct Investment”, World Deveelopment, 13(2): 161-175.
- TATOĞLU, F. Y. (2013), Panel Veri Ekonometrisi, Beta Yayınları, İstanbul.
- WALSH, J. P. ve YU, J. (2010). “Determinants of Foreign Direct Investment: A Sectoral and Institutional Approach”, IMF Working Paper, 10(87): 1-28.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN CEP TELEFONU TERCİHLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE BİR UYGULAMA

***

A STUDY FOR DEFINING THE FACTORS OF AFFECTING MOBILE PHONE PREFERENCES OF UNIVERSITY STUDENTS

Yrd. Doç. Dr. Yakup DURMAZ
Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İİSBF
İşletme Bölümü
yakup.durmaz@hku.edu.tr

Gamze şERBETÇİ
Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İİSBF
İşletme Bölümü
gamzeserbetci@gmail.com

Öz

Teknolojinin hızla gelişimini takiben küreselleşmeyle birlikte yeni pazarlama stratejileri müşteriye merkez olarak alan, sonsuz müşteri memnuniyetini hedefleyerek müşteri sadakati oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın amacı tüketici davranışları ve bu davranışları etkileyen faktörleri inceleyerek tüketicilerin cep telefonu tercihlerinde etken olan faktörlerin neler olduğu ve etki derecelerini belirleyebilmektir. Çalışmada Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde okuyan öğrencilerin cep telefonu tercihlerinde etken olan faktörleri tespit etmek için 251 öğrenciye anket uygulanmış ve elde edilen bulgular analiz edilerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tüketici, Tüketici Davranışı, Tüketici Davranışını Etkileyen Faktörler.*

Abstract

With the fast-developing technology and globalization, marketing strategies have developed towards a more customer-centered ones aiming to create customer commitment through customer satisfaction. The purpose of this study is to determine the factors affecting the mobile phone preferences of customers by examining the customers' behaviors and the factors affecting these behaviors. In this study, also a questionnaire was conducted with 251 students from Gaziantep Hasan Kalyoncu University & Kahramanmaraş Sütçü İmam University and the results were tried to be analyzed and interpreted.

Keywords: *Consumers, Consumer Behavior, Factors Affecting Consumer Behavior.*

1. GİRİŞ

Özellikle 1980’li yıllardan sonra teknolojik gelişmeler ve küreselleşme, pek çok ekonomik faaliyeti derinden etkilemiş, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının artmasına, ürün ve hizmetlerle ilgili beklentilerinin asgari düzeyinin yükselmesine yol açmıştır. Bu beklentilere ve dünya ekonomisinde meydana gelen değişim ve gelişimlere paralel olarak tüketicilere sunulan hizmetler de modernleşmiştir. Günümüz pazarlama stratejileri artık müşteri odaklı, müşteri merkezlidir ve nihai hedef olarak sonsuz müşteri memnuniyetini ve müşteri sadakatini oluşturmayı amaçlamaktadır. Modernleşme, şehirleşme oranındaki artış, toplumların gelir ve refah düzeylerinin yükselmesi, geleneksel pazarlamanın formatını da değiştirmiş, yeni pazarlama türleri ve alanları oluşmaya başlamıştır. Geleneksel ya da modern bütün pazarlama çalışmalarında ve bütün pazarlama üyelerinde artık temel hedef, memnun müşteriler oluşturarak, pazar oranlarını ve satış kârlılıklarını arttırmak, tüketicilerin mamul ve hizmetlerle ilgili beklentilerini karşılamaktır (Öz, 2012:11).

Bu çalışma ile modern pazarlamanın temelini oluşturan tüketici davranışlarını etkileyen faktörler hakkında bilgi vermek ve farklı iki ilimizdeki iki üniversite öğrencilerine yüz yüze anket yapılarak sıralı lojistik regresyon analiziyle öğrencilerin cep telefonu tercihlerine etken olan faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler Frekans ve Hipotez testleri ile analiz edilip sonuçlar yorumlanmaya çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Durmaz Yakup, Bahar (Oruç) Reyhan ve Kurtlar Murat (2011), “Kişisel Faktörlerin Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma” konulu çalışmasında pazarlamacıların tüketici davranışlarını iyi tanımları gerektiği, tüketimin gerçekteşebilmesi için tüketicinin o an ihtiyaç duyduğu şeye ihtiyaçının olması gerektiğine ve her tüketicinin ihtiyaçlarını farklı biçimde algıladığından dolayı tüketiciciye yönelik pazarlama anlayışının benimsenmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Hacıoğlu Deniz Müjgan (2011), “Markalı Ürün Tercihlerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi” konulu çalışmasında tüketici davranışı modelleri, tüketici davranışını etkileyen faktörleri, markaların satın alma davranışları üzerine etkilerini ve son olarak markanın işletmeler ve tüketiciler açısından satın alma davranışları üzerindeki etkisini literatür çalışması yaparak incelemiştir.

Arslan Kahraman (2003), “Otomobil Alımında Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler” isimli makalesinde tüketicilerin otomobil alım aşamasında aile unsuru, sosyal sınıf, ihtiyaçlar, otomobil alım fiyatı, sabit masraflar gibi faktörlerin tüketicilerin kararını etkilediğini ifade etmiştir.

Cop Ruziye ve Gümüş Niyazi (2009), “Pazarlamada Ağızdan Ağıza İletilişimin Tüketici Davranışlarındaki Rolü ve Bir Araştırma” isimli çalışmalarında tüketicilerin mal ve hizmet satın almaları durumunda daha önce alacakları mal ve hizmeti satın almış kişilerin görüşlerine önem verdiklerini

dolayısıyla ağızdan ağıza iletişimi işletmelerinde göz önünde bulundurmaları gerektiğini ifade etmişlerdir.

Ünlü Selin ve Tolon Metehan (2012), “Tutundurma Faaliyetlerinin Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisinin Belirlenmesi: Türk GSM Sektöründe Bir Araştırma” adlı makalelerinde GSM Sektöründe Uygulanan Tutundurma Faaliyetlerinin Tüketicilere Etki Düzeyi Boyutu yüz yüze anket çalışması ile ki-kare, t testi ve anova testi uygulanarak katılımcıların demografik özelliklerine göre etkilendikleri değişkenleri tartışmışlardır.

Karabaş Selma ve Gürler A. Zafer (2012), “Organik Ürün Tercihinde Tüketici Davranışları Üzerine Etkili Faktörlerin Logit Regresyon Analizi ile Tahminlemesi” isimli çalışmalarında Samsun il merkezindeki tüketicilerin organik ürünlere yönelik davranışları ve tercih etmelerindeki faktörleri tartışmışlar ve organik ürün tüketiminin arttığını, organik tarımda kontrol ve sertifikasyonla ilgili farkındalığın oluşmadığını ve son olarak tüketicilerin organik ürünlere kolaylıkla ulaşabildiği süpermarketlerin pazarlamada etkin bir şekilde kullanılması gerektiğini belirtmişleridir.

Coşkun Ali ve Kara Yasemin (2012), “Sosyal Ağların Pazarlama Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye’deki Hazır Giyim Firmaları Örneği” adlı makalelerinde aktif Facebook kullanan firmalarla mülakat tekniği kullanarak Facebook’un hazır giyim firmaları tarafından nasıl kullanıldığı ve yapılan pazarlama faaliyetlerinin tüketiciler üzerindeki etkilerini tartışmışlardır.

Hamşioğlu A. Buğra (2013), “Fast Food Ürünleri Satın Alan Tüketicilerin Yaşam Tarzlarını Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama” adlı çalışmalarında faktör analizi, doğrulamalı faktör analizi, kanonik korelasyon analizi ve betimleyici analizler uygulanarak Kırıkkale il merkezindeki fast food ürünleri satın tüketicilerin yaşam tarzları ve ürünlere yönelik tutumları arasındaki ilişkileri tartışmıştır.

Haykır Habıkoğlu Elif (2013), “Davranışsal Finans Çerçevesinde E-Atık Geri Dönüşüm Yatırım Risk Algılamasında Tüketici Tercih ve Davranış Düzeyinin Sosyo-Ekonomik Analizi: İstanbul Örneği” isimli çalışmasında e-atık geri dönüşüm merkezlerinin kurulmasıyla atıkların katma değer oluşturulan bir unsur haline geldiği, tüketici tercihlerinin e-atık hakkında oluşturulacak politikalar ve iş planlarıyla başlangıç maliyetini karşılama oranının yüksek olduğunu ifade etmiştir.

3. TÜKETİCİ DAVRANIşLARI

İnsan ihtiyaçları -tüketici ihtiyaçları- çağdaş pazarlamanın temelini oluşturmaktadır. Günümüzün yoğun rekabet ortamında işletmelerin varlıklarını, karlılıklarını sürdürebilmeleri ve büyüebilmeleri tüketici ihtiyaçlarını rakiplerinden daha çabuk ve daha iyi tatmin etmelerine bağlıdır. Kitle üretiminin pazardaki tüketici ihtiyaçlarının tamamını karşılayamadığı dönemlerde üretimin artırılmasına odaklı *üretim anlayışı*, İkinci Dünya Savaşı sonrasında arzın talebi karşılamaya başlamasıyla birlikte kaliteli ürün üretimi ve maliyetlerin

azaltılmasına dayalı *ürün anlayışına* yerini bırakmıştır. Bu anlayışın devamında arz kaynaklarının daha da artması ve rekabetin yaygınlaşmasıyla daha fazla satma ve karlılığı artırma odaklı olan *satış odaklı anlayış* gelmektedir. 1960'lı yılların ortalarından başlayarak globalleşme çabaları artmış, iletişimin yaygınlaşmasıyla tüketici ve çevreyi korumaya yönelik hareketler hız kazanmış ve bunlara paralel olarak üretileni satma çabalarının pazarlama için yeterli olmadığı, pazarlamanın daha geniş kapsamlı olması gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Bu süreçte gelinen nokta olan *çağdaş pazarlama* anlayışına göre; pazarlama stratejilerinin ve etkinliklerinin merkezine üretim, ürün ve satış yerine tüm bu etkinliklerin kaynağı olan tüketici yerleşmiştir (Eroğlu vd., 2012:4). Modern pazarlamacılık anlayışına göre tüketici memnuniyeti ön plandadır. Tüketici memnuniyeti ise tüketiciyi iyi tanıyabilmekten tüketici davranışlarını iyi analiz edebilmekten geçmektedir. Bu nedenle tüketicilerin pazarlama faktörleri ve çeşitli uyarıcılara nasıl tepki verdiklerinin incelenmesi gerekmektedir.

Tüketici birey olarak aldığı kararlarla kendi yaşamına yön verirken, hangi malların, ne kadar ve hangi metotlarla üretileceği, faktörler arası dağılımın nasıl yapılacağı, gelirin ihtiyaçların giderilmesinde nasıl kullanılacağı, tasarrufların nasıl değerlendirileceği gibi ekonomik kararları da etkileyecektir (Durmaz v.d., 2011:116). Bazıları yanlış düşünce olarak, pazarlamacıları tüketicileri istedikleri yöne doğru yönelten sihirbazlar olarak tanımlarlar. Bu yanlış düşünce arkasındaki gerçek, pazarlamacıların tüketici davranışlarına nüfuz etmedeki başarıları yatmaktadır. Tüketicilerin satın aldıkları mal ve hizmetler yakından incelendiğinde, bunların görünürdeki basit birkaç fiziksel ya da fizyolojik ihtiyaçtan ötürü satın alınmadıkları görülür. Bu marka tercihleri için de geçerlidir. Bilinene bir markayı satın alan bir tüketici, sadece soğuktan korunmayı sağlayan bir nesneyi değil, belirli bir kimliği ya da prestiji satın alıyor.

Tüketici davranışları irdelenirken, dikkate alınması gereken hususlardan biri de tüketici davranışlarının nadiren doğrudan ifade edildiğidir. Bir turiste neden İstanbul'u Ankara'ya tercih ettiği sorulduğunda, bunun nedeni olarak İstanbul'un tarihi değerlerini gösterebilir. Oysa gerçek neden bu olmayıp, İstanbul'un gece hayatı olabilir (İslamoğlu, 2002:110).

4. TÜKETİCİ DAVRANIşLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Tüketici davranışını anlamak yönünde ilk girişimler 1950'li yılların sonlarına doğru davranış bilimlerini oluşturan psikoloji, sosyoloji ve antropolojiden gelmiştir. Daha sonraları pazarlama disiplini içinde özel bir uzmanlık alanına dönüşmüştür (Arpacı vd., 1994:16-17).

Tüketiciler karmaşık bir düşünce yapısı ve sürekli bir değişim içindedirler. Bu nedenle, hazırlanan bir pazarlama programının ne kadar başarılı olacağını tahmin etmek çok zordur. Ayrıca, dün iyi sonuç veren bir pazarlama programı, değişen koşullar nedeni ile bugün aynı olumlu sonucu vermeyebilir. Bu durum, sürekli değişen insan ve çevre faktörlerini izlemeye ve meydana gelen değişikleri öğrenmeyi gerektirmektedir (Mazlum, 2010:53-54). Pazarlayıcının görevi, dış dürtünün gelişi ve satın alıcının satın almaya karar verişi arasında, satın alıcının

şuurunda nelerin olup bittiğini anlamaktır (Kotler, Çev. Muallimoğlu, 2000:160). Tüketicilerin satın alma kararlarını, sahip oldukları kültürel, sosyal, kişisel ve psikolojik faktörler çok büyük ölçüde etkiler (Mazlum, 2010:54).

4.1. Kültürel Faktörler

Kültür: Kültür bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, örf ve diğer yetenekleri ve toplumun üyeleri olan insanlar tarafından kazanılan alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür (Hawkins ve Mothersbaugh, 2010:42). Kültür tüketici davranışlarının en geniş çevresel belirleyicisidir. Pazarlamacılar tüketicinin karar vermesindeki etkeni anlamak zorundadır. Kültürel değerlerin eğilimlerini izlemenin yanı sıra bu değerlerdeki değişikliklerinde farkında olması gerekir. Çevreye gösterilen dikkat ABD ve diğer kültürlerde daha yaygın hale geldikçe, pazarlamacılar ya çevre dostu bileşenleri içeren ya da enerji tasarrufu yapan ürünler sunarak bu değişime yanıt verirler (Kurtz, 2010:135).

Alt Kültür: Alt kültür belli bir kültürün öğelerini paylaşmakla birlikte kendi gruplarına has diğer kültürel öğeleri de paylaşan gruba verilen addır (Çabuk ve Yağcı, 2007:85). Alt kültür, nüfusun artması ve kültürün homojenliğinin bozulması ile ortaya çıkan, bölgesel, dini, ırki ve benzeri boyutlarda görülen ortak niteliklerdir. Çoğunlukla, bölgesel niteliklidir. Zira belirli bölgede yaşayanlar, sıkı ilişkileri ve çeşitli diş etkiler altında benzer şekilde düşünmeye ve hareket etmeye eğilim gösterir. Alt kültür kişi davranışlarının gelişmesinde önemli rol oynar (Mucuk, 1998:82).

Sosyal Sınıf: Kültürel değerlerin etkilerine paralel olarak, bireyin içinde bulunduğu sosyal sınıfın da satın alma davranışında önemli etkileri vardır. Belli bir sosyal sınıfa ait olanların değerleri, davranış biçimleri, sosyal konuları ele alış ve anlama tarzları benzerlik gösterebilmektedir. Bunun nedeni, o sosyal sınıf içinde kültürel homojenliğin söz konusu olmasıdır. Sosyal sınıflar içerisindeki insanlar satın alma davranışları bakımından birbirlerine benzerler. Bu nedenle tüketici davranışını kestirebilmek için araştırmalarda ilgilenilen pazar bölümündeki bireylerin sosyal sınıf içerisindeki dağılımını ve büyüklüklerini bilmek faydalı sonuçlar verir (Güleç, 2006:135).

4.2. Sosyal Faktörler

Danışma Grupları: Bir kişinin danışma grupları, kişinin tutumu ya da davranışı üzerinde doğrudan (yüz-yüze) ya da dolaylı bir etkiye sahip olan tüm gruplardır. Doğrudan etkiye sahip olan gruplara üyelik grupları denir. Bunlardan bazıları, kişinin sürekli ya da gayri resmi olarak etkileşimde olduğu birincil gruplardır, örneğin aile, arkadaşlar, komşular ve iş arkadaşları. Aynı zamanda insanlar daha resmi oldukları ve daha az etkileşimde oldukları ikincil gruplarında üyesidirler, örneğin dini, mesleki, sendikal gruplar (Kotler ve Keller, 2012:153). Özellikle çocuklar danışma gruplarından etkilenir ve danışma grupları genellikle çocukların satın alma kararlarının temelini oluşturur (Kurtz, 2010:141).

Aile: Aile, yerleşik dzenin en kalıcı ögesi olmasına rağmen, ataerkil yapıdan çekirdek aileye, çekirdek aileden tek ebeveynli aileye geçişte tüketim modelleri de değişmektedir. Demokratik bir çekirdek aile yapısında, aile hayat eğrisinde bulunan aşamaya göre, tüketimde farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Aile hayat eğrisi diye, bekârlık, yeni evlilik, küçük-yetişkin çocuklu aile, çocuklarından ayrı ebeveynler, yalnız eş dönemlerine diyoruz. Demokratik aile yapısında, satın alınacak malın ilgi, ihtiyaç ve uzmanlık alanına göre kararda farklı durumlar ve egemenlik durumları oluşabilmektedir. Öte yandan, aile üyesinin kişisel tüketiminde, ev birimi ve ailenin birlikte tüketimlerinde, üyelerin satın alma davranışında etkili olduğu görülebilmektedir (Karabulut, 2004:52).

Rol ve Statüler: Bir kişi aile, kulüpler ve organizasyonlar gibi birçok gruba aittir ve kişinin gruptaki konumu hem rolü hem de statüsü açısından belirlenebilir. Bir rol, insanların çevrelerindeki kişiye göre gerçekleştirmesi beklenen eylemlerden oluşmaktadır. Her rol, toplum tarafından verilen ve genel itibarı yansıtan bir statüyü taşır. İnsanlar genellikle kendi rol ve statülerine uygun ürünleri tercih eder (Purwanto, 2013:72).

4.3. Kişisel Faktörler

Yaş: Bir yaş grubu benzer deneyimleri geçirmiş benzer yaşta insanlardan oluşur. Kültürel kahramanlar, önemli tarihi olaylar vb. gibi birçok ortak anıları paylaşırlar. Pazarlamacılar genellikle bir veya daha fazla belli yaş grupları için ürün ve hizmetleri hedeflerler. Benzer öneri ve fikir ya da dilin kullanılması farklı yaştaki insanları muhtemelen cezbetmeyecektir. Bazı durumlarda farklı yaşlardaki tüketicileri çekmek için ayrı kampanyalar geliştirilir (Solomon vd. 2006:456).

Meslek: Bir kişinin mesleği satın aldığı mal ve hizmetleri etkiler. Pazarlamacılar tüketiciye ulaşmasını sağladıkları ürün ve hizmetlerde ortalamanın üstünde bir ilgiye sahip olan meslek gruplarını belirlemeye çalışır. Hatta bir şirket belirli bir meslek grubunun ihtiyaç duyduğu ürünlerin yapısında uzmanlaşmış olabilir (Durmaz ve Jablonsk, 2012:65).

Ekonomik Özellik: Tüketicinin ekonomik durumunun satın alma davranışı üzerinde büyük etkisi vardır. Tüketicinin küçük bir aileye sahip olması ya da bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısının az olması ve aynı zamanda yüksek gelir ve tasarrufa sahip olması durumu, tüketicinin daha pahalı ürünler tercih etmesini sağlayacaktır. Diğer taraftan, düşük gelir ve tasarrufa sahip olan bir kişi daha ucuz ürünleri tercih edecektir, aynı zamanda düşük fiyatlı mallar için harcama şekillerini açıklayan diğer sosyal faktörler üzerine gelir, aile büyüklüğü ve tüketici bütçesi gibi ekonomik faktörlerin belirleyici gücüne destek sağlayacaktır. Ekonomik faktörlerin satın alma davranışının önemli bir belirleyicisi olduğu sonucuna varılmıştır ve tüketicinin satın alması muhtemel giysi türlerini tahmin etmek için kullanılabilir (Lawan ve Zanna, 2013:524).

Yaşam Tarzı: Son zamanlarda "yaşam tarzı" terimi oldukça modadır. Terim belli bir mevki sahibi grupların yaşamlarını kastederek daha kısıtlı anlama

sahipken, çağdaş tüketime kültüründe özgünlük, kendini ifade etme ve bireysel farkındalığı çağırır (Featherstone, 2007:81).

Aynı yaş, gelir, eğitim, hatta mesleğe sahip iki kişi aynı şekilde hayatlarını yaşamak istemez. Farklı düşünelere, ilgilere ve aktivitelere sahip olabilirler. Bunun sonucu olarak farklı tutumlar sergilemeleri muhtemeldir -farklı ürünler ve markalar satın alma ve bunları farklı amaçlar için farklı şekilde kullanma. Eylemleri, ilgileri ve görüşlerinin -ve sonuç olarak davranışları- bu geniş yapısı yaşam tarzı olarak adlandırılır (Hollensen, 2010:119).

Kişilik: Kişilik, karakter özelliklerinden ve tutumlardan oluşur. Bu bir kişiyi benzersiz kılar. Kişisel özellikler insanların davranış şeklini etkiler. Fakat bireysel kişilik ve davranış şekli arasında güvenilir bir bağlantı kurmak zordur (Stávková vd. 2008:277). Aynı zamanda markalarında kişilikleri vardır ve tüketicilerin kuvvetle muhtemel kendi kişilikleriyle eşleşen markaları tercih edeceği düşünülür (Purwanto, 2013:72).

4.4. Psikolojik Faktörler

Güdüleme: Güdü; kişi eylemlerinin yönünü, gücünü ve öncelik sırasını belirleyen iç ve dış uyarıcıların etkisi ile kişiyi harekete geçirmesidir. Güdü, uyarılmış bir ihtiyaç olarak insanın amacını belirlemekte ve insanı bu amaç doğrultusunda bir eylem ortaya koymaya itmektir (İslamoğlu, 1993:79).Güdüler de kişilerin tüketim davranışlarını ortaya çıkartan, onları ihtiyaçları doğrultusunda harekete geçiren güçlerdir. İhtiyaç herhangi bir şeyin yokluğunun meydana getirdiği gerilim halidir. Güdüler de gerilimleri azaltır veya gerilim durumu meydana getirirler. İhtiyaçlar insanda tepki doğururken, güdüler ise tepkileri yönlendirmektedirler. Bununla birlikte, tüketici her zaman ihtiyaçlar sonucunda tepki vererek satın alma eylemine geçmemektedir. Satın alınan ürünle birlikte tatmin edilen güdünün ne olduğu üretici firma, pazarlamacı ve reklamcı firmalar için önemli bir ipucudur. Bu ipuçlarını kullanarak üreticiler sundukları markalı ürünler ile tüketicilerin güdüleri üzerine yönelerek bastırılmış veya farkında olmadıkları güdüleri harekete geçirerek satın alma davranışına doğru yönlendirmektedirler (Hacıoğlu Deniz, 2011:254).

Algılama: Dünyada anlamlı bir deneyim gerçekleştirmek için bilgiyi bir şekilde seçmeye, organize etmeye yorumlamaya algı denir. Seçici dikkat, seçici bozulma ve seçici tutma olmak üzere üç farklı algısal süreç vardır. Seçici dikkat durumunda, pazarlamacılar tüketicinin dikkatini çekmeye çalışır. Oysa seçici bozulma durumunda, tüketiciler inandıklarını destekleyecek bilgiyi bir şekilde yorumlamaya çalışır. Benzer şekilde, seçici tutma durumunda, pazarlamacılar kendi inançlarını destekleyen bilgiyi korumaya çalışır (Sharma ve Lal, 2012:154).

Öğrenme: Bir dürtü, eylem çağrısında güçlü bir iç uyarıcıdır. Özel bir uyarıcı etkiye doğru yönlendirdiği zaman bir dürtünün nedeni olur. Tüketiciler bir ürün satın alırken karar verme eğiliminde olduğu zaman, ne zaman, nerede ve

nasıl tepki göstereceğini belirleyen küçük uyarıcı ipuçları cevap olabilir (Purwanto, 2013:72).

İnanç ve Tutumlar: Tüketicilerin algılamalarını ve davranışlarını doğrudan etkileyen bir etken olarak tutum, bireyin bir düşünceye, bir nesneye veya bir sembole ilişkin olumlu veya olumsuz duygularını ve eğilimlerini ifade eder. Tutum, inançları da etkiler. İnanç ise, kişisel deneye veya dış kaynaklara dayanan bilgileri, görüşleri ve kanıları kapsar. Tüketicilerin ürün ve hizmetlerle ilgili kanıları, ürün ve marka imajının oluşmasına yardım eder. Bu yüzden pazarlama yöneticileri, etkili reklam ve diğer tutundurma çabaları ile tüketici kanılarını kendi mal ve hizmetlerine doğru değiştirmeye çalışırlar. Pazarlamacılar açısından önemli olan husus mamul ya da markalara karşı olumlu tutumları korumak, olumsuz tutumları değiştirmek ve yeni bir mamul ya da marka için tutumlar yaratmaktır (Tukcev ,2014:20).

5. MATERYAL VE METOT

Araştırmada kullanılan materyal, yöntemler, analizler, bulgu ve yorumlar aşağdaki şekilde özetlenebilir.

5.1. Araştırma Modeli

Araştırma nicel bir çalışmadır. Araştırmanın bağımsız değişkenlerini anketi oluşturan demografik faktörleri betimlemek için sorulan sorular, cep telefonu alırken dikkat edilen hususlar ve konularla ilgili faktörler, GSM telefon operatörlerini tercih etme nedenleri ile ilgili faktörler ve son olarak da mevcut kullanılan cep telefonunun markası ile ilgili tutum ve tespitlerle ilgili faktörler oluşturmaktadır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise cep telefonu tercihini belirten "şu anda kullanmakta olduğunuz cep telefonunun markası nedir?" sorusudur.

5.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2014-2015 öğretim yılında Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örnekleme için araştırma evrenini oluşturan üniversitelerin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin İşletme Bölümü öğrencileri seçilmiş ve 251 öğrenciden araştırma verileri toplanmıştır. Araştırma analizi 251 (bayan n=104, %62,3; bay n=63, %37,7) katılımcıdan elde edilen veriler üzerinden yapılmıştır.

5.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin elde edilebilmesi için focus grup ve uzman görüşler yardımıyla 49 maddeden oluşan bir anket hazırlanmıştır. Ankette demografik faktörleri betimleyen 15 adet, cep telefonu değiştirmeye neden olan faktörler için

4 adet, cep telefonu alırken dikkat edilen hususlar ve konularla ilgili faktörler için 12 adet, GSM telefon operatörlerini tercih etme nedenleri ile ilgili faktörler için 8 adet ve son olarak da mevcut kullanılan cep telefonunun markası ile ilgili tutum ve tespitlerle ilgili faktörler için ise 9 adet soru bulunmaktadır. Demografik faktörleri betimleyen ve cep telefonunu değiştirmeye neden olan faktörler için kategorik ve kalan diğer soru grupları içinde likert tipi ölçek kullanılmıştır. Likert tipi ölçek önem derecesini ölçen Hiç Önemli Değil, Önemsiz, Kararsızım, Önemli ve Çok Önemli 5 kategoriden oluşmaktadır. Anketin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,77 olarak hesaplanmıştır.

5.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizi SPSS 22.0 Paket Programı yardımıyla bilgisayarda yapılmıştır. Cep telefonu tercihlerinde etken olan faktörlerin tespit edilip değerlendirilmesi Frekans analizi ile incelenmiştir.

5.5. Bulgular

Elde edilen bulgular Frekans yöntemiyle analiz edilerek sonuçlar aşağıda gösterildiği şekilde yorumlanmaya çalışılmıştır. Sorulan soruların analizi sonucu elde edilen sonuçlarını şu şekilde yorumlamak mümkündür.

5.5.1. Demografik Özellikler

Ankete katılan 249 kişiden 152'si Kadınlarda (% 61.04) oluşurken, 97'si (& 38.96) ise Erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunu 18-24 yaş arası (% 94) gençlerden oluştuğu görülmektedir. 251 kişinin 200'ü Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğrencileri ve 51 ise Hasan Kalyoncu Üniversitesi öğrencileri oluşurmaktadır. Ankete cevap verenlerin hepsi öğrenci olduğundan 167 kişi (% 70.2) aylık geliri 1000 TL'nin altında iken geriye kalanı ise aylık geliri 1000 TL'nin üzerindedir.

5.5.2. şu Anda Kullanmakta Olduğunuz Cep Telefonunun Markası Nedir?

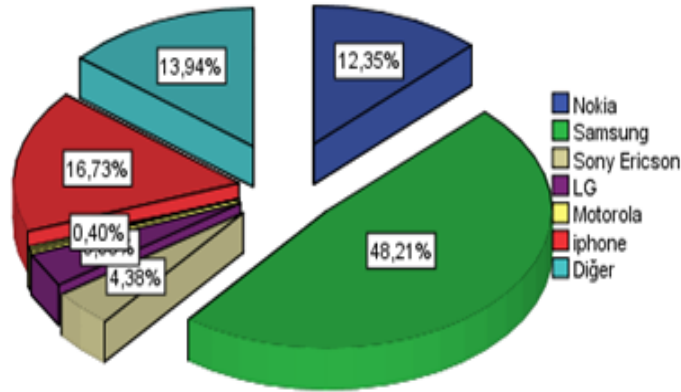
Bu soru katılımcıların şu halde hangi marka cep telefonunu kullandıklarını öğrenmek amacıyla sorulmuştur. Üniversite gençliği arasında; Samsung 121 kişi (% 48.2) ile ilk sırayı alırken, Iphone 42 (16.73), Diğer markalar 35 (%13.94), Nokia 31 (% 12.4), Sony Ericson, LG ve Motorola takip etmektedir.

Aşağıdaki sonuçlara bakıldığında ankete katılan üniversite gençliğinin yaklaşık olarak yarısı (% 48) "Samsung" marka cep telefonunu tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 1: şu Anda Kullanılan Cep Telefonunun Markası

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Nokia	31	12,4	12,4
Samsung	121	48,2	60,6
Sony Ericson	11	4,4	64,9
LG	10	4,0	68,9
Motorola	1	,4	69,3
Iphone	42	16,7	86,1
Diğer	35	13,9	100,0
Toplam	251	100,0	

şekil 1: şu Anda Kullanılan Cep Telefonunun Markası

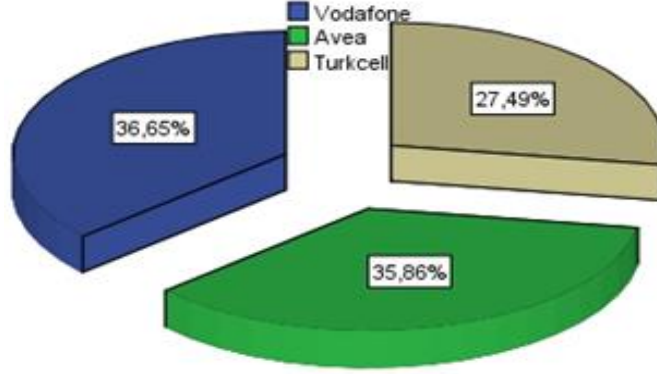
5.5.3. GSM Telefon Hatlarından Hangisini Kullanıyorsunuz?

Hangi GSM şirketini kullanıp kullanmadıklarını öğrenmek gayesiyle sorulan bu soruda; 92 kişiyle (% 36.65) ile Vodafone ilk sırayı alırken, 90 kişi (% 35.68) Avea ve 69 kişi (% 27.5) Turkcell'i kullandıklarını ifade etmiştir.

Tablo 2: GSM Hatları Kullanımı

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Vodafone	92	36,7	36,7
Avea	90	35,9	72,5
Turkcell	69	27,5	100,0
Toplam	251	100,0	

Şekil 2: GSM Hatları Kullanımı

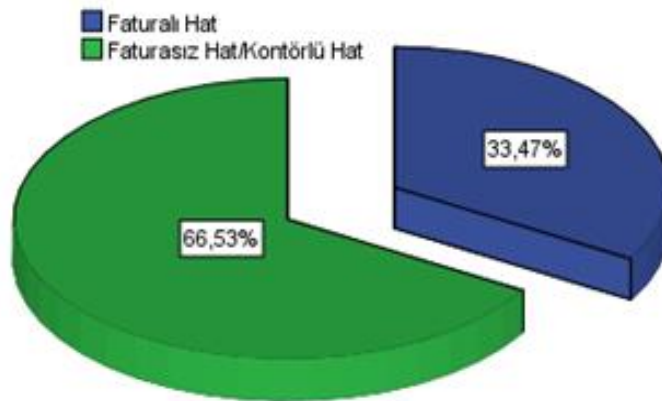
5.5.4. GSM Telefon Hattınızı Hangi Şekilde Kullanıyorsunuz?

Aşağıdaki Tablo 3 ve Şekil 3 incelendiğinde ankete cevap verenlerin büyük çoğunluğunun yaklaşık % 67'sinin faturasız/ kontörlü hattı tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 3: Hattın Faturalı Kullanılıp Kullanılmadığı

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Faturalı	84	33,5	33,5
Kontörlü	167	66,5	100,0
Toplam	251	100,0	

Şekil 3: Hattın Faturalı Kullanılıp Kullanılmadığı

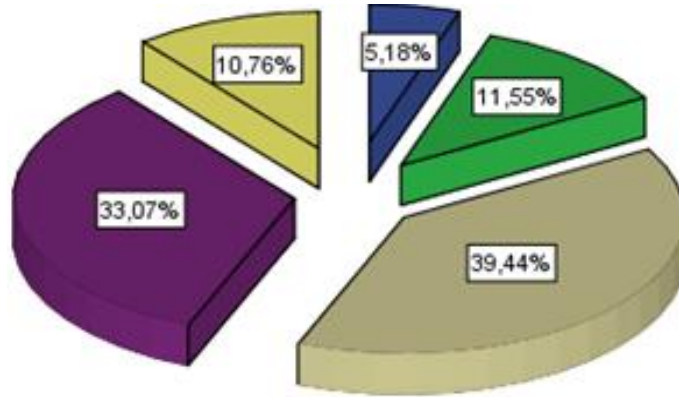
5.5.5. GSM Telefon Operatörünüzün Bağlanırlılığını ve Kapsama Alanını Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

Cevaplayıcıların kullandıkları GSM şirketlerinin bağlantı durumları ve kapsama alanları memnuniyetlerini ölçmek için sorulan bu soruda; çoğunluğun durumdan memnun olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Kullanılan Hat Memnuniyeti

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Çok Kötü	13	5,2	5,2
Kötü	29	11,6	16,7
Normal	99	39,4	56,2
İyi	83	33,1	89,2
Çok İyi	27	10,8	100,0
Toplam	251	100,0	

Şekil 4: Kullanılan Hat Memnuniyeti

5.5.6. GSM Telefon Operatörü Tercihinizde Rol Oynayan En Önemli Kriteri Seçiniz

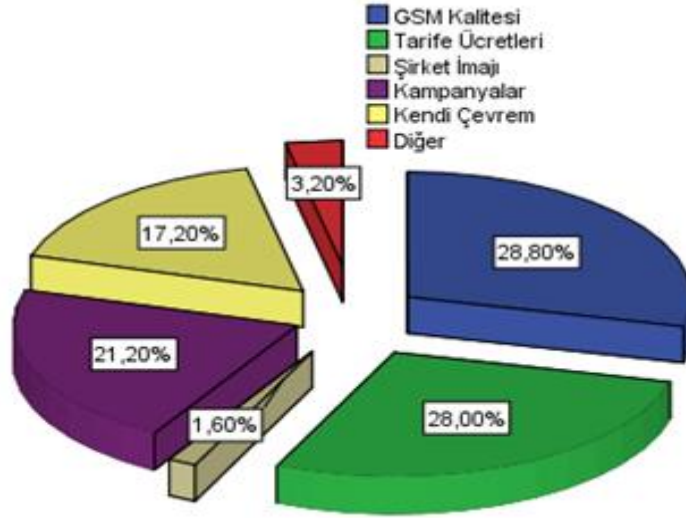
Aşağıdaki Tablo 5 ve Şekil 5 incelendiğinde görülmektedir ki, GSM kalitesi yaklaşık %29 ile ilk sırada yer alırken, Tarife ücretleri %28, kampanyalar %21 ve %17 ile kampanyalar takip etmektedir. Şirketin imajı ise en düşük oran (%1,6) olarak yer almaktadır.

Katılımcıların GSM kalitesine önem verirken, Şirket imajına önem vermedikleri görülmektedir.

Tablo 5: Operatör Seçimindeki Kriter

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
GSM Kalitesi	72	28,8	28,8
Tarife Ücretleri	70	28,0	56,8
Şirket İmajı	4	1,6	58,4
Kampanyalar	53	21,2	79,6
Kendi Çevrem	43	17,2	96,8
Diğer	8	3,2	100,0
Toplam	250	100,0	
Missing	1		
Toplam	251		

Şekil 5: Operatör Seçimindeki Kriter

5.5.7. Hangisi Kullanmakta Olduğunuz Arama Tarifinizi Tanımlayabilir?

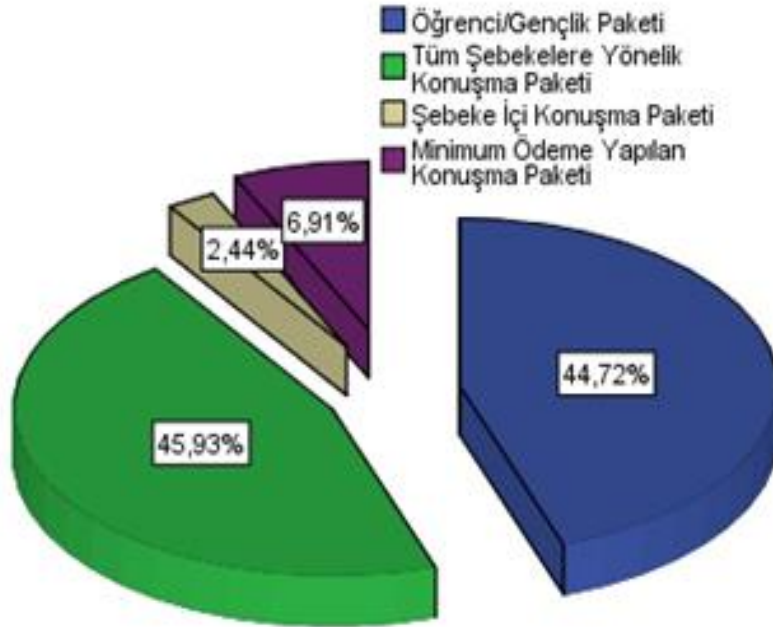
Aşağıdaki Tablo 6 ve Şekil 6'daki, hangi çeşit arama tarifelerinin talep edildiğini öğrenmek için sorulan bu sorunun sonuçlarına bakıldığında; "Tüm şebekelere yönelik konuşma paketini 113 kişi (%45.93) tercih ederek ilk sırayı alırken, 110 kişi (%44.72) ise Öğrenci/Gençlik paketini tercih ettiklerini belirtmiştir. Şebeke İçi Konuşma Paketinin ise en az tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 6: Tercih Edilen Arama Tarifeleri

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Öğrenci/Gençlik Paketi	110	44,7	44,7
Tüm Şebekelere Yönelik Konuşma Paketi	113	45,9	90,7
Şebeke İçi Konuşma Paketi	6	2,4	93,1
Minimum Ödeme Yapılan Konuşma Paketi	17	6,9	100,0
Toplam	246	100,0	
Missing	5		
Toplam	251		

Şekil 6: Tercih Edilen Arama Tarifeleri

5.5.8. Cep Telefonunun Markasının Önemi

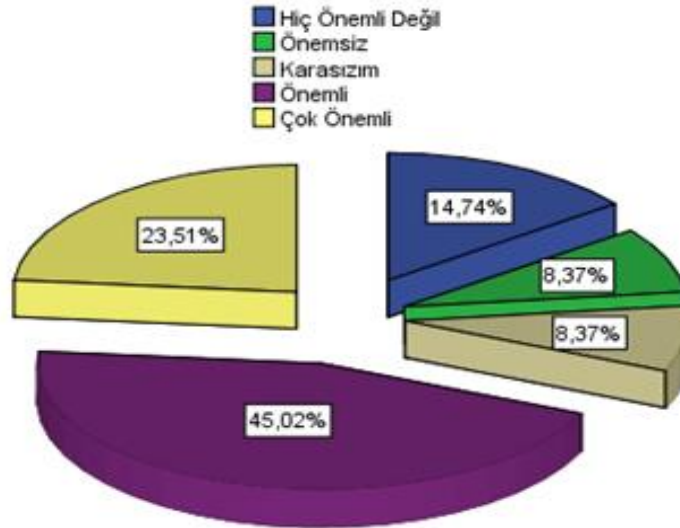
Aşağıdaki verilere göre, ankete katılan üniversite öğrencilerinin yaklaşık olarak %69'u (önemli ve çok önemli diyenler) cep telefonu markasının kendileri için önemli olduğu görüşündedirler.

Üniversite öğrencilerinin cep telefonu satın alırken tercihleri üzerinde "Marka"nın önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Tablo 7: Cep Telefonunun Markası

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Hiç Önemli Değil	37	14,7	14,7
Önemsiz	21	8,4	23,1
Karasızım	21	8,4	31,5
Önemli	113	45,0	76,5
Çok Önemli	59	23,5	100,0
Toplam	251	100,0	

Şekil 7: Cep Telefonunun Markası

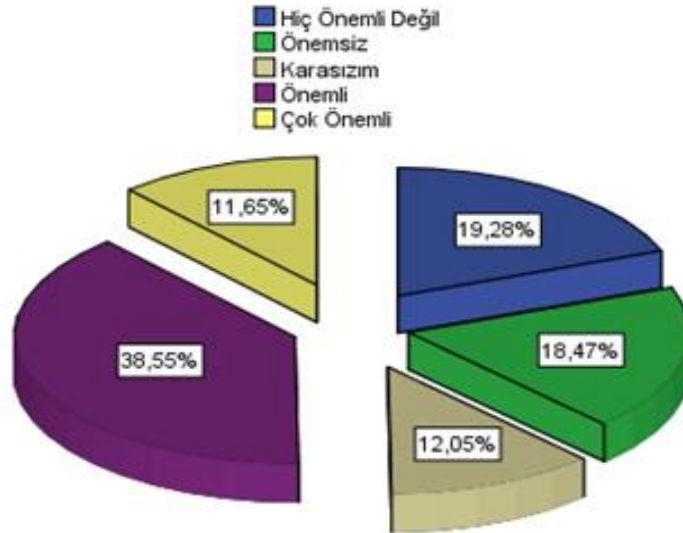
5.5.9. Çevremde Fikirlerine Önem Verdiğim Kişiler Tarafından Kullanılması

Bu sorudaki amaç üniversite öğrencilerinin cep telefonu satın alırken çevrelerinden etkilenip etkilenmediklerini belirlemeye yöneliktir. Aşağıdaki Tablo 8 ve Şekil 8 incelendiğinde, katılımcıların yaklaşık olarak yarısı (38,6+11,6= %2,2) aldığı veya alacağı cep telefonun çevresindeki kişiler tarafından tercih edilmesinin önemli olduğuna inanmaktadırlar.

Tablo 8: Çevremdeki Kişiler Tarafından Kullanılması

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Hiç Önemli Değil	48	19,3	19,3
Önemsiz	46	18,5	37,8
Karasızım	30	12,0	49,8
Önemli	96	38,6	88,4
Çok Önemli	29	11,6	100,0
Toplam	249	100,0	
Missing	2		
Toplam	251		

Şekil 8: Çevremdeki Kişiler Tarafından Kullanılması

5.5.10. Cep Telefonu Fiyatının Ucuz Olması

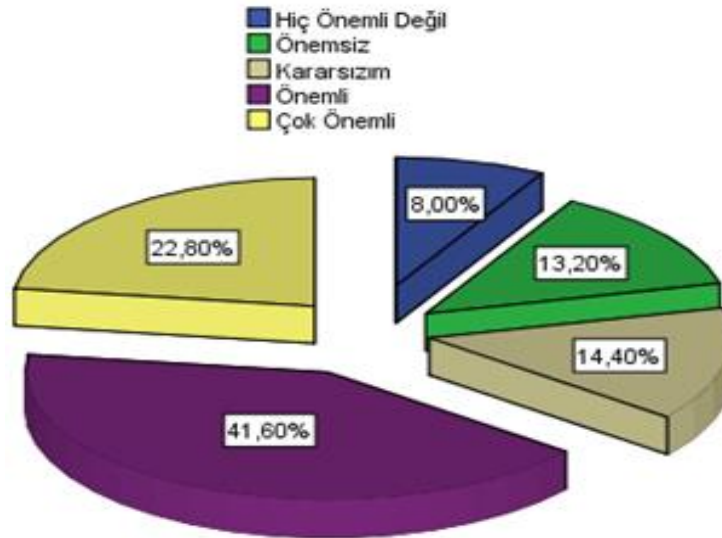
Bu soruyla, alınacak cep telefonu fiyatının ucuz olmasının satın alma tercihlerindeki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Tablo 9 ve Şekil 9 incelendiğinde, ankete katılan üniversite öğrencilerinin yarıdan fazlası (%64,4) ucuz fiyatın önemli olduğu kanaatini taşımaktadırlar.

Ankete katılan üniversite öğrencilerinin cep telefonu tercihleri üzerin Fiyat önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

Tablo 9: Ucuz Fiyat

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Hiç Önemli Değil	20	8,0	8,0
Önemsiz	33	13,2	21,2
Kararsızım	36	14,4	35,6
Önemli	104	41,6	77,2
Çok Önemli	57	22,8	100,0
Toplam	250	100,0	
Missing	1		
Toplam	251		

Şekil 9: Ucuz Fiyat

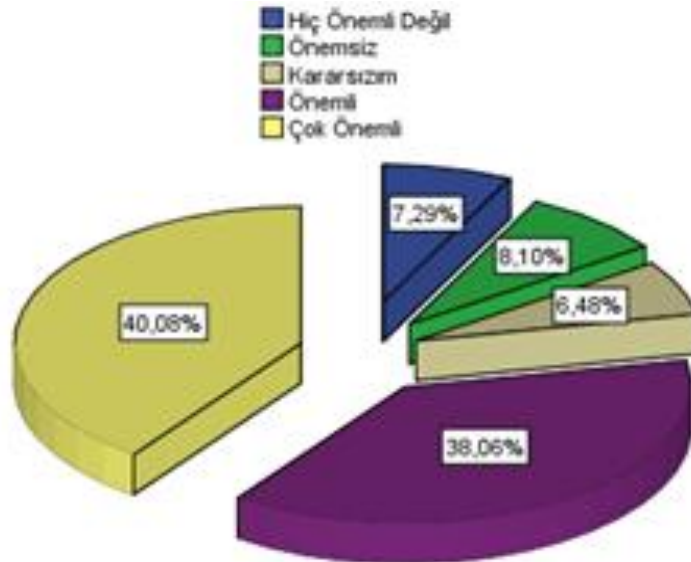
5.5.11. Satış Görevlisinin Yönlendirmesi

Bu soruda cep telefonu satın alırken “Satış Görevlisi”nin etkisi test edilmeye çalışılmıştır. Aşağıdaki Tablo 10 ve Şekil 10’daki verilere bakıldığında, ankete katılan üniversite öğrencilerinin çoğunluğunun (%78,2) cep telefonu satın alırken “Satış Görevlisi”nin yönlendirmesinin ve etkisinin büyük olduğu düşüncesinde olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Satış Görevlisinin Etkisi

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Hiç Önemli Değil	18	7,3	7,3
Önemsiz	20	8,1	15,4
Kararsızım	16	6,5	21,9
Önemli	94	38,1	59,9
Çok Önemli	99	40,1	100,0
Toplam	247	100,0	
Missing	4		
Toplam	251		

Şekil 10: Satış Görevlisinin Etkisi

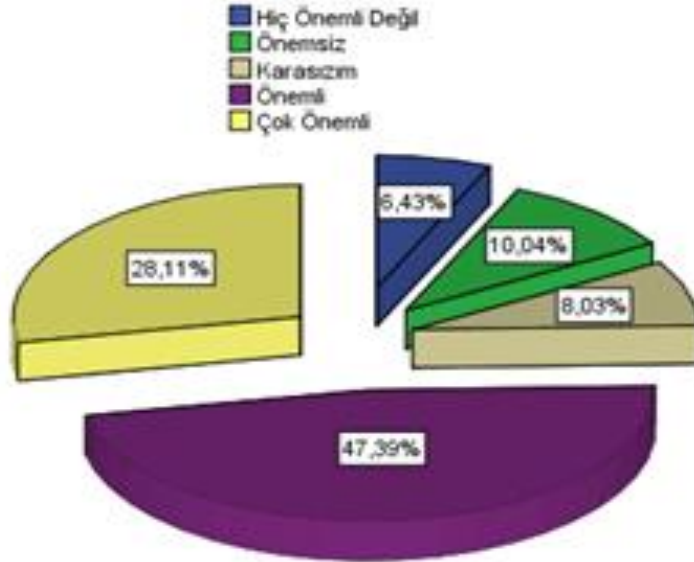
5.5.12. Cep Telefonunun Tasarımının /Şeklinin Estetik Olması

Bu soru Cep Telefonu Tasarımı'nın tüketici tercihi üzerindeki etkisi amacıyla sorulmuştur. Ankete katılan üniversite öğrencilerin yaklaşık %75'i cep telefonu tercihlerinde Telefon Tasarımı'nın önemli ve etkili bir faktör olduğu görüşünü belirtmişlerdir.

Tablo 11: Cep Telefonunun Tasarımı

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Hiç Önemli Değil	16	6,4	6,4
Önemsiz	25	10,0	16,5
Karasızım	20	8,0	24,5
Önemli	118	47,4	71,9
Çok Önemli	70	28,1	100,0
Toplam	249	100,0	
Missing	2		
Toplam	251		

Şekil 11: Cep Telefonunun Tasarımı

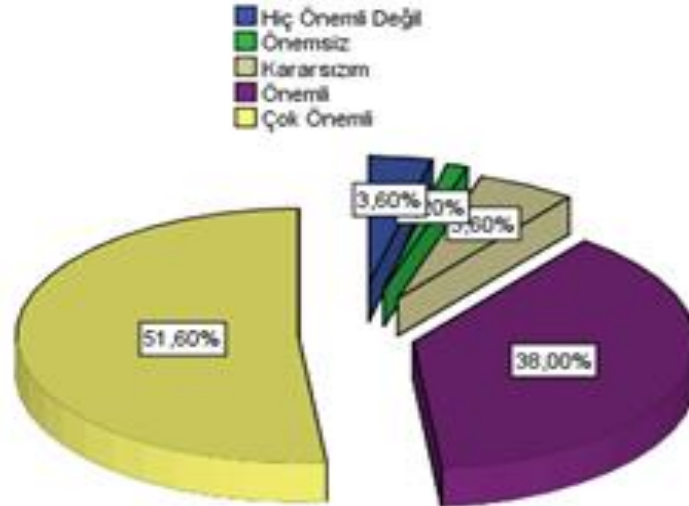
5.5.13. Garanti Süresi ve Koşullarının İyi Olması

Üniversite öğrencilerinin cep telefonu tercihlerinde Garanti Süresi'nin ne derece etkili olup olmadığını öğrenmek için sorulan bu soruda; katılımcıların büyük çoğunluğu (yaklaşık % 90'ı) önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 12: Garanti Süresi

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Hiç Önemli Değil	9	3,6	3,6
Önemsiz	3	1,2	4,8
Kararsızım	14	5,6	10,4
Önemli	95	38,0	48,4
Çok Önemli	129	51,6	100,0
Toplam	250	100,0	
Missing	1		
Toplam	251		

Şekil 12: Garanti Süresi

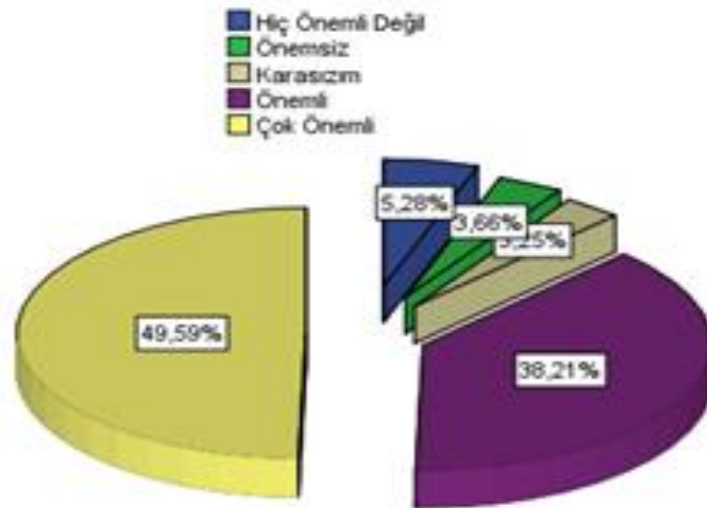
5.5.14. Standart Özelliklerinin Yanında İlave İşlevlerinin Olması (Fotoğraf Çekme, MP3 Çalma, vb.)

Bu sorudaki amaç; Üniversite öğrencilerinin alacakları cihazın fotoğraf çekme veya MP3 çalma gibi ilave özelliklerin cep telefonu satın alma tercihleri üzerindeki etkisinin olup olmadığını belirlemektir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu yani yaklaşık %88'i bu ilave fonksiyonların önemli bir etken olduğu görüşünü benimsedikleri görülmektedir.

Tablo 13: İlave İşlevlerinin Olması (Fotoğraf Çekme, MP3 Çalma)

	Cevaplayıcı sayısı	Geçerli Yüzde oran	Kümülatif Yüzde oran
Hiç Önemli Değil	13	5,3	5,3
Önemsiz	9	3,7	8,9
Karasızım	8	3,3	12,2
Önemli	94	38,2	50,4
Çok Önemli	122	49,6	100,0
Toplam	246	100,0	
Missing	5		
Toplam	251		

Şekil 13: İlave İşlevlerinin Olması (Fotoğraf Çekme, MP3 Çalma)

5.6. Hipotez Testi

Ki-Kare analizleri ve oluşturulan çapraz tablolar (crosstabulation) istatistik paket programı yardımıyla yapılarak, kurulan hipotezler arasındaki ilişki test edilmiştir. Bu test sonucunda aralarında anlamlı bir ilişki olanlar buraya alınmıştır.

H₀ : Yaş ile Telefon Fiyatları arasında bir ilişki yoktur.

H₁: Yaş ile Telefon Fiyatları arasında bir ilişki vardır.

Tablo 14: Yaş ile Telefon Fiyatları

	Cep Telefonunun Fiyatının Ucuz Olması					Total
	Hiç Önemli Değil	Önemsiz	Kararsızım	Önemli	ok Önemli	
Yaşınız 18- 21	11	21	20	75	44	171
22- 24	7	12	8	22	12	61
25 (+)	2	0	7	5	1	15
Total	20	33	35	102	57	247

Tablo 15: Yaş ile Telefon Fiyatları Ki-kare

	Value	df	Asymptotic Significance (2- sided)
Pearson Chi-Square	21,376 ^a	8	,006
Likelihood Ratio	19,535	8	,012
Linear-by-Linear Association	5,559	1	,018
N of Valid Cases	247		

a. 5 cells (33,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,21.

Karar: Yapılan ki-kare testi sonucunda ki-kare'nin olasılık değeri 0,05'ten küçük olduğu için (p=0,006) H₀ hipotezi reddedilmiştir. Konuya istatistiksel açıdan bakıldığında **Yaş** ile Telefon **Fiyatları** arasında anlamlı (P < 0.05) bir ilişki vardır.

H_0 : Aylık Gelir ile Telefon Fiyatları arasında bir ilişki yoktur.

H_1 : Aylık Gelir ile Telefon Fiyatları arasında bir ilişki vardır.

Tablo 16: Aylık Gelir ile Telefon Fiyatları

		Cep Telefonunun Fiyatının Ucuz Olması				
		Hiç Önemli Değil	Önemi z	Kararsızım	Önemli	Çok Önemli
Aylık	500 (-)	6	5	9	47	36
Geliriniz	500-1000	4	13	14	24	8
Hangi Gelir	1000-1500	2	6	5	9	3
Dilimleri	1500-2000	1	5	0	7	1
Arasında	2000 (+)	6	3	8	9	5
Yer Alır	9	0	0	0	0	1
Total		19	32	36	96	54

Tablo 17: Aylık Gelir ile Telefon Fiyatları Ki-kare

	Value	df	Asymptotic Significance (2- sided)
Pearson Chi-Square	49,551 ^a	20	,000
Likelihood Ratio	49,871	20	,000
Linear-by-Linear Association	12,409	1	,000
N of Valid Cases	237		

a. 15 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 08.

Karar: Yapılan ki-kare testi sonucunda ,ki-kare'nin olasılık değeri 0,05'ten küçük olduğu için ($p=0,000$) H_0 hipotezi reddedilmiştir. Konuya istatistiksel açıdan bakıldığında **Aylık Gelir** ile **Telefon Fiyatları** arasında anlamlı ($P < 0.05$) bir ilişki vardır.

H₀ : Cinsiyet ile Telefon Hat Kullanımı arasında bir ilişki yoktur.

H₁ : Cinsiyet ile Telefon Hat Kullanımı arasında bir ilişki vardır.

Tablo 18: Cinsiyet ile Telefon Hatları

		GSM Telefon Hattınızı Hangi Şekilde Kullanıyorsunuz		Total
		Faturalı Hat	Faturasız Hat/Kontrollü Hat	
Cinsiyetiniz	Bayan	37	115	152
	Bay	45	52	97
Total		82	167	249

Tablo 19: Cinsiyet ile Telefon Hatları Ki-kare

	Value	df	Asymptotic Significance (2- sided)
Pearson Chi-Square	13,034 ^a	1	,000
Continuity Correction ^b	12,055	1	,001
Likelihood Ratio	12,897	1	,000
Fisher's Exact Test			
Linear-by-Linear Association	12,982	1	,000
N of Valid Cases	249		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 31,94.

b. Computed only for a 2x2 table

Karar: Yapılan ki-kare testi sonucunda ,ki-kare'nin olasılık değeri 0,05'ten küçük olduğu için (p=0,000) H₀ hipotezi reddedilmiştir. Konuya istatistiksel açıdan bakıldığında **Cinsiyet** ile **Telefon Hat Kullanımı** arasında anlamlı (P < 0.05) bir ilişki vardır.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, Kahramanmaraş Üniversitesi ile Hasan Kalyoncu Üniversitesi öğrencilerinden 251 kişiyle yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Bu öğrencilerin cep telefonu satın alırken etken olan faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bulguları şu şekilde özetlenebilir:

- Ankete katılan 249 kişiden 152'si Kadınlarda (%61.04) olduğu,
- Katılımcıların büyük çoğunluğunu 18-24 yaş arası (%94) gençlerden olduğu,
- Ankete cevap verenlerin hepsi öğrenci olduğundan 167 kişi (%70,2) aylık geliri 1000 TL'nin altında olduğu,
- Ankete katılan üniversite gençliğinin yaklaşık olarak yarısı (%48) "Samsung" marka cep telefonunu tercih ettikleri görölmektedir,
- Araştırmaya katılan üniversite gençliğinin GSM şirketlerinden Vodafone'u daha fazla tercih ettiklerini,
- Cep telefonu tercihlerinde GSM kalitesinin önemli rol oynadığını,
- Cep telefonu aramalarında en fazla "Tüm şebekelere yönelik konuşma paketini" talep göröldüğünü,
- Ankete katılan üniversite öğrencilerinin yaklaşık olarak % 69'u (önemli ve çok önemli diyenler) cep telefonu markasının kendileri için önemli olduğu,
- Katılımcıların yaklaşık olarak yarısı (38,6+11,6= %2,2) aldığı veya alacağı cep telefonun çevresindeki kişiler tarafından tercih edilmesinin önemli olduğuna inandığı,
- Ankete katılan üniversite öğrencilerinin yarıdan fazlası (%64,4) ucuz fiyatın önemli olduğu kanaatini taşıdıkları,
- Ankete katılan üniversite öğrencilerinin çoğunluğu %78,2'si cep telefonu satın alırken Satış Görevlisi'nin yönlendirmesinin ve etkisinin büyük olduğu düşüncesinde olduğu,
- Ankete katılan üniversite öğrencilerin yaklaşık %75'i cep telefonu tercihlerinde Telefon Tasarımı'nın önemli ve etkili bir faktör olduğu görüşünü benimsedikleri,
- Katılımcıların büyük çoğunluğu yaklaşık %90'ı Garanti Süresi'nin önemli olduğunu belirtmişlerdir.
- Ankete katılanların büyük oranda, yaklaşık olarak %89'u, telefon özelliklerine ilave olarak fotoğraf çekme veya MP3 özelliklerinin tercihlerinde önemli bir etken olduğunu belirtmişlerdir.

Yukarıdaki sonuçlar incelendiğinde, ankete katılan üniversite öğrencilerinin aylık sınırlı bir gelire sahip oldukları da unutulmamalıdır.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun 18-24 yaş arası gençlerden oluştuğu bu çalışmada, ilerleyen yaşlarda etken olan bu faktörlerin değişmesi olasıdır.

KAYNAKÇA

- Arpacı, T., Ayhan, D. Y., Böge, E., Tuncer, D., Üner, M. M. (1994). *Pazarlama*. Ankara: Gazi Yayınları.
- Arslan, K. (2003). *Otomobil Alımında Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler*, *Stambul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2(3), 83-103.
- Cop, R. Ve Gümüş, N. (2009). *Pazarlamada Ağızdan Ağıza İletişimin Tüketici Davranışlarındaki Rolü Ve Bir Araştırma*, *Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 179-202.
- Çabuk, S. Ve Yağcı, M. İ. (2007). *Pazarlamaya Çağdaş Yaklaşım*. Adana: Nobel Kitabevi.
- Coşkun, A. Ve Kara, Y. (2012). Sosyal Ağların Pazarlama Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye’deki Hazır Giyim Firmaları Örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 73-90.
- Durmaz, Y., Bahar (Oruç), R., Kurtlar, M. (2011). *Kişisel Faktörlerin Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma*, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 114-133.
- Durmaz, Y. Ve Jablonsk, S. (2012). *Integrated Approach To Factors Affecting Consumers Purchase Behavior In Poland And An Empirical Study*, *Global Journal Of Management And Business Research*, 12(15), 60-87.
- Eroğlu, E., Velioğlu, M. N., Barış, G., Argan, M. (2012). *Tüketici Davranışları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, [Http://Www.Nevoku.Com/Tuketici-Davranislari--E-Kitap--Tuketici-Davranislari/Viewdeck/Eed78502-Fdb4-4249-B731-617d75fc19a8](http://www.Nevoku.Com/Tuketici-Davranislari--E-Kitap--Tuketici-Davranislari/Viewdeck/Eed78502-Fdb4-4249-B731-617d75fc19a8), 13.12.2014.
- Featherstone, M.(2007). *Consumer Culture And Postmodernism*, California: Sage Publications Ltd.
- Güleç, B. (2006). *Reklamın Turistlerin Satın Alma Davranışları Bakımından İncelenmesi*, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 127-158.
- Hacıoğlu Deniz, M.(2011). *Markalı Ürün Tercihlerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi*, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 61, 243–268.
- Hamşıoğlu, A. B. (2013). *Fast Food Ürünleri Satın Alan Tüketicilerin Yaşam Tarzlarını Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama*, *Ululararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, 6(11), 17-34.
- Hawkins, D.I. Ve Mothersbaugh, D. L. (2010). *Consumer Behavior: Building Marketing Strategy*, United States: Paul Ducham.

- Haykır Hobıkoğlu, E. (2013). Davranışsal Finans Çerçevesinde E-Atık Geridönüşüm Yatırım Risk Algılamasında Tüketici Tercih Ve Davranış Düzeyinin Sosyo-Ekonomik Analizi:İstanbul Örneği, Finansal Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi, 4(8).
- Hollensen, S. (2010). *Marketing Management A Relationship Approach*, Edinburgh Gate: Pearson Education Limited
- İslamoğlu, H. (1993). *Pazarlama İlkeleri*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi.
- İslamoğlu, H. (2002). *Pazarlama İlkeleri*, İstanbul: Beta Basım A.ř.
- Karabaş, S. Ve Gürlar, A. Z. (2012). *Organik Ürün Tercihinde Tüketici Davranışları Üzerine Etkili Faktörlerin Logit Regresyon Analizi İle Tahminlenmesi*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10, 129-156.
- Karabulut, M. (2004). *Ulusal Ve Küresel Pazarlarda Stratejik Pazarlama Yönetimi*. İstanbul: Üniversal Dil Hizmetleri Ve Yayıncılık A.ř.
- Kotler, P. (2000). *Pazarlama Yönetimi*. (N. Muallimoğlu, Çev.). İstanbul: Beta Basım A.ř.
- Kotler, P. And Keller, K. L. (2012). *Marketing Management*, New Jersey: Prentice Hall
- Kurtz, D. L. (2010). *Contemporary Marketing*, Canada: Nelson Education.
- Lawan, L. A. Ve Zanna, R. (2013). *Evaluation Of Socio-Cultural Factors Influencing Consumer Buying Behaviour Of Clothes In Borno State, Nigeria*, International Journal Of Basic And Applied Science, 1(3), 519-529.
- Mazlum, M. (2010). *Pazarlama İlkeleri*. Çağ Üniversitesi Yayınları.
- Mucuk, İ. (1998). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Öz, M. (2012). *İş Hayatında Başarının İki Temel Koşulu: Tüketici Davranışlarını Anlayabilmek Ve Müşteri Memnuniyetini Sağlamak*, Akademik Bakış Dergisi, [Http://Www.Akademikbakis.Org/Eskisite/33/02.Pdf](http://Www.Akademikbakis.Org/Eskisite/33/02.Pdf), 22.12.2014.
- Purwanto, G. A. (2013). *Analysis Of Consumer Behavior Affecting Consumer Willingness To Buy In 7-Eleven Convenience Store*, Universal Journal Of Management, 1(2), 69-75.
- Sharma, S. Ve Lal, K.(2012). *Changing Consumer Behavioura Challenge For Sustainable Business Growth*, International Journal Of Marketing, Financial Services & Management Research,1(8), 149-158.
- Solomon, M., Bamossy, G., Askegaard, S. Ve Hogg, M. K. (2006). *Consumer Behaviour A European Perspective*, Edinburgh Gate: Pearson Education Limited.

- Stávková, J. Ve Stejskal, L. Ve Toufarová, Z. (2008). *Factors Influencing Consumer Behaviour*, [Http://Www.Agriculturejournals.Cz/Publicfiles/01585.Pdf](http://www.Agriculturejournals.Cz/Publicfiles/01585.Pdf), 14.12.2014.
- Tukcev. (2014). Türkiye Tüketici Profili Ve Bilinç Seviyesi Araştırması, T. C. Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı, Elma Teknik, Basım Matbaacılık.
- Ünlü, S. Ve Tolon, M. (2012). *Tutundurma Faaliyetlerinin Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisinin Belirlenmesi: Türk Gsm Sektöründe Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi,26 (2), 273-296.